

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBOG

1956

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1956

I KOMMISSION HOS
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI
KOLDING

Redaktionsudvalg:

Amtslæge, Dr. med. *Jakob Jakobsen*, Vejle (Formand).

Apoteker *Arnold Hansen*, Kolding.

Amtsforvalter *Jørgen Swane*, Vejle.

INDHOLD

1956

	Side
<i>Kjeld Elkjær</i> : Et Nytaarsdigt fra Fredericia	5
<i>Rasmus Mortensen</i> : Vejle Amt i Danmarkshistorien ..	9
<i>Axel Johansen</i> : Kolding Herreds Historie 1865—1951 og Koldingegnens Herredsinddeling	17
<i>B. Hvidberg-Hansen</i> : Om Skibet Sogn	29
<i>P. H. Clausager</i> : Grønsøens Tømning og Sejladsen paa Kolding Aa	52
<i>Aage Bremerholm</i> : I den gamle Klub (Fredericianske Intérieurs fra det XIX Aarhundrede)	69
<i>Sigurd Kristensen</i> : Spredte Træk fra Skovgaard om- kring Midten af det syttende Aarhundrede	108
<i>Niels Brøndsted</i> : Byen og Slægten Brøndsted	136
<i>Arkæologiske Smaastykker</i> : Vandforsyningen af Kol- dinghus (ved C. A. Lassen). Høj med Fodkrans og Grav med Stolpehuller (ved Leo Novrup)	180
<i>Rasmus Mortensen</i> : Jørgen Krag	186
Boganmeldelse	188
<i>A. M. Wamberg</i> : Aarsberetning	190
Regnskab	192

FREDERICIA I ÅRET 1815 ET NYTÅRSDIGT

Meddelt af bibliotekar *Kjeld Elkjær*.

I en håndskreven bog med gamle lejlighedsvers¹⁾ er jeg stødt på et nytårsdigt fra 1815, der ved nærmere eftersyn viser sig at omhandle Fredericia. Det giver et ganske levende billede af stabelstaden ved Lillebælt i de strenge år efter Kielerfreden, et billede, der ret nøje svarer til det, Hugo Matthiessen opruller i slutningen af bogen »Fæstning og Fristed«.

Krigsårene og statsbankerotten har sat deres dybe spor i byens liv. De gamle dalere er intet værd, og de nye rigsbanksedler er sjældent forekommende. Fæstningsværkerne er stærkt forfaldne, og fattigfolk plyndrer dem for palisader. Byens næringsliv er sygnet hen, så selv dens brændevin må indføres af flensborgske skippere. Den anonyme digter er en ivrig lokalpatriot, der opsender fromme ønsker om, at hans by må florere på andre jyske stæders bekostning. Dog sætter han først og fremmest sin lid til landbruget, til korn- og navnlig tobaksavlen.

At borgmesterens mave ikke har et passende omfang, kan også ses som et tegn på tidens armod. Dog finder denne mangel måske sin forklaring i, at han endnu var en ung mand. *Henrik Bering Lanng* var født på Rantzausgave 1779, student fra Århus 1798, cand. theol. & jur., byfoged i Fredericia fra 1809 og tillige borgmester fra 1814 til 1820. Derefter blev han herredsfoged og

¹⁾ Århusiana. Hdskr. 63. Statsbiblioteket i Århus.

herredsskriver i Hads og Ning herreder med sæde i Århus, udnævntes 1836 til justitsråd, tog sin afsked 1842 og levede siden i Odense til sin død 1850. Han var gift med *Ditlevine Øllegaard von Rosenørn* (1777 — 1840). Af de to sønner, der nævnes i digtet, kendes kun *Mathias* (her kaldet *Thisse*) *Christian Peder Otto Lanng* (1810 — 89), senere overlæge i hæren. Desuden havde han datteren *Adelaide Benedicte Helene Marie Lanng* († 1892), gift med oberstløjtnant Carl Julius Bruhn (1813—96).

Nytaars Ønske 1ste Januarii 1815.

Velkommen nye Aar, du Tidens unge Søn!
 Og hvis du høre kan, saa hør en Jydes Bøn!
 En Hoben smukke Folk fra Snoghøi indtil Skagen
 Alt beiler til din Gunst og celebrerer Dagen,
 Den Dag, som nylig har begyndt det unge Liv,
 Thi ved vor Hylding rørt vort Ønske gunstig bliv!
 Vi beede dig om Fred og at vor Rug og Hvede
 Maae modnes paa vor Mark, uskadet af Frost og Hede;
 At Regn i rette Tid maae vidne om din Gunst,
 Og at — ja lidt Honeur vi ønske nok omsonst;
 Thi hvo sig blot om Gods, om Æren ei vil bryde,
 Er Pokker ikke Dansk og endnu mindre Jyde.

O vidste du som jeg, der her er Jyllands Tolk,
 Hvad det beboes af et godt, et dydigt Folk,
 Jeg vædder 10 mod een, du vilde tee dig bedre
 Mod en saa from Natjon end dine yngste Brødre.
 De var, jeg siger høit: De var forvorpne Aar;
 Men ei jeg røre vil ved vore aabne Saar.
 Man siger Tiden jo skal læge alle Skader,
 Vi haabe denne Kraft dig skjænktes af din Fader.
 Thi aabn den til vort Gavn, snart braadent Kar gjør heelt!
 Men frem for alt, see mildt til os ved lille Belt!

Her staaer en venlig Stad bag halv nedfaldne Volde,
 Hvor Flensborgs Skippere dens Brændeviin fortolde,
 Bekjendt fra Arrilds Tid, som den i Dag det er,
 Ved Tolerance og Tobak, om ei ved meer.

Her, milde Aar! især du udstrøe dine Gaver!
 Udøs dem rigelig, de bedste, som du haver.
 Bring Fryd og Sjelerø Enhver i denne Stad!
 Giv Alles Næring Liv, giv Velstand i en Grad,
 At indsyg Aalborg maae vort stolte Ry fornemme
 Og Randers blegnende dens Lax og Handsker glemme!

For alting, hulde Aar, vil du fortjene Tak,
 Og Navn af gyldent — saa beskærm os vor Tobak!
 Giv spæde Plante Vext, beskyt de unge Blade!
 Beskyt og ligesaa hver raadden Palissade
 (Den har i Tidens Tand jo Fjende meer end nok)
 Mod frække Angreb af en brændefattig Flok!
 Med Salvelse og Fynd i hellig Søndagstale
 Lad Zions Vægtere andægtig Sjæl husvale
 Og pøde Dyd med Held i muntre Unges Bryst;
 Men Stadens derimod med høi og mandig Røst
 Forkynde alle dem, som Tiden ville vide,
 At Klokkeren 10 er slaæet, det er ved Sengetide.

Bring mangan Ufødt Liv, men ingen Fødte Død!
 Velsign hver Ægtemand med Børn og med Brød;
 Men i den hele Stad fra Øster og til Vester
 Bring ingen meere Held end Byens Borgemester!
 Hans Himmel mørknes ei ved Uheld eller Sorg!
 En Engleskare slaæe en Skandse om hans Borg!
 Mod Ild og Tyve-Haand, mod Storm og alskens Fare
 Den stadig ham og hans og alt hans Gods bevare!
 Hver Aarets Morgen ham opvække med et Smil,
 Hver Aften qvægsom Blund hans Øie lukke til!
 Enhver iblandt dets 3 til 400 Dage
 For ham desuden nok har af sin egen Plage;

Thi naar i bløden Duun sit Hoved han har gjemt,
 Lad Dagens Heede og dens Byrde være glemt!
 Enhver Chicane døe! Hans Embed' sig udvide,
 Men Nota bene dog kun paa dets gyldne Side!
 For hver en Daler dansk, som han tog ind i fjor,
 En Rigsbankdaler nu ham strømme til i Aar.
 Med Faderfryd han see de tvende kjære Poder,
 I milde Ave holdt af en forstandig Moder,
 Opvoxte triveligt i Dyd og Ærbarhed —
 See 3 Aars gamle Fritz i Søvn paa Moders Skjød
 Og Thisse flink til Hest med hvædset Træ ved Side
 Som drabelig Cosak paa Stuegulvet ride.

Men ak! Eet fattes end — min svage Røst forstummer —
 Enhver Borgmesters Ven det seer med daglig Kummer.
 Som Byfogd' gik det an, men til Borgmester sat —
 Og dog en Taille som — en slunken Candidat!
 Heu nefas! Saa skal dog den Bedste Mangler have.
 En fattes Hoved, og en anden — fattes Mave!
 Du nysbegyndte Aar! Jeg om saa meget bad,
 Men hjælp dog ogsaa af den Mangel i vor Stad!
 Læg Trivelse i Alt, hvad vor Borgmester nyder!
 Lær ham den ypperste af Borgemester Dyder:
 At sørge for sin Krop, at pleje vel sin Bug
 (Som blandt Borgmestre det fra Arilds Tid var Brug),
 Saa inden føie Tid han faaer, o skjønne Gave!
 En værdig Embedsbug, en sand Borgmestermave.

Nu har jeg ønsket nok. Gid kun hvert Ønske maae
 I fuld Opfyldelse før Aarets Udgang gaae,
 Og saa et Seculum af lutter gyldne Dage!

— — —
 Da skal til stoltest Rang opsvinge sig vor By,
 Vort Rygte Ørnen ligt skal naae til høien Sky,
 Og froe vi synge skal paa mange Nytaarsfester:
 Lyksalig Stapelstad! Lyksalig Borgemester!

St.

VEJLE AMT I DANMARKSHISTORIEN

Af *Rasmus Mortensen.*

Fra gammel Tid var Bjerre og Hatting Herreder i Løver Syssel tilligemed Almind Syssel og Jelling Syssel — 1660 kaldet Koldinghus Amt, siden 1799 Vejle Amt — en central Del af det danske Land. Hældningen ud mod Lillebælt gjorde Egnen til Overgangsleddet mellem den jyske Halvø og det øvrige Rige; Nørrejylland og Sønderjylland, Østdanmark og Vestdanmark mødtes her.

Denne Beliggenhed ved Jyllands Port og Alfarvej har mærket Strøgets Historie og ofte givet den Præg af Rigshistorie: i Krigsperioder blev Landskabet en omstridt Tumbleplads, i Fredstider et Grosted for de aandelige og materielle Kulturelementer, som færden Folk bragte hertil fra den store Verden nær og fjern.

Vejle Amts udstrakte Kystlinje, dets dybt indskaarne Fjorde, de talrige Vige og Aadale maa sikkert have virket dragende overfor bopladssøgende Jæger- og Fiskerstammer, og havde Omraadet ikke netop hørt til de Dele af den jyske Halvø, der ved en gradvis Landsænkning efter ældre Stenalder i vore Dage ligger væsentlig dybere end oprindeligt, vilde sandsynligvis mange ældre Stenalder-Bopladser nu være

fremdragne. Imidlertid er flere Fund af »Gudenaakulturen«s Redskaber Vidnesbyrd om tidlig Indtrængen her, og mangfoldige jordfaste Oldtidsmindesmærker samt løse Fund viser, at Egnen i yngre Stenalder rummede en forholdsvis talrig Befolkning. Ogsaa Bronzealderen har efterladt sig rige Minder — vi har kun nødvendig her at tænke paa Egtvedpigens Gravudstyr og Mørupstenens Solbilledtegn for at skimte højst interessante Sider af hin Tids lokale Kultur.

Men som Jernet er brugbart fremfor Sten og Bronze, bærer det en helt ny Magtudfoldelse frem, den, vi ser hos Vikingerne ude og hjemme. I det fremmede er danske Søfarere med til at ændre Historiens Gang, og under Vintersæde paa egen Gaard byder Høvdingen kunstfærdige Smede smelte opbrudt Malm til skarpe Vaaben og stærke Nagler til Langskibe, der nu kan tømres væsentlig større. Fremmede Historiekrivere beretter om Vikingernes Erobringer, og Slaggedynger, Smelteovne og Kulmiler røber, hvor Jernudvindingen fandt Sted. Alt samler sig til Erkendelse af, at Sporene peger mod Midtjylland med Knudepunkt ved Jelling, og er vi naaet saa langt, spredes Fortidens Taage for Historiens klare Lys. Pludselig staar her Landets, ja Nordens herligste Mindesmærke: Højen, Viet, Runestenene, Gudehovet og den senere Kirke. Storstiledede i Anlæg, vidtsynende Horisonten rundt rejstes Højene, mange Hænders Værk; vidtrækkende Budskab til kronet Høvdingeæts Pris ristedes paa Sten, kyndig Runemesters stolte Arbejde. Forunderlig levende tolker Høje, Bavgasten og Skrifttegn et Tidskiftes Fuldbyrkelse over Nordens Folk: fra daadrige Dage glider man under stigende Sol ind i ny Udfoldelse; Riget ligger samlet, Værnet lukket mod Syd, Landet er givet fast Styre, ordnet Samfund dannet,

Norge draget med i Laget, Verdensbilledet har faaet Størrelse, Vestens Paavirkning kendes, Sydens ikke mindre, Kristentroen modtaget — alt set fra Jelling og det oplevede skildret i Monumentets Rejsning og ved Store Runestens Placering og Billed.

I den tidlige Middelalder grundlagdes en Række Borge og Værker, der skulde forsvare det udsatte Landomraade. *Koldinghus* stammer fra Hertug Abels Tid og blev i Kongens Haand en Hovedborg, som baade Erik Klipping og Erik Menved yderligere be-fæstede. Christoffer af Bayern byggede videre, og Christian III gav Slottet ny Skikkelse. Kongen døde her, og Koldinghus blev Dronning Dorotheas Enke-bolig. Under Kongernes hyppige Rejser tjente Kol-dinghus jævnlig som deres Opholdssted. Saaledes dvælede Christian VII i Slottet, medens Englænderne 1807 bombarderede København, men 30. Marts Aaret efter brændte Bygningen, da de spanske Hjælpetrop-per fyrede op i en Kamin med Halm. Koldinghus var 1627 blevet plyndret af de kejserlige Tropper, indtaget af Svenskere 1644, stormet af Polakkerne 1658 — og altsaa tilsidst brændt af Spanierne. Siden har Grænse-borgen mellem Nørre- og Sønderjylland henstaet delvis som Ruin.

Ved Lillebælt laa *Hønborg* Slot, nævnt under Valde-mar Atterdags Kampe 1369. Borgen blev 1557 tillagt Koldinghus. Da Christian II Januar 1523 havde mod-taget den jyske Adels Opsigelseshæv i Vejle, drog han til Hønborg, hvis Lensmand, Erik Krummedige, endnu var ham tro, og Hønborg blev det sidste Sted i Nørrejylland, Kongen gjorde Ophold, inden han foretog den mærkelige, ubeslutsomme, skæbnesvangre Overfart til Fyn — og tabte Danmarks Rige.

Om *Trindbold* i Gauerlund Sogn minder nu kun

et Voldsted. En *Borgvold* paavises ved Nebbegaard, Gaarslev Sogn. Stenderup Nørreskov har *Borgsted Banke*, og desuden rummer Stenderup Sogn tre andre Voldsteder: *Husvold* i Udkanten af Sønderskoven, et navnløst Voldsted i Midtskoven og *Skinkelborg*, som Dronning Margrete købte 1407, kongeligt Len til ca. 1580.

Vejle By har været beskyttet af to middelalderlige Borge, *Borgvold* og *Rosborg*. *Borgvold* laa Øst for Mølleaaen ved dennes Udløb i Vejle Aa, det nuværende Banegaardsterræn; den omtales 1473 som øde og Tomten udlagt til Kaalgaard. *Rosborg* var placeret ved Vejle Aa, sydvest for den gamle Bykærne; Borgen nævnes 1406. Dens anselige Banke gemmer formentlig interessante Levninger, hvis Undersøgelse desværre ikke er tilendebragt.

Vejle Amt er i det hele rigt paa Voldsteder, der for de flestes Vedkommende henligger mere eller mindre udjævnet og andre kun mangelfuldt kendte — som f. Eks. *Dueholm* i Ølsted Sogn, hvor der er fundet middelalderlige Brugsting, *Hørhøj* ved Møgelkjær, Raarup Sogn, *Trælborg* (ogsaa kaldet »Troldborg Ring«) paa Abildgaards Jorder, Nørup, *Kolborg* ved Vork i Egtved Sogn, *Hastrup*, Thyregod Sogn, hvis Voldsted allerede 1419 nævnes øde, *Bygholm* udenfor Horsens skal være grundlagt af Erik Menved og var kongeligt Slot indtil 1616. Fredlyst er det under Valdemar Atterdag belejrede og ødelagte *Stagsevold* i Barrit Sogn og *Gammel Brenderup*, Ødis Sogn. Rester af Voldsted findes i *Fovslet*, hvor der ogsaa er bevaret endnu et Voldsted, hvis Navn ikke kendes.

Palsgaard nævnes 1436, *Tirsbæk* omtales første Gang 1401. *Barritskov* er i oprindelig Skikkelse jævnaldrende med *Tirsbæk*. *Boller* omtales 1350,

Rosenvold rejstes 1585, *Haraldskær* Hovedbygning stammer fra ca. 1600, og paa samme Tid ombyggedes *Engelholm*.

Da de gamle Forsvarsværker ikke havde kunnet sikre Jylland, begyndte man under og efter Krigene i 1600-Tallet at tænke paa nye, mere tidssvarende Anlæg. Resultatet blev omsider *Fredericia*. Ogsaa denne Fæstning tabte militær Betydning, men Navnet *Fredericia* er ved Treaarskrigens Minder og ved Borgernes Fremdrift blevet højt opskrevet i Danmarks nyeste Historie.

Skibet Sogn skal rimeligvis være det »Scypetorp«, hvor Erik Emune dræbte Harald Kesja, som efter Kong Niels' Død havde ladet sig hylde til Konge af Jyderne og taget Ophold i Jellingegnen.

Kong Hans er ifølge Peder Syv født paa en Kongsgaard i Skærup Sogn; en Byggeplads ved Brandlund Mølle Øst for Skærup viser Stedet.

Under Stridighederne mellem Valdemar Sejr-Sønnerne Erik og Abel ødelagde Hertug Abel 1247 Vejle. Ni Aar senere — 1256 — fik Ærkebiskop Jacob Erlandsen paa Synoden i Vejle vedtaget den berømte Konstitution, der erklærede Landet hjemfaldet til Interdikt, hvis nogen Biskop led Overlast efter Kongens Bud eller med hans Vilje — et trist Minde om hin Tids bitre Kamp mellem Kongemagt og Præstestand.

Men har Vejle Amt saaledes som Følge af sin geografiske Beliggenhed gentagende været indblandet i Krigshandlinger og Storpolitik, finder vi det ogsaa deltagende i fredeligt Værn af Hjemegnens Jord og Opbygning til Fædrelandets Gavn.

I 1759 skete det, at Præsten J. C. Friis i Hjarup — dengang under Koldinghus (Vejle) Amt — hjalp sine

Sognemænd til Udskiftning af deres fælles Bymarker, en Tjeneste, Kongen lønnede med en Guldmedaille. Delingen og det paafølgende Køb af Gaardene til Selveje vandt Bifald hos Bønderne i omliggende Sogne. De anmodede deres prøvede Ven og magtfulde Beskytter Amtmand Hans de Hoffmann, der en Tid lang selv var Godsejer — Skjerrildgaard i Bjerre Herred — om Bistand til fortsat Udskiftning, og idet Størstedelen af Amtets Jordegods hørte under Kronen — det saakaldte Rytterdistrikt mellem Kolding, Fredericia og Vejle — syntes det nærliggende for Regeringen at nytte Lejligheden og fremme de Planer, den just var i Færd med at forberede og udforme som gældende for hele Landet. Saaledes gennemførtes Udskiftningen af Fællesskabet og Fæstevæsenets Overgang til Selveje paa mindelig Maade ved frivillig Ordning mellem Godsejere og Bønder i Vejle Amt adskillige Aar før, Reformen 1781 lovfæstedes.

Den tidlige Jordfordeling blev en stor Lykke for Bønderne og for Amtet som Helhed. Foldudbyttet af Kornsæden sattes snart betydeligt op, og da jævn Pristigning paa Europas Kornmarkeder samtidig fandt Sted, var man i Stand til straks at faa Part i de gunstige Konjunkturer. At Egnens Folk foruden et godt økonomisk Resultat havde kunnet vise Landet farbar Vej frem — det var jo meget opmuntrende.

Ogsaa i en anden nationalt meget vigtig Sag gik Vejle Amt mod Slutningen af det 18. Aarhundrede foran: Hedeopdyrkningen og Genrejsningen af de faldne Skove, og atter her var Amtmand Hans de Hoffmann den ledende Aand.

Siden de oprindelige Storskove i Midt- og Vestjylland for Ild og Økse og uforstandig Behandling var blevet næsten totalt udryddede, havde Lyngen erobret

ikke blot det tidligere Skovomraade, men ogsaa kvalt Kulturtilstanden paa dyrkede Jorder helt ind imod Landsbyers og enlige Gaardes Kaalhaver, og Faren for Sandflugt kom stadig spredte Oaser ved Aaløbene og østlige Egne nærmere. Alle Vegne veg Menneskene tilbage: to Hundrede Kvadratmile Hedeflade gjorde Kolding og Aalborg til Naboer tværs over Ødet. Men endelig oprandt den Tid, da Folket standsede en haabløs Flugt og tog Kampen mod Lyngens Fremtrængen op. Det var først i 1720erne, Tanken om at faa noget ud af de jyske Hedestrækninger fik praktisk Plan. Regeringen indbød stedlige Beboere til Opdykningsarbejdet og lovede dem virksom Støtte, hvad dog ikke hjalp, og efter flere mislykkede Forsøg kaldte man saa i 1750erne nogle tyske Familier fra Pfalz og Rhinlandene herind. Disse fremmede fik anvist Plads paa Randbøl Hede og paa Alheden, og selv om der ganske vist ikke kom særlig meget ud af deres Arbejde, var Begyndelsen dog gjort. Mange Erfaringer høstedes, som videre Opdykning kunde drage til Nytte. Jævn-sides med Kultiveringsarbejdet fulgte Skovplantning. Randbøl Statsskovdistrikt, Stendalgaard- og Palsgaard-Plantagerne er Frugten af denne Indsats.

Vejle Amt var omkring Midten af 1800-Tallet og i Tiaarene senere Hjemsted for en kirkelig og folkelig Bevægelse, der kom til at vække og præge det aandelige og politiske Liv flere Steder i Landet. Her kan nævnes »De stærke Jyder« og iøvrigt en Række Navne som Peder Larsen Skræppenborg, Rasmus Sørensen, Hans Sveistrup, H. J. M. Svendsen og Laurits Laurberg.

Det ligger Mennesket nær at lære sig selv og sine Omgivelser at kende. Man hjælpes hertil ved at søge Fortrolighed med Slægtens, Folkets, Landenes og de

skiftende Kulturers Historie. Det har de Mænd forstaaet, der i 1905 stiftede Vejle Amts historiske Samfund, hvis første Bud lyder saaledes: »Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans i Amtet«.

Rigtigt er det jo, at man skal begynde hjemmefra. Vække og nære er en stor Opgave, og den er ikke blevet mindre med Aarene. Regnskabet skal ikke gøres op i Dag, kan ikke maales med Tal. Men det enkelte Menneske vil kunne erkende, at Historien giver Styrke til at leve Livet og overvinde Vanskeligheder. »Er Medgang inde, far i Mag; er Modgang inde, ej forsag.« Saadan formaner en Indskrift over en Dør i Ribe. Og gamle Arild Huitfeldt siger disse Ord: »At leve udi Tiden og ikke vide Tiden er som ikke at være til«. Det passer ogsaa. Omvendt er *det* at være i Tiden og vide Tiden at leve.

KOLDING HERREDS HISTORIE 1865—1951 OG KOLDINGEGNENS HERREDSINDELING

Af landinspektør *Axel Johansen*.

Tid efter anden har jeg siden 1938 skrevet oplysninger om Koldingegnens herredsinddeling og indsat i et samlebind på civildommerkontoret i Kolding under titlen: Historiske oplysninger af praktisk betydning for forståelse af tingbøgerne på Kolding domhus.

Som indledning hertil skrev jeg, at for at kunne forstå dette emne må man først gøre sig klart, at der findes ikke mindre end 3 forskellige herredsinddelinger i Danmark sideordnet med hverandre og med navne og grænser, som ofte ikke falder sammen.

Dertil kommer tillige, at sogne undertiden er flyttet fra et herred til et andet. Ja, der findes endog tilfælde, hvor enkelte gårde til tider har hørt under et andet herred end andre gårde i samme landsby.

De 3 herredsinddelinger er:¹⁾

1. Den gejstlige,
2. - verdslige,
3. - matrikulære (»matrikelsherredene«).

Den matrikulære er grundlaget for de to første. Og dens grænser har været nogenlunde faste, hvorimod der ofte er sket omlægninger mellem de to andre.

¹⁾ Kilde: Teksten bag i bogen Danmark i 1 : 160000 I. Jylland. 1917. Udgivet af Geodætisk institut.

Som grundlag for denne undersøgelse vil jeg derfor lægge den matrikulære inddeling.

Landets gejstlige inddeling er stifterne, som igen er delt i provstier, og disse omfatter gerne et par herreder og en købstad.

Den verdslige inddeling er amterne, som igen er delt i jurisdiktioner, der siden er samlede i retskredse. Disse omfatter også som regel et par herreder og en købstad.

Men retskredsene omfatter ikke de samme herreder som provstierne, ligesom de heller ikke respekterer amtsgrænserne.

Det verdslige herred benævnes mange steder *birk*, stammende fra dets særstilling indtil 1849 under et gods. På Koldingegnen findes dog intet birk, fordi kronen overtog godserne omkring 1770.

Det foreliggende emne har både en historisk og praktisk interesse, sidste fordi det i visse forhold kan have sin betydning at vide, hvor en ejendom til forskellige tider har hørt hen, når man søger oplysninger om den.

Idet min undersøgelse særlig gælder Koldingegnen, må jeg begynde med at sige, at det faste grundlag, det matrikulære, her desværre ikke ligger fast. Ingen regel uden undtagelse, men denne har sin årsag i den nære beliggenhed til rigsgrænsen og dennes regulering efter krigen 1864.

Ved lov af 16. februar 1866 oprettedes da et nyt verdsligt og matrikulært herred, *Kolding herred*, bestående af dele af Nørrejylland og dele af Sønderjylland.

Det nye herred skulle have hjemsted i Kolding og bestå af:

1. »De 8 sogne«, som havde hørt under Tyrstrup herred i Slesvig.
2. Hjarup, Seest, Skanderup og Vamdrup sogne, som havde hørt under Andst m. fl. herreders jurisdiktion i Kolding.
3. Alminde, Bramdrup, Harte, Nebel og Starup sogne under samme.
4. Eltang og Viuf sogne fra Brusk m. fl. herreders jurisdiktion i Fredericia.

Loven 1866 blev dog kun delvis ført ud i livet. Der stod i den, at de forskellige ting først skulle træde i kraft ved de daværende embedsmænds afgang, og inden det skete, blev loven ændret.

Alfred Theodor Willemoes var 1865 konstitueret som herredsskriver for »De 8 sogne«, som blev kaldt Nørre-Tyrstrup herred. Han fik kgl. udnævnelse 27. marts 1872, men døde 1874, hvorefter Chr. Frederik Tillisch blev konstitueret for dette herred og 8. august 1876 udnævnt til herredsskriver for Kolding herred.

Pantebøgerne for »De 8 sogne« er lige til 1876 autoriserede for Nørre-Tyrstrup herred.

I Fredericia var i 1866 H. Schmith herredsskriver for Holmans, Elbo og en del af Brusk herred. Formentlig er her sket en forandring i 1871, da Eltang og Viuf sogne ved bekendtgørelse af 12. august 1871 blev henlagt til Nørre-Tyrstrup herred fra 1. oktober 1871.

Denne bestemmelse i forbindelse med den adskillelse, der blev gjort i 1824 mellem de under 3 og 4 nævnte sogne, gav anledning til den mærkværdighed, at Eltang og Viuf sogne fra 1872 til 1876 er ført under Nørre-Tyrstrup herred, som ikke grænser sammen og ikke grænser til »De 8 sogne«.

For *Andst, Slaugs og Jerlev herreder* var Georg Chr.

Saxild blevet herredsskriver 25. marts 1865 og fortsatte til sin død 1885. Derfor er de under 3 nævnte sogne ikke kommet under Kolding herred før 1876, og de under 2 nævnte kom der aldrig, idet en ny lov af 17. marts 1876 bestemte, at kun de under 1, 3 og 4 nævnte sogne skulle høre til Kolding herred.

Denne lov trådte i kraft 1. oktober 1876.

Inden videre skrives om Kolding herred, skal jeg anføre lidt om Koldingegnens ældste inddeling.

K o l d i n g h u s l e h n .

Før 1559 hørte hertil Brusk, Jerlev, Holmans, Tørrild, Slaugs og halvdelen af Andst herred.

Til lehnnet har en tid hørt Bjerger herred i Vejle amt og Øster- og Nørre-Horne herred i Ribe amt.

Slaugs herred, som består af 4 sogne, var oprettet 18. august 1552 af dele af Tørrild og Jerlev herreder. Grindsted og Grene sogne hørte til det første og Vorbasse og Heinsvig sogne til det sidste.

1559 blev lehnnet forøget med Elbo og Nørvang herreder.

1573 tilgik halvdelen af Andst herred, som før hørte under Skodborghus.

Lehnnet var delt i:

»Indherrederne«, nemlig Andst, Brusk, Jerlev, Elbo og Holmans herreder, i hvilke Frederik II opkøbte alt adelens gods og indtog som vildtbane, der blev afmærket med store skelsten, hvoraf flere endnu står på deres plads i Ribe amt, f. eks. en ved Andst bro og en i Læborg.

»Udherrederne«, nemlig Tørrild, Nørvang og Slaugs herreder.

Koldinghus lehn blev 1662 til Koldinghus amt.

Koldinghus amt

var en følge af enevældens opkomst 1662.

Lensmændene afløstes af amtmænd.

1662—1773 boede amtmanden på Koldinghus.

1773—1793 — — i Fredericia, men
amtsforvalteren havde lokale på Koldinghus til 1808,
da slottet brændte.

Amtstuen flyttedes 1814 til Vejle.

Købstæderne hørte 1662—1794 ikke under Kolding-
hus amt.

Kolding by hørte under Ribe stiftsbefalingsmænd
eller stiftamtmænd.

En del af Koldinghus amt blev fra 1718—1770
benævnt

Koldinghus birk.

Andst, Slaugs og Jerlev herreder blev sammenlagt
20. december 1687.

Brusk, Elbo og Holmans herreder blev sammenlagt
20. december 1687.

Af disse 6 herreder oprettedes Koldinghus birk
26. december 1718, men den 30. november 1770 blev
det ophævet igen, og ovennævnte 2 dele blev skilt igen.

Birket havde indtil 1741 tingsted i Viuf, derefter i
Kolding.

Vejle amt

blev oprettet 1796 og kom 14. juni 1799 til at omfatte
de 3 købstæder samt Elbo, Brusk, Holmans, Jerlev,
Tørrild og Nørvang herreder af Koldinghus amt og
Bjerger og Hatting herreder af Stjernholm amt.

Kolding herred

bestod af nedennævnte sogne, indtil det i april 1951
blev ophævet. De er opført i alfabetisk orden med de

navne, som var gældende indtil stednavneudvalget samtidig forandrede dem til de i parentes angivne nu-gældende navne. Hvor intet er anført, er de uforandrede.

- 01 Alminde (Almind).
- 02 Bjært (Sønder-Bjert).
- 03 Bramdrup (Nørre-Bramdrup).
- 04 Dalby.
- 05 Eltang.
- 06 Harte.
- 07 Hejls.
- 08 Nebel (Vester-Nebel).
- 09 Nørre Bjært (Nørre-Bjert).
- 10 Starup (Øster-Starup).
- 11 Stenderup (Sønder-Stenderup).
- 12 Taps.
- 13 Vejstrup.
- 14 Viuf.
- 15 Vonsild.
- 16 Ødis.

Numrene er de i matriklen og Geodætisk Institut autoriserede numre, som i høj grad letter registreringer.

Det ville lette arbejdet med at finde tingbøger og de gamle panteregistre på dommerkontoret, hvis de blev opstillet efter numrene og fortegnelsen ophængt i nærheden. Det samme ville gælde kontorets øvrige herreder.

Ved herredets ophævelse blev sognene henført til de herreder, de hørte under før 1876, nemlig de syd for Kolding til Nørre-Tyrstrup herred og de nord for til Brusk herred.

De enkelte sogne bliver derefter at finde således:

*Almind, Nørre-Bramdrup, Harte, Vester-Nebel
og Øster-Starup*

indtil 5. maj 1824 under Brusks herred	Tingsted Fredericia
1824—1876 under Andst, Slaugs og Jerlev herreder	Kolding
1876—1951 under Kolding herred	Kolding
derefter under Brusks herred	Kolding

Eltang og Viuf sogne

indtil 12. august 1871 under Brusks herred	Tingsted Fredericia
1871—1876 under Nørre-Tyrstrup herred	Kolding
1876—1951 under Kolding herred	Kolding
derefter under Brusks herred	Kolding

Nørre-Bjert sogn blev oprettet ved kgl. resolution af 14. juni 1924 og hører nu til Brusks herred i Kolding.

Indtil 1924 hørte det under Eltang sogn og omfattede ejerlavet Nørre Bjært og Strandhusene, hvoraf dog følgende matr. nr. i Nørre-Bjert endnu hører under Eltang sogn: 6h, 9b, 9c, 11b, 11c, 13b, 13c, 15b, 15c, 18b, 18c, 21a, 21b, 21c, 21d, 22a, 22c, 22d, 22e, 22f, 23a, 31b, 35a, 35b, 40, 41 og 42b.

*Sønder-Bjert, Dalby, Hejls, Sønder-Stenderup, Taps,
Vejstrup, Vonsild og Ødis sogne*

indtil 1866 under Tyrstrup herred	Tingsted Haderslev ²⁾
1866—1876 under Nørre-Tyrstrup herred	Kolding
1876—1951 under Kolding herred	Kolding
derefter under Nørre-Tyrstrup herred	Kolding

B r u s k h e r r e d

har oprindelig bestået af Harte, Bramdrup, Alminde, Starup, Nebel, Eltang, Viuf, Vilstrup og Herslev sogne.

²⁾ Ang. udskrifter se side 27.

Selvstændigt indtil 20. december 1687	Tingsted
under Elbo og Holmans herreder	Viuf?
20. december 1687—26. december 1718	Viuf?
under Koldinghus birk 26. decbr. } 1718—1741 Viuf	
1718—30. november 1770 } 1741—1770 Kolding	
under Elbo og Holmans herreder	
30. november 1770—5. maj 1824	Fredericia

Den 5. maj 1824 blev det delt således:

- 1) Eltang, Viuf, Vilstrup og Herslev sogne forblev und. Elbo og Holmans herreder Fredericia
- 2) Harte, Bramdrup, Alminde, Starup og Nebel sogne kom under Andst, Slaugs og Jerlev herreder Kolding

Vilstrup og Herslev er siden uforandret.

Angående de øvrige 7 sogne se under Kolding herred.

Ovenstående er den juridiske inddeling, som ikke falder helt sammen med den matrikulære, idet der til Brusk herred her yderligere hører en del af *Smidstrup sogn*, nemlig byerne Tiufkær og Haastrup.

Desuden hører i matriklen købstaden Kolding til Brusk herred, hvortil også har hørt det under købstaden ved kgl. resolution af 18. januar 1930 indlemmede Kolding Slotssogn.

*

Ikke engang grænsen mellem kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig har været skarp.

I »De 8 sogne«, som indlemmedes under kongeriget efter 1864, fandtes ejendomme, som hørte til kongeriget, og omvendt var der ejendomme indenfor dettes grænser, som hørte til Slesvig.

Følgende *tidligere slesvigske distrikter* blev i henhold til fredstraktaten af 30. oktober 1864 overført til

kongeriget: Matr. nr. 70a, 70b, 70c, 70d, 71b og 71c Seest by, Seest sogn, matr. nr. fra 4a til 78 Bastrup by, Vamdrup sogn, og matr. nr. fra 8a til 78 Ødis-Bramdrup by, Ødis sogn.

Disse hører endnu skattemæssigt til »De 8 sogne« under Kolding amtstue.

Matr. nr. 1—3 Bastrup by og matr. nr. 1—7 Ødis-Bramdrup by hørte efter matriklen 1844 til Andst herred. Det var ejendomme under Østerbygaard i Vamdrup. Denne gård har hørt under det kongerigske gods *Trøjborg*, som lå i Tønder amt, og hvoraf endnu findes anselige ruiner ca. 10 km nordøst for Højer.

På denne egn og op mod Ribe lå før 1864 i mange landsbyer gårde, som var kongerigske, spredt ind mellem sønderjydske gårde. Disse såkaldte »kongerigske enklaver« blev ved fredslutningen slesvigske, og det var som magelæg med disse, at vi fik »De 8 sogne« under Danmark. Desuden fik vi også nogle arealer ved Ribe og hele Ærø.

Vi er så heldige på Kolding tinglysningskontor at have alle pantebøger i behold for Kolding herred, fordi de danner en samlet enhed fra 1866. For de andre herreder er de ældste bøger fra dette tidsrum afleveret til landsarkivet i Viborg.

Af disse bøger kan uddrages meget historisk stof om de enkelte ejendomme, om nogen vil søge det.

Men ikke mindst har de en praktisk betydning for de stedlige landinspektører og dommere for at kunne klare de ved udstykninger krævede servituterklæringer.

Selv om der i de gamle panteregistre findes gode henvisninger, mener jeg dog, at det vil være på sin plads her til lettelse og forståelse af det på grund af herredsomlægningerne skete brud på den sædvanlige

kronologiske orden at give en samlet oversigt over pantebøgernes indhold.

Nr. 1 er aut. 12. marts 1867 for Nørre Tyrstrup herred og er ført til 11. maj 1871.

Nr. 2 er aut. 21. juni 1871 for samme herred og er ført til 1. oktober 1874.

Nr. 4 er aut. 3. juli 1874 for samme herred og begynder 15. oktober 1874.

Disse 3 danner en fortløbende række.

Nr. 5 er aut. 4. oktober 1876 for Kolding herred og er ført fra 1. februar 1877 til 13. februar 1879, hvorefter denne retsdag fortsætter i pantebog nr. 8 fol. 599.

Nr. 6—33 er aut. for Kolding herred, sidste 21. november 1918.

Derefter har bøgerne romertal:

Nr. XXXIV er aut. 6. september 1919 for Kolding og Jerlev herred.

Nr. XXXV er aut. 22. juni 1921 for civildommen i Kolding købstad m. v., for hvem også de følgende til nr. XXXVIII inkl. er autoriseret.

Af foranstående ses, at nr. 3, 6, 7 og 8 er noget for sig udenfor den sædvanlige kronologiske orden i pantebøger.

Nr. 3 er aut. for Nørre Tyrstrup herred, men indeholder intet fra »De 8 sogne«. Kun dokumenter fra Eltang og Viuf sogne er indført! Dens indhold er:

fol. 1—68 Eltang og Viuf sogne kronologisk 1. januar 1872—6. marts 1873,

fol. 676—681 samme kronologisk 20. marts—24. april 1873,

og uden kronologisk orden, men i rækkefølge efter matr. nr.:

- fol. 68—304 Viuf sogn,
 - 304—629 Eltang sogn
 beg. fol. 304 med Nørre-Stenderup by,
 - - 317 - Nørre Bjært by og
 Strandhusene,
 - - 485 - Eltang by,
 - - 552 - Lilballe by,
 fol. 630—675 Eltang sogn under eet, specielt fælles
 dokumenter om tiende.

Altså er pantebog nr. 3 ført som alm. pantebog for Viuf og Eltang sogne i Nørre Tyrstrup herred fra 1. januar 1872—24. april 1873. Og i dagene 6.—20. marts 1873 er indført alt, som var tinglæst i Brusk herred før 1872. Det er sket ved afskrivning af de bøger, som blev ved embedet i Fredericia.

Jeg mener, disse oplysninger både har en historisk interesse og kan være en praktisk vejledning for lokalhistorikere, som vil udforske enkelte ejendomme. Bøgerne er offentlig tilgængelige på tinglysningskontoret, men må ikke lånes ud.

Foruden disse bøger findes her også 2 protokoller »Udskrift af Tyrstrup herreds skyld- og panteprotokol« ang. alle de folier, der vedrører de ved Danmark forblivende dele af Tyrstrup herred.

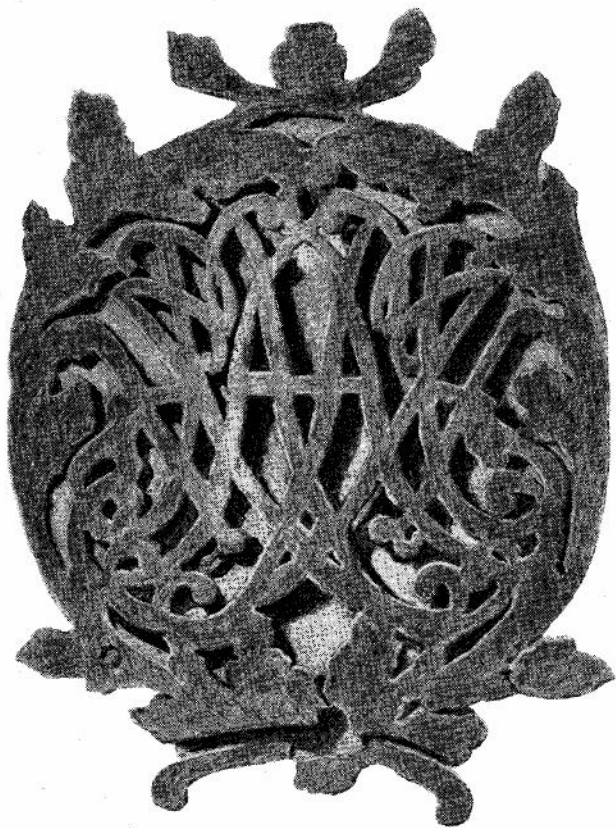
Desuden findes en protokol »Bilag til Panteprotokollen« med dokumenter tinglæst 28. december 1864—31. december 1867 og et blåt hefte »Personal panteregister for Viuf og Eltang sogne«.

I kontorets arkiv findes tillige »Udskrift af den i h. t. lov 29. marts 1867 om skyldsætning af jordejendomme i de i h. t. fredstraktaten 30. oktober 1864 i kongeriget indlemmede forhen slesvigske distrikter samt om de

i forbindelse hermed stående skatteforhold m. v. udfærdigede *matrikel*«.

Yderligere skal jeg tilføje, at der i de gamle panteregistre findes henvisninger til bøger betegnet »T«. Disse findes på grundbogskontoret i Haderslev.

Kolding herred blev kun 85 år, vistnok et enestående kort tidsrum for et herreds eksistens (1865—1951). Men var Nørre-Tyrstrup herred ikke genopstået i 1951, ville dette kun være blevet 11 år (1865—1876). Dog har det som gejstligt herred bestået uafbrudt siden 1865.

Anne Marie Einsperg, f. Hass,
hvis Navneskjold ogsaa var anbragt over Hoveddøren
paa Nr. Vilstrup Præstegaard. Smedejernet staar i grønlig
Maling. Størrelse 40 × 35 cm. Vejle Museum.

Tegningen udført af Kirkemaler Jens Søgaard, Skibet.

Provst Christoffer Elovius Einspergs Navneskjold
fra Nr. Vilstrup Præstegaard. Udført i Smedejern (Stør-
relse 35×32 cm), opbevares paa Museet i Vejle.

Tegningen er udført af Kirkemaler Jens Søgaard, Skibet.

OM SKIBET SOGN

EN INDBERETNING FRA 1755 AF PROVST EINSBERG

Af Sognepræst *B. Hvidberg-Hansen.*

Vinteren 1953/54 afholdtes i Skibet Sogn en Aftenhøjskole, hvis Hovedemne var Hjemstavnen. Et Par Aftener skulde anvendes til Skibet Kirkes Historie, og det var overdraget undertegnede at gøre Rede herfor. Da Kirken før 1812 og saa langt tilbage, man kan komme ad historisk Vej, har hørt til Haraldskær, henvendte jeg mig til Godsejer C. E. Hess for at høre, om Godsets Arkiv indeholdt Materiale, som kunne være med til at udfylde Hullerne i vor Viden om Kirken Tiderne igennem. I den Anledning overlod man mig en stor Pakke Arkivsager, hovedsagelig Salgsdokumenter og Fæstepapirer. Min Tid tillod mig kun en Gennembladning, men herunder faldt mine Øjne paa et ret medtaget Folioark, som saa ældre ud end de øvrige. Det var skrevet meget tæt, med en yderst fin Haand, det fyldte helt de tre Sider og lidt af den fjerde. Trods den gothiske Skrift gik jeg i Gang med at læse den, mine Øjne fangedes nemlig af enkelte udhævede Ord: Kirkebjerg, Iwer Friis, Jakob Svendsen, og Arkets sidste Side gav en Liste over Præster i Skibet, — saa for en, der kendte lidt til Sognets Historie, var der Attraktion nok ved dette, og jeg gik i Gang med at tyde Arket fra Ende til anden.

Inden nærmere om Haandskriftet vil det være naturligt og af flere Grunde praktisk at lade det tale selv.

Paa Grund af at Papiret er noget medtaget dels i For-
sidens højre Hjørne foroven, dels i Kanten, hvor Arket
foldes, mangler der enkelte Bogstaver. Af disse lader
de fleste sig uden Vanskelighed udfylde; i den følgende
Transkription er Udfyldningen sat i Parentes. Der,
hvor Teksten ikke lader sig udfylde, er der sat Prik-
ker, i Antal svarende til de Bogstaver, der skøns-
mæssigt antages at mangle. Jeg har bibeholdt Forfatterens
Ortografi. Men hvor det har været mig umuligt at
afgøre, om et b, f, g, h, s eller t gælder for stort
eller smaat Bogstav, har jeg valgt at bruge det, som
svarer til hans øvrige Skrivemaade.

I n d b e r e t n i n g e n.

Ifølge Høje Ordre insinueres herved Underda(nigst)
Efterfølgende.

- 1) Schibbet-Sogn kaldes efter Kircken, som ligger i
Tyrriild Herred ee(n) miil Vesten for Weyle
ved een stoer Aae, som kommer Vester fra
løber i Øster ned i Weyle Fiord. Til det Sted, hvor
den er bygt, fortell(es) at have været Sailads til-
forn; men nu afles der Høe og Korn omkring,
(ikke) langt fra Kirken skal i fordums Tid være
fundet et Skibs-Ancher, hvoraf (Kircken) og Sog-
net skal have becommet sit Nafn. Mand har ellers
en gl. Tradition (an)gaaende Kirckens Bygning
paa dette Sted, neml: at man i Begyndelsen ville
bygge paa¹⁾ Wilstrup Marck, paa et Sted, som kal-
des Kircke-Bjerg, men da mand²⁾ paa samme Stæd
ingen Fremgang kunde faa med dends Bygning,

1) Paa Linien har der opr. staaet: At dend eengang skal have
staaet paa, — dette er overstreget og erstattet af Ordene fra
Kolon. — Under Linien og under Ordet: Begyndelsen, staar:
straks.

2) I St. f. mand, er der et nu overstreget: dend.

skal (det) være resolveret³⁾ at forfløtte den hen til det Stæd, hvor dend nu staaer og er bygt, og ka(ldes) med Nafnet eftersom meldt er: Kircken, som paa nærværende Tid e(r) under een Hoved Reparation, og er ellers af god gammel Grund Muurs Bygning m(ed) Blye betækket, dog uden Taarn, haver et lidet Capel ved dend Norder Side, med een aaben Begravelse under, og i ligemaade een aaben Begravelse under Choret, men haver ellers ingen mærkværdige Antiquiteter, Monumenter eller Epitaphier undtagen een lang stoer Steen⁴⁾, som paa Enden er opreyst, og indmuuret under een Pille ved dend Norder Side imellem Choret og Kircken, hvorpaa ses et Menniske i fuld Corpus staaende i et Harnisk meget kunstig udhuggen, saa at endog de mindste Spender og Hægter, hvormed Harnisket sammenføjes, kiendes ved første Øyekast; Ved hver sin side er udhuggen 4de⁵⁾ Adelige Vaabener, som af mig er ubekendte, og i hver hjørne i een rund Circul udhuggen enhver af de fiire Evengelisters Insigne: Nembl: Oven et Menniske betegner Matth: Een Ørn Johannem/ neden een Løve/ Marcum!/ Een vinget Oxe Lucam. Neden under staaer udhugget.

HERUNDER HVILER ERLIGE OG VELBIURDIGE
 IWER FRIIS TIL HERRILSKLÆR, SOM DØDE
 THEN TREDIE AUGUSTI A^o 1557.
 GUD WÆRE HANS SIÆL NAADIGE.

Posituret er beskadiget, saaledes at Næsen er beskadiget og afhugget, som berettes at være skeet af een Polsk Officier med sin Sabel, muelig denne

³⁾ Været resolveret, Ordene staaer over et udstreget: derfra være. t i været er maaske et Kryds.

⁴⁾ Her staaer et Mærke, der ligner et Nodekryds.

⁵⁾ Tydningen af det lille Ord er ikke sikker.

Iver Friis har været een Officier, som i Live formedelst sin Danske Officier⁶⁾ Tapperhed, har erhvervet sig et Polsk Had, som efter hans Død er exerceret paa hands Effigie⁷⁾. Ellers er der ingen Ornamenten i Kircken, eller Inscriptioner enten paa Kalk eller Disk, som er af Sølf⁸⁾, eller paa Alter og Prædicke-Stoel, som ere gamle og skrøbelige, men nu ventes af Patronen forandrede nye og forbedrede: Klocken til Kircken hænger udenfor i et dertil opreyst Træeverck eller Taarn, haver ej nogen Inscription eller Aarstall, men er skiøndt af maadelig Størrelse, dog af en Extraordinair Malm og Klang, at dends Lyd kan høres 1½ Miiles Vey derfra i stille veyer.

- 2) I Sognet Sønden Haraldskiærs eller Schibbet-Aae er.
1. Nørre-Wilstrup-Bye, som er dend største i Sognet og haver 10 Beboere eller Gaardmænd, foruden Præstegaarden, som ellers tilforn skal have lagt ved Herregaarden, Haralds Kiær og der haft sine fire Marker og Skov for sig self, som endnu beholder sit Nafn og kaldes Præst-Kiær, item Præst-Skov. Samme bruges nu til Herre-Gaarden, og Præsten haver derimod sine Agre og Enge lige ved de andre Beboere i Byen, dog meget smallere paa de fleste Stæder, derimod er Præsten tillagt at bruge 2de T:der — 3 Fdk: Hartkorn Mensaljord, Sognepræsten i Weyle tilhørende, som deraf nyder aarlig 6 rdler i Landgilde, og Hans Majest. detsuden sine Ordinaire og Extraordinaire Skatter⁹⁾. Dette har aarsaget een Præst

⁶⁾ Ordet er streget ud.

⁷⁾ Her staar Mærket: iij maaske den gl. Maade at skrive 3 paa.

⁸⁾ Her staar Mærket

⁹⁾ Her staar et Mærke: , en lille Cirkel, hvori der er et Kors, hvis Liniers Skæringspunkt ligger i Centrum.

fordum i Herrets Protocollen at andtegne ved sit Kalds Indkomster Efterfølgende:

Dette lader jeg hver Christen Siæl viide, at Schibbet Præst hafde een Præstegaard tilforn, som han boede udi, som laa ved Schibbet Kircke, hvis Eyendom bruges nu til Haralds-Kiær, og derimod er Een Ufrie udlagt i Steden igien i Wilstrup.

Gud forlad Dem det volte.

Datum Wilstrup, d. 18 May 1649.

Jacobg Svendsøn¹⁰).

(Om) denne Byes Marcker eller Skove viides intet mærkværdigt at erindre (und)tagen, at der skal have lagt een Gaard neden Skoven, som skal være kaldet (Bo)mmer-gaard, hvoraf endnu Engen og Strædet deromkring kaldes Bommerhauge; Denne Gaard skal have været beboet af 2de Adelige Jomfr(ue)r, som begge under een Steen skal ligge begravet paa Schibbet-Kirkegaard, endskiønt der findes intet paa samme at læse. I Skoven er ellers, som overalt paa Marcken Bancker og Bierge, Morasser og KildeWeld¹¹):

2. Rue-Bye er ellers kuns een Heel gaard, men delt imellem 2de Beboere foruden nogle Boels-Mænd, som og haver lidet Afling. Til Byens Naf(n)

¹⁰) I Præstefortegnelsen paa sidste Side af Haandskriftet skrives Navnet Jacob. Man kunde maaske antage, at der i Stedet for g skulde være skrevet y. Det er maaske en nøjagtig Gengivelse af Pastor Jacob Svendsens egen Underskrift i Herredsprotokollen. Her staar jo ogsaa Svendsøn, mens der senere i Haandskriftet staar Svendsen. — Med det anførte Citat slutter første Side af Haandskriftet. Under Linien staar: verte og under dette igen: experge.

¹¹) Her staar Mærket O—O, to smaa Cirkler forbunden med en vandret Streg fra Periferi til Periferi.

viides ingen Oprindelse, som ey heller noget Mærckværdigt enten i Byen eller paa dends Marcker er at forefinde.

Imellem formelte Nørre-Wilstrup og Rue-Byers Marcker har tilforn staaet een god Bondegaard kaldet Glasbjerg, som for 10 a 12 Aar siden er af daværende Haralds Kiærs Eyere afgangne, Obrist L: d' Andischou, er nedbru(dt) og bruges under samme Hovedgaards Afling, udi den nye Landmaaling er dend Matriculeret under Hovedgaardens Taxt for 2 Tder- 3 Fdk. 1 Al Hartkorn, dog deraf fra Alders Tid er svaret alle 3 Korn- og Qvægtiender, dets Aarsag nyder Præsten endnu af Haralds-Kiærs Eyere Æqvivalent for samme.

3. Jennum-Bye, som haver 10 Beboere, hvoraf een hver haver Ungefæhr een halfgaards afling i Brug, og ellers viides ingen oprindelse til Byens Nafn, ey heller findes noget Remarqvabel enten i Bye, Skov eller Marck, aleene Jorden overalt i og uden Byen er ligesom besaaed med smaa og store Steene og er for Raysende besværlig at komme igiennem, om deraf Byens Nafn kunde derivres. Jennum eller Giennem qvasi i-giennem, fordi det er besværligt at komme der igiennem, veed jeg icke.
4. Slede eller Sleel, nogle kalder det Sleil, haver 6 hafve¹²⁾ Gaards Mænd til Beboere. Saa besværlig, som forestaaende Jennum er at komme igiennem, saa slet og jefn er denne liden Byes Marker, som mueligt er Oprindelse til Byens Nafn, haver ey heller noget mærkværdigt.

¹²⁾ Ordet mangler et l.

Imellem forestaaende 2de Byer, uden Tvifel Jennum tilhørende, er 2de Slags Jord, som omkring boende Bønder bruger, det ene Slags til at kalke og gøre deres Vægge hvide med; med det andet Slags farver de dem bruune.

5. Er detsuden i Sognet 5 Gaarde, som ligger et lidet Stykke vey separat fra hinanden, og kaldes generaliter Under-Bierges-Gaarde, fordi de ligger under store og høye Banker, som ere Norden for dem. Men in specie kaldes
 - A. Østengaard, fordi dend ligger Østen for Slede og N. O. for Kircken.
 - B. Over-Knabberup.
 - C. Mellem:Knabberup atter ved dend Østre Siide af Over-Knabberup.
 - D. Kjølholt i lige Maade til Østen, hvis Nafn/ dersom det skal være sandt, at der har været Sailads op til Schibbet Kircke, hvor der alleene nu er Aaen, som gaaer til Weyle-Fiord,/siunes at kunde have sin oprindelse af Kiøl-halen, hvor Skibene maae have været Reparere(t) og icke uligt, at der jo og har kundet været een god Hafn.
 - E. Neder-Knabberup ligger atter Øster for Kjølholt.

Ligesom Mand ingen Grund veed til disse Knabberup-Gaardes Naf(ne) uden der Maae skee i fordum Tiid har boet nogle rige Knaber d(er) eller fordi de ligger saa nær ved hinanden, og haver kun Knap-Ru(m). Saa er der intet Remarqvabelt paa deres Jorder er¹³⁾ Marcker, undta(gen) det er kiendeligt, at

¹³⁾ Der foreligger en Fejlskrivning, idet Einsperg har ment: og.

her i gl. Tiid har været een Overflødig Skov omkr(ing), og disse Gaarde har lagt midt i Skoven; thie der findes endnu gl. Trærødder rundt omkring dem i Korn, saavel som Mosejord.

Endnu ligger østen for ovenmelte Gaarde nogle Huuse separat fra hinanden, som kaldes Trædballe, Lyckeshuus, Stockholm og Frydensborg: Deraf de 3de sidste ere bygte paa Engelholms Hovedgaards Grund, endskiøndt det sidste som ligger kun et got Bøsse Skud fra Weyle, haver fuldkommen $1\frac{1}{2}$ Miil til Engelsholm, og ellers haver intet Remarqvabelt.

- 4)¹⁴⁾ I Sognet er ingen Hospitaler eller andre publicque Stiftelser undtagen 2de Skoler for Sognets Ungdom. Dend eene Norden for Schibbet-Aae i Jennum Bye, funderet af Mons.r Rasmus Stæhr, daværende Eyere af Ruballegaard A^o- 1741: den anden i Nørre-Wilstrup Bye, bygt og oprettet af værende Sognepræst Christoffer Einsperg A^o- 1751, hvoraf Videmeret Copier af begge findes i Stifts-Kisten.
- 5) Af Herregaarde er her i Sognet een neml: Haralds-Kiær. beliggende ved Aaen, som løber til Weyle Fiord, er ellers een god grundmuret gammel Dags Bygning, icke stoer i Begreb, dog 2de Etajer høj, med gewølbte Kiældere under, men Gemacherne og Wærelserne ere overalt med fiele-Loft og gulf og extra store Eege-Bielcker langs igiennem Huuset. For nogle Aar siden afbrendte Ladegaarden, som dend Tiid var tet ved Borge-Gaarden og een lang-

¹⁴⁾ Med dette Tal fortsættes Indberetningens tredie hovedafsnit, men Einsperg har taget Fejl og har skrevet 4 og går videre efter dette Tal med 5, der altsaa skal være 4.

agtig Fiske-Dam imellem, som rundt omkring er besat med store firkantede udhuggende Kampe-Steene: Nu er derimod Lade-Gaarden grundmuuret bygt nogle Bøsse-Skud længer fra Borre-Gaarden og ligger i prospect lige for samme ved dend Westre Side: Hvo der først har bygget denne Gaard, kand ingen for Vished sige; men ligesom Herredet, som kaldes Tyrild: qvasi Tyris-Herred af Dronning Thyre med Tilnafn Danneboed, som var Kong Gorms Gemale, og ligger begravet i Jellinge een Miil fra Haraldskiær, saa menes og, at Haraldskiær skal kaldes af Kong Harald, som var bemelte Dronning Thyres Søn, hvortil dog ingen Kiendtegn af Monumenter, Inscriptioner, Udhugninger eller deslige er ved Gaarden at finde, naar jeg aleene undtager Bygningernes Ælde Værelsernes gamle Indretninger: Om dend sidste Stavelse Kiær deliveres af det Ord Carus, kiær, eller det, som Mand holder af, og er angenem, eller Palus et Kiær, et Morads, veed jeg icke, begge dele kand have sin gode Grund; thi det er u-imodsigelig, at Egnen deromkring, som endnu ey er mishagelig, har i gl. Dage været langt meere angenæm, og et Lyst-Stæd den Tiid, da Skoven saavel har været i sin Floer, som og Fioren, der nu kuns er een Aae, har gaaet saa nær op, at Mand har kundet seile herop imellem Skove paa begge Sider, ligesom Mand endnu gør een half Miil herfra, Neml: Østen for Weyle. Saa kand og være rimelig det sidste, Henseende det synes icke uliig af de adskillige Damme rundt omkring Gaarden, at det Stæd, hvor Bygningen nu staaer, har været tilforn et Morads, som til dend ende er bleven opfyldt; eller og maaeskee af de Moradsige Stæder der omkring, saa Tiid

efter anden er sammengroet¹⁵⁾, og nu afles samme Stæder een god del Høe, hvilcke Stæder Mand kalder endnu Kiæret eller Kiærene¹⁶⁾.

Paa denne Hoved-Gaards Grund er een god Korn-Mølle, kaldet Qvach-Mølle, saavel som og et Fabriqve bestaaende af et Kaaber-Smelterie, Høeleer-Verck, Nagel-Smederie, og een Stampe Mølle. Og ey langt fra samme er et Kilde-Veld, som Mand kalder dend hellige Kilde, hvor der samler sig een del syge Mennisker om St. Hans Aften, og bruger af Vandet haade til at dricke og bade sig udi; som og andre Tiider om Aaret bliver hentet af dette Vand (ti)l syge Mennisker; Mand foregiver og forestiller Exempler paa dend Læge-Doms-Kraft, som dette kolde, reene og velsmagende Vand haver.

Dette er alt, hvad jeg mærkværdigt har spurdt eller forefundet udi det mig nu paa 9de Aar allernaadigst andbetroede Schibbet-Sogn, hvor siden Reformationen haver været til Dat. følgende 7 Præster. Næml.

1. Hr. Terchil Jenssen.
2. - Morten Buch.
3. - Jacob Svensen¹⁷⁾, i hvis Tiid Præstegaarden er bygt 1636.
4. - Poul Jørgensen.
5. - Hans Jørgen Bang.
6. - Jacob Jensen¹⁸⁾.
7. Nærværende Christopher Elovius Einsperg kaldet af hands Kongl. Maje (st), fra Skibs Præst til Præst til Schibbet Kald d. 22. April 1746.

¹⁵⁾ Ved dette Ord er der sat mærke q. — Sætningens indledende »saa« er vel Skrivefejl for »som«.

¹⁶⁾ Her samme Mærke som ved ¹⁵⁾.

¹⁷⁾ Ved dette Ord er der sat Mærket q.

¹⁸⁾ Det opr. Jensen overstreget og erstattet af et nyt.

(Paa Arkets sidste Side er to Noter:)

Tved jord, som er beregnet under Hartkornet til Skibbet Sogn, og er Mensal jord tillige med Præstens, gaar dog til Jerløv Kirk, og giver tiende til dend Præst.

q) efter at dend var bleven afbrændt tilforn og nu igien af¹⁹⁾ afgang. Sognepræst²⁰⁾, formedelst Ælde og Brøstfældighed²¹⁾ ikke uden Fare kunde beboes, af nye opbyggt 1752.

*

Indberetningens Affattelsestid og Forfatter.

Fra Præsteembedets Liber daticus vidste jeg, at der var noget, der hed Provst Einspergs Indberetning, men intet om hvorvidt denne fandtes bevaret nogen Steder. Ved at se her og der blev jeg straks klar over, at Haandskriftet havde noget med denne Indberetning at gøre. Inden jeg havde læst det igennem, havde jeg opdaget, at der var noget galt med Rækkefølgen af Kapiteltallene, og da det netop er der, hvor der gaaes over til Arkets tredie Side, antog jeg, at der skulde være flere Blade — blot bortkomne eller indleverede til Landsarkivet i Viborg. Jeg skrev derfor til Landsarkivet og spurgte, om man der havde noget fra Haraldskiær, skrevet af Provst Einsperg, idet jeg formodentlig havde fundet et Brudstykke af hans Indberetning. Fra Arkivet svarede man (26. Februar 54), at Provst Einspergs Indberetning forgæves var eftersøgt i Haraldskiærs Godsarkiv og i Skibet Præstearkiv. Yderligere skrev man fra Arkivet: »Formodentlig er det

¹⁹⁾ Over de to sidste Ord er korrigerende anført »Stuehuset«.

²⁰⁾ Over dette Ord er der skrevet: »som«, en Rettelse, der ikke passer til Teksten, som den er nu.

²¹⁾ Der har staaet et nu udstreget: »Fugt«.

(fundne Ark) en Kopi af den Relation om Skibet Sogn, som omtales i Hoffmans Foundationer IV S. 748.« Jeg skrev endvidere til Stiftsarkivet i Ribe, hvortil Skibet hørte forhen, og til Haderslev; ingen af Stederne fandtes der noget fra saa gammel Tid fra Skibet.

At det drejer sig om Indberetningen fra Einsperg, var jeg imidlertid ved Gennemlæsningen blevet vis paa, han er den syvende Præst efter Reformationen, kaldet til Skibet i 1746 og skriver i sit niende Embeds-aar, altsaa i 1755. Det eneste, som ikke er af hans Haand, er de to Noter paa Arkets sidste Side. Note q, der nævner Branden under den tredie Præst i Rækken, er skrevet af Einspergs Efterfølger i Skibet, Anders Bredstrup, der kom i 1761. Den meddeler, hvad Einsperg mærkeligt nok ikke selv har faaet med, at Præstegaarden — i hvert Fald Stuehuset — fornyedes efter at have staaet siden 1636 af Einsperg i 1752, — tre Aar før Beretningen er skrevet. Den anden Note røber sig i hvert Fald ved sin Stavemaade (Skibbet og Kirk) at hidrøre fra en anden Haand end Einspergs, maaske den ogsaa er fra Anders Bredstrup, der, som vi senere skal se, har beskæftiget sig en Del med det fundne Dokument.

»Ifølge høje Ordre insinueres herved«, staar der over Dokumentet, men at der skulde være Tale om selve den i sin Tid til Biskoppen i Ribe indsendte Indberetning er usandsynligt, da saadan Indberetning næppe efter Benyttelse paa højere Steder vilde vende tilbage til Embedet. Landsarkivet har Ret i, at det foreliggende er en Kopi af den indsendte Insinuation; maaske er det mere præcist at tale om *et Udkast*, en Kladde, til den af Biskoppen ønskede. Af denne sidste kender vi nemlig Slutningen fra Hoffmans Foundationer IV S. 748, hvor der staar:

Jeg Skibs-præst været har
 nu er jeg Præst i Skibet.
 Det Skib, der før stod for
 er nu bagefter sat.
 Den Metamorfofin mig Kongen haver givet,
 dog hin var Orlogsskib, men dette en Fregat.

Da der i vort Haandskrift kun er Tilløb til denne Afslutning, er det sikkert snarere et Udkast end en Afskrift, i en saadan var Verset næppe udeladt eller afstrejfet til det mere saglige, mindre svungne, vi har for os ovenfor. Unøjagtighederne i Kapitel-tallene kan ogsaa tyde paa det; derimod synes de mærkelige Tegn rundt om i Haandskriftet næppe at tyde paa Forfatterens Omredigering af sit Stof, de ser mest ud til at være tilføjet af senere Hænder; men Arket er ogsaa blevet brugt flittigt. — Det er ikke blot forfattet af Einsperg, men ogsaa skrevet med hans egen Haand, hvilket man kan overbevise sig om ved at se hans Haandskrift i Kirkebogen. — Denne Kladder har ligget mellem Præstegaardens Arkivalier en Tid og er saa siden af en eller anden Grund kommet Patronen paa Haraldskiær i Hænde, der har den saa været siden og mærkelig nok ikke fundet, da Landsarkivet søgte den.

I Skibet Sogns nuværende Liber daticus anføres (pag. 44) under Series pastorum²²⁾ følgende fra en ældre Liber daticus om Provst Einsperg: »Han var Provst i Herredet, født efter egen Optegnelse paa en Gaard kaldet Hjortespring i Sjælland, 10de Juli 1743 kaldet til Skibspræst og 22. April 1746 til Præst i Skibet, indsat 1. Søndag efter Trinitatis; 1755 var det, han blev Provst, 13. Juni 1761 døde han. Foruden som Topograf kender vi ham som Befordrer af Skolevæse-

²²⁾ Samlet af Pastor E. F. Koch, Præst i Skibet 1872—78.

net og som Digter, som Bygmester og maaske som Forudsiger. I Kirkebogen staar: den 19. Juni 1761 begravnes Hr. Provst Einsperg i sin Alders 45de og Embedets 18de Aar.« Lidt senere oplyser samme Kilde om Einspergs Børn: »Ane Fonette Margrete f. 25. Juni 1747, Kirstine f. 2. Paaskedag 1748, hjemmedøbt om Eftermiddagen af Hr. Jørgen Bang (fra Bredsten) † 22. April s. Aar. Jakobine Kirstine f. 12. Maj 1749; Jakob f. 10. April 1752, velbaarne Fru Linde bar BARNET og den naadige Herre stod selv Fadder.«²³⁾

Inden andre Oplysninger om Einsperg bringes, skal vi se, hvad Pastor Koch tænker paa, naar han skriver om ham som Topograf, Befordrer af Skolevæsenet, Digter, Bygmester og »maaske Forudsiger«. Det topografiske Stof er i Virkeligheden de Oplysninger, som Einsperg har givet i vort Haandskrift om Sognets Steder og Navne²⁴⁾. — Det var Provst E., der sørgede for, at Vilstrup fik sin egen Skole 1751; det er det, han omtaler kort i Indberetningen. Børnene fra Vilstrup og Rue havde forhen søgt Skole i Højen, »en meget lang, vanskelig og farlig Vej, 2 til 3 Fjerdingsvej over adskillige Bække og Aaer, Bjerge og Banker, hvor det er fast umuligt, at Børn paa 10 Aar og derunder kan komme over uden Hagard, særdeles de korte Vinterdage«; herpaa søger E. at raade Bod ihukommende »sin Embedspligt og den Omsorg ham paaligger for de unges Forfremmelse i Guds saliggørende Kundskab«²⁵⁾. Skolen blev bygget paa noget af Præstegaardens Jord paa en Bakke, der

²³⁾ Christen de Linde, der fik tilskødet Haraldskær 1754 af sin Svigerfader Gerhard de Lichtenberg, har aabenbart boet paa Haraldskær allerede i 1752. I 1751 blev Lichtenberg Ejer af Gaarden.

²⁴⁾ Pastor Koch har læst vort Haandskrift paa Haraldskær, Liber daticus S. 1, not. 1.

²⁵⁾ Efter Fundatsen, der findes i Landsarkivet i Viborg; det citerede er dog Pastor Kochs Anførelse herfra i Liber daticus p. 36.

endnu kaldes Benbjerg. Til Vederlag for dette modtog Præsten dog af Kirkeejeren 3 Rdl. om Aaret, idet det var denne sidste, der skulde sørge for Bolig til Degnen.²⁶⁾ — Som Bygmester tænker Pastor Koch specielt paa Opførelse af ny Præstegaard i Nr. Vilstrup, Aaret efter Skolen, 1752. Præstegaarden var kun 116 Aar og kunde dog »ikke uden Fare beboes«. Den nye Bolig stod endnu i 1901, desværre har jeg forgæves efterspurgt Billede af den. Paa Museet i Vejle findes to Skjolde med Forbogstaverne til Provst Einsperg og Hustrus Navne. Skjoldene har siddet over Hovedindgangen til Præstegaarden. — Hvad der hentydes til om Einsperg som Forudseer, staar i Forbindelse med Præsteboligens Opførelse. Det er igen Pastor Koch og Liber daticus, vi maa holde os til: »Man ved endnu her i Sognet at fortælle, at da Rejsegildet holdtes i dette Hus og Hurra raabtes, gik Provsten ud til Folkene og sagde: »Tii stille med Eders Jubel, thi dette Hus skal ingenlunde vedblive at være Præstens.« Pastor Koch fortsætter: »Desværre har jeg forgjæves eftersporet Ælden af dette Sagn.«²⁷⁾ I hvert Fald gik det som Ordene lyder: 1826 fik Pastor Schousboe sin Afsked som Sognepræst i Skibet, han fik dog Lov at bo i Præstegaarden til sin Død 1837. Embedet var fra 1826 til 1872 slaaet sammen med Bredsten, og da Skibet dette Aar igen blev selvstændigt Pastorat, valgte man

²⁶⁾ Hvis Haandskriftet taler ret, faar vi her en Korrektur til den staaende Opf., at Vilstrup Skole er fra 1750. Buchholtz Indberetning om Skibet V. A. A. 1924 p. 260 har ogsaa Aaret 1750, hvorimod Einspergs Eftermand i Skibet, Pastor Bredstrup, i sin Indberetning til Biskop Bloch V. A. A. 1940 p. 114 følger Einsperg. Fejlen hidrører rimeligvis fra Fundatsens Datering $\frac{1}{10}$ 1750 med Planen om at begynde Skolen allerede »Mortensdag førstkomende«, se V. A. A. 1942 p. 196 f.; af denne Artikel fremgaar E.'s utrættelig Iver for Skolevæsenet. — Einspergs Skole er endnu i Brug.

²⁷⁾ Liber daticus p. 10.

en mindre Bondegaard i Sledde til Præstegaard. Maaske ligger der det til Grund for Sagnet, at den gamle Utilfredshed med Præstegaarden, som Einsperg fortæller om, levede videre; for Einspergs Vedkommende kan den ligge i Præstegaardens slette Tilstand, han formaede ikke at raade helt Bod herpaa ved sine Byggeforetagender²⁸⁾; allerede 1761 kort før hans Død faldt Stalden og en Del af Fæhuset ned, og det blev Anders Bredstrup, der rejste andre Huse i Stedet²⁹⁾. — Om Digteren har vi dog noget mere sikkert at holde os til end ved Einspergs Forudsigelser, og dog kun saa lidt; udover Indberetningens Slutning efter Hoffmans Fundationer er der kun Tale om et Vers paa en Lysekroner i Skibet Kirke; Kronen blev skænket til Kirken, antageligt i Forbindelse med den Istandsættelse, som Chr. de Linde lod foretage 1755. Verset vidner ligesom Baredaaben 10. april 1752 om et nært Forhold mellem Præstefamilien og Godsejeren:

Linde med sin ædle Kone
 Lichtenberg, som denne Krone
 Schibbet Kirke gav til Pryd.
 Som et Træ ved Vandbæks Bredder
 Som et Lys fra høje Steder,
 Vox i Stamme! Lys i Dyd!
 ønsker
 Christoffer Elovius Einsperg.³⁰⁾

²⁸⁾ Det er maaske Aarsagen til, at Einsperg ikke omtaler Opførelsen af Præsteboligen.

²⁹⁾ Herom fortæller A. Bredstrup selv, se V. A. A. 1940, p. 111.

³⁰⁾ Se V. A. A. 1924, p. 243, hvor det nævnes, at Einsperg hentyder til Lindes Vaaben med et stort grønt Lindetræ og til Lichtenberg-Fruens Vaaben — med et brændende Lys paa et højt Bjerg.

Naar Einsperg ikke har dette med, hænger det sammen med, at Kirken netop er under Istandsættelse, mens han skriver; Lysekronen er nok endnu ikke skaffet til Veje.

Hvad der yderligere er at fortælle om Forfatteren til Indberetningen, findes i Provst Buchholtz Beskrivelse af Skibet Sogn; Buchholtz, Præst i Bredsten, blev Einspergs Efterfølger som Provst 1762, og Beskrivelsen er fra de nærmeste Aar herefter; V. A. A. 1924 p. 247 f. For Fuldstændighedens Skyld skal nævnes: Einsperg blev kaldet af Kongen, fordi Kirkens Ejer d'Andichou tilhørte den reformerte Tro. Kongen foreskrev 3, hvoraf d'Andichou valgte Einsperg. Samme Aar, som han kom til Skibet, blev han gift med Anne Marie Hass, en Præstedatter fra Tranebjerg paa Samsø. Hun lever endnu med 1 Søn og 2 Døttre, skriver Buchholtz.

Indberetningens Betydning for andre sognebeskrivelser.

Slutningen af det 18. Aarhundrede udfolder stor Energi paa at samle historisk o. a. Stof fra Sognene. Som berørt flere Gange foran findes der af Indberetninger om Skibet Sogn endnu 2, Pastor Anders Bredstrup af 18. november 1767 og Provst Buchholtz fra 1762—72, begge optaget i Vejle Amts Aarbøger, henholdsvis 1924 og 1940. — Buchholtz' kan dog tidsfæstes noget nøjere, bl. a. ud fra Indberetningen selv; der staar saaledes i V. A. A. p. 259: »Forhen har Wilstrup Bye tilhørt Kongen, indtil dend forleden Aar 1765 blev . . . solgt ved Auction«; med denne Udtalelse maa vi i hvert Fald over i 1766; men dette slaar sikkert heller ikke til; vi skal vistnok regne med 1767 eller bedst 1768. Det er nemlig givet, at Provst Buchholtz ikke kan have sine fyldige Oplysninger om Skibet Sogn, uden de maa være givet ham fra selve Sognet, og hvem andre skulde det være end Provst Bredstrup³¹⁾, hvis Hjem han benyttede under en pinlig Strid med

³¹⁾ Først Provst efter Buchholtz' Død.

Præsten i Kollerup, se V. A. A. 1924 p. 215 f. Nu kunde man spørge, om Buchholtz da ikke kunne have brugt vort Haandskrift, udlaant af Bredstrup. Skulde det være Tilfældet, har Buchholtz i hvert Fald ikke røbet dette ved Afskrivning eller Disponering af sit Stof; der er kun eet Sted, en Linie af særlig Karakter, som utvivlsomt gaar tilbage til Einspergs Ordlyd, p. 242 om Kirken: »men da man . . . ey kunde komme af Sted med Bygningen paa det Sted, blev resolveret at opføre dend der, hvor dend nu findes«. Det er tydeligt baade af det særlige Ordvalg og af Sætningsbygningen, der er noget skruet og vel nærmest forkert, at her anvendes laante Ord. Da nu Bredstrup, V. A. A. 1940 p. 115, udtrykkelig siger: »Af Dokumenter, Sognet og Kirken vedkommende vides ikke nogen«, har han næppe laant Buchholtz vort Haandskrift; derimod har Bredstrup selv brugt det, og da han, som senere vises, har brugt det helt igennem, maa det være via Bredstrups Indberetning til Biskop Bloch, Provst Buchholtz her laaner Ordlyden fra Einsperg; Bredstrup har nemlig: »men da man ej sammesteds kunde komme af Sted med den Bygning, blev resolveret at flytte den til den nordre Del . . .«. Saa skulde Buchholtz have affattet sit Skrift efter 18. november 1768 eller tidligst i 1769. — Fra denne Tid findes yderligere mindre Beretninger om Skibet Sogn i Hoffmans Samlinger Bd. IV p. 746 f. 1758 og i Danske Atlas Bd. V 1769 p. 985; Einspergs Indberetning er altsaa den ældste, og vi skal om lidt se nærmere paa, hvilken Betydning Einsperg har haft for dem og senere. — Forud for Einsperg findes vist kun Sognepræst Jacob Svendsens Meddelelse til *Dr. Ole Worm 1636*³²⁾. Selvom Jacob Svendsen har nogenlunde samme Disponering: Aaen, Sognets Navn, Skibsankeret, Kirken, Albert

³²⁾ O. Nielsen, Særtryk af Danske Samlinger.

Friis, kan det sikkert ikke tænkes, at Einsperg har kendt til den; Disposition af denne Del af Stoffet falder vel naturligst saadan; havde Einsperg kendt Jacob Svendsen, havde han med sin Hang til Sagn og Mærkværdigheder hæftet sig ved Meddelelsen om de »mange stiene temmelig stuore udi en trind form, oc mit imellem dem er en stuor steen, som stander paa 3 stene, hvilken bønderne kalder Gyndoven. Paa disse stiene mener jeg, at voris gamle Cimbri, førend de er løbne ad søen, haffuer giort deres offer till dieris hedenske affguder, paa det de desbedre lycke oc seir kunde faa imod dieris fiender.«³³) — Fortællingen om *Skibsankeret*, der er fundet i »fordums Tid« (Einsp.), »for lang Tid siden«, (Dansk Atlas), »sidst i forrige Seculo« (Buchholtz), gaar længere tilbage, idet Jacob Svendsen i 1636 taler om *Ankre*, som gamle Folk fortæller er opløjet eller opgravet. Vi har en Korrektur til alle Indberetningerne paa dette Punkt; og ingen af dem kender aabenbart Indberetningen til Ole Worm.

Pastor Bredstrup indberetter paa Initiativ af Biskop Bloch (V. A. A. 1940 p. 88 og 119). De »høje Ordre«, ifølge hvilke Einsperg insinuerer allerunderdanigst, maa vel hidrøre fra H. A. Brorson, der som bekendt er Biskop i hans Tid. I Forordet til *Hoffmans Foundationer* nævnes Bispernes Hjælp med at skaffe Oplysninger til Værket; det maa være Materiale hertil, Einsperg har afgivet.

Foundationerne, der udkom 3 Aar efter Einspergs Skrivelse, citerer Slutningsverset (se ovenfor), men man hører Reminiscenser af Einspergs Fortælling om Kirken, der har Navn efter »et Anker, som skal være

³³) Paa et Kort fra 1797 (Landsarkivet, Viborg) kaldes endnu Marken n.-vest for Kirken: Jønoven-agre.

funden paa det Sted, hvor Kirken staar«, og af hans Forklaring af Navnet Haraldskær: »kaldet efter Kong Harald, Dronning Tyriss Søn; om det Ord kjær skal betyde carus, kjær eller palus, et Kjær, vides ey«. (Bd. V p. 746 f.)

Pontoppidan, Danske Atlas, Bd. V 1769 p. 985, har ogsaa benyttet Einsperg. Pastor Bredstrups fra 1768 naaede ikke længere end til Ribe, saa det kan ikke være gennem denne, Danske Atlas er paavirket af Einsperg, dertil er Afhængigheden ogsaa for upersonlig og slavisk, store Passager er saa godt som Afskrift, man sammenligne følgende fra Danske Atlas: »Kirken ligger . . . ved den store Aae, som kommer Vesten fra og løber ned i Veile-Fjord. Der fortaltes, at det Sted, hvor Kirken er bygt, har i ældgamle Tider været Havn og Sejlplads, som er eftergroet. Nu avles der Høe og Korn omkring, men ikke langt fra Kirken skal for lang Tid siden være fundet et Skibs-Anker. Man holder for, at Kirken og Sognet heraf har faaet det Navn Skibet.« Et endnu længere Stykke (4 G. saa stort) om Præstegaarden, Bommergaard, Glasbjerg, de to Slags Jord i Sælde forholder det sig paa samme Maade med. Men Forfatteren har ikke tænkt paa, at han har revet sine Citater ud af en bestemt Sammenhæng, sidstnævnte store Stykke er taget ud af Afsnittet om Nr. Vilstrup, men det meddeler han ikke; naar han saa skriver: »Neden Skoven« og »I Skoven og paa Marken«, ved man altsaa ikke, hvilken Skov og hvilke Marker i Skibet Sogn, der er Tale om. — Pontoppidans Beskrivelse af Haraldskær, Bd. V p. 998, viser ogsaa Afhængighed af Einsperg.

Hvad Hoffmann og Pontoppidan har om Skibet, er naturligvis kun sparsomt, men derigennem er dog altsaa nogle af Einspergs Oplysninger kommet ud; det

er derimod ikke Tilfældet med *Bredstrup og Buchholtz' Indberetninger*, den førstnævnte forblev i Ribe, som nævnt ovenfor, den sidste førte en mere omflakkende Tilværelse mellem private (se V. A. A. 1924 p. 210) indtil Udgivelsen i Historisk Samfunds Aarboeg. Men begge bygger på Einsperg, Bredstrup direkte, Buchholtz gennem Bredstrup. Biskop Bloch har sendt Præsterne et Skema til Hjælp til Besvarelse af ønskede Oplysninger; dette er maaske Aarsagen til, at Bredstrup ikke følger E. i Disponering i Hovedtrækkene, under Enkelthederne kan man tydeligt følge Einsperg, se f. Ex. den Orden, hvori Sognets Byer anføres p. 90—92. Bredstrup har haft baade Spørgeskemaet foran sig og Einspergs Indberetning, *for der er overhovedet ikke noget af E., der ikke er benyttet*, men man kan ogsaa se, at Br. er afhængig af Ordlyden hos E. Jeg har understreget de Linier hos Br., hvor han ligefrem citerer E. — uden at han dog nogen Steder oplyser sin Kilde; det er maaske p. Gr. a. denne sin Afhængighed, at han ligfrem benægter, at der findes Dokumenter af Interesse i Arkivet (pag. 115) — 80—85 Linier er Einsperg Ord til andet, derimellem finder man ogsaa Ordene i Note q paa Side 111, saa det bekræftes, at Br. har skrevet den; mange Steder har Br. flettet egne Ord ind mellem Einspergs, men flere Steder kan man nærmest tale om Afskrift.

Udgiveren af Bredstrups Indberetning siger i sin Indledning, at Indberetningen viser, hvor godt der kunde skrives Historie den Gang, at Skibet hører til de begunstigede Steder m. H. t. Præster, der kunde give bedst Besked. Og dette er rigtigt, Bredstrups Indberetning er jo langt fyldigere end Einspergs, men den er ikke saa original, og en stor Del af Æren kan vi nu se tilkommer Provst Einsperg, og det kommer for de

mange interessante Enheltheders Vedkommende ogsaa til at gælde Provst Buchholtz' Indberetning, men i Buchholtz staar vi overfor en Mand, der kan skrive selvstændigt, selvom han benytter Stof fra andre; udover det tidligere nævnte ene Sted kan man ikke finde nogen Tilbøjelighed til at bruge Bredstrups Ord. Buchholtz er ogsaa mere kritisk, hvor Einspergs Stednavnetolkning gaar igen, gør han ofte Bemærkninger. Historien om Kirkebyggeriet paa Kirkebjerg anføres efter »visse fabelagtige Fortællelser« (p. 242). Navnet Haraldskær er han ikke sikker paa har sin Forklaring fra Harald Blaaland, da der findes anden Stavemaade for Ordet (p. 253). Ved Omtalen af Kjølholt og Forklaringen ud fra »Kjølhaling«, saa »lades den (Forklaringen) billig i Uvished, da her feiler Bevis« (pag. 262); det eneste Sted, hvor Buchholtz omtaler sin Afhængighed af en bestemt Kilde, er her, men desværre nævnes ingen Navn; men Grunden til Omtalen er netop, at Buchholtz ikke ønsker selv at lægge Navn til Etymologien: »Har Schibet Sogn og Kirke sit Navn af forrige Tidens Skibsfart, saa mener endnu samme (o: han, som har fortalt om Skibsfarten), at Kjølholt o. s. v.« — det maa være Pastor Bredstrup, som anstændighedsvis heller ikke skal lægge Navn til.

Læsere, som har været fortrolige med Bredstrup og Buchholtz' Beskrivelser af Skibet Sogn, vil ved Læsningen af Einspergs Insinuation have nikket genkendende til det meste, men ingen har vidst før, at disse Skribenter staar i Gæld til Provst Einsperg, og det har været Hensigten med disse Linier at redegøre for denne deres Afhængighed. For Fuldstændigheds Skyld mangler jeg kun at oplyse lidt til sidst om Pastor Koch, der siden Bredstrup er den næste i Rækken, der

direkte har øst af vor Kilde. I Liber daticus p. 1 karakteriserer han Einsperg saaledes: »Meget naiv og vistnok yderst vilkaarlig, men i mange Stykker Opbevarer af Tradition og i al Fald Vidne om adskilligt i Sognet paa den Tid«. Naiv er nu meget sagt, hvis det tages i vore Dages Betydning; det er da ogsaa pudsigt nok, at Pastor Koch tyer til Einsperg om alt, citerer ham ikke mindre end 15 Gange, foruden hvor der er Tale om en mere fri Anvendelse. — Var det gaaet med det nu herved i Lyset fremdragne Dokument, saaledes som Pastor Koch p. 20 fortæller: »Arkivet paa Haraldskær blev i 1864 af Tyskerne brugt til allehaande,« havde Pastor Koch ikke haft noget videre at fortælle fra gamle Dage om sit Sogn, og vi havde ikke heller kunnet spore de mange Indberetninger fra det 18. Aarh.s Slutning tilbage til deres friske Kildespring.

GRØNSØENS TØMNING OG SEJLADSEN PAA KOLDING AA

Af civilingeniør *P. H. Clausager*.

I.

Paa Rantzaus kendte kort over Kolding fra o. 1580 vises skib liggende ved bolværk ved Sønderbro og skib krydsende mellem Kongens Vindebro og Sønderbro. Omend der kan tvivles paa, at skibe under sejl har kunnet gaa gennem broaabningen og krydse frem til havnepladsen, stemmer billedets fremstilling af livlig sejlads med den poetiske teksts lovsang over havnen:

Jeg ved jo bestemt, at i Borgernes Øjne
intet bedre end den tjener Handelens Tarv.

Det passer ogsaa godt med, hvad vi iøvrigt ved om den tid, hvor Koldings egne skuder og krøyerter i et antal af ca. 25 for paa Lybeck, Danzig, Reval, Trondhjem og nærmere havne.¹⁾

Anderledes saa her ud 150 aar senere. I en indberetning fra 1735 hedder det, at den nu udtørrede Grønsø eller Harte Sø brød ud og »blandt andet gjorde den ubodelige Skade, at den stoppede Stranden og Strandmundingen med Sand, at nu en Fiskerbaad næppe kan indflyde«. ²⁾

Denne »Naturrevolution«, som Eliassen senere har tidsfæstet til 1698, har spillet en stor rolle i senere

skildringer af, hvorfor den engang saa livlige sejlads paa havnen ved Sønderbro ophørte. Saaledes skriver Brandorff³⁾: »I 1698 skete imidlertid et katastrofalt Gennembrud af Grønsø i Harte, hvorved skylledes saa meget Sand gennem Aadalen, at der aflejredes Lag paa 1½ Al. (1 m) Højde over Engene, og Aaens Munding blev fuldstændig tilsandet, kun flade Pramme kunde flyde ind til Sønderbro. Sejladsen paa Kolding var fuldstændig ødelagt Disse fortvivlede Forhold varede til nuværende Havneanlæg indviedes 1843«. Og Georg Bruun gentager skildringen.⁴⁾

Og end den dag i dag spiller Grønsøens tømning med dens følger for aaen, engen og sejladsen en mærkelig og stor rolle hos de, der interesserer sig for Koldings skæbne gennem tiderne.

Det er dog værd at mærke sig, at indberetningen af 1735 er skrevet 36 aar efter den begivenhed, der tillægges saa stor betydning, begivenheden kan saaledes næppe være selvpoplevelse for beretteren. Herpaa tyder ogsaa, at han ikke vedføjer nogen tidsangivelse. Det grundede udløb har for ham været en kendt sag, beretning om forne tiders livlige sejlads har sikkert været levende, og saa har han knyttet tilsandingen til den naturbegivenhed, hvorom berettedes, naar sære hændelser drøftedes.

Aamundingens tilsanding er dog meget ældre, allerede 100 år før nævnes den. »Havnen sandede til, saa Udskibningen til de i Fjorden liggende Skuder maatte ske ved en Pram, som Byens Borgmestre i 1632 istandsatte for egne Penge.«⁵⁾

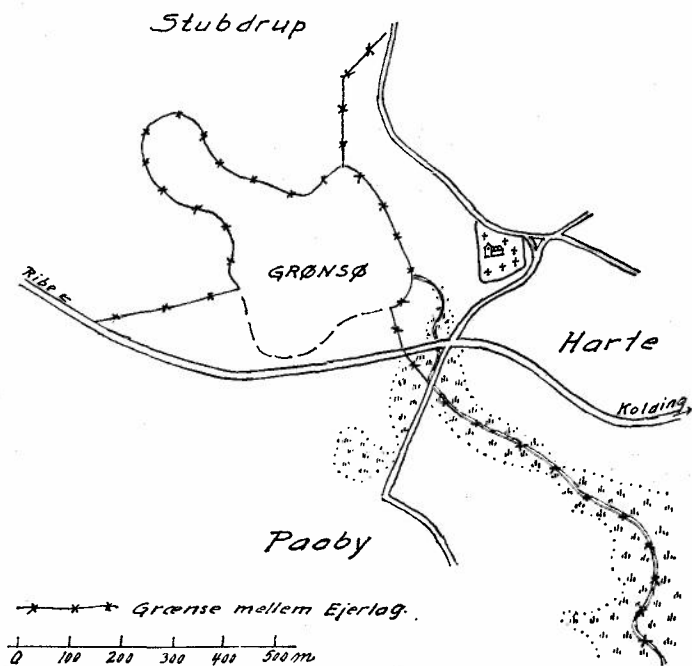
Man kan undre sig over det omfang, nutiden er tilbøjelig til at tillægge søtømningen. Blot transporten af den sandmængde, som 1 m sand over aadalen udgør, er saa vældig, at den til flytningen fornødne vand-

mængde aldrig har kunnet rummes i Grønsø. Sandlaget søges ogsaa forgæves i aadalen, jævnfør omstaaende profil optegnet, hvor dalen har sin fulde bredde før en kraftig indsnævring, og hvor derfor betingelsen for sandets lejring er bedst mulig. Sandrevler, der under en saadan transport egnede steder vilde være dannet, kan ej heller spores.

Men alle disse overvejelser kan spares. Vi er i sagen saa heldige — takket være Eliassens evne til at fremdrage aktstykker og dokumenter belysende byens og egnens historie — at raade over synsmændenes erklæring om sket skade, saaledes som afhjemlet for retten, den 28. februar 1699.

»Morten Lehmeyer paa velb. Etatsraad og Amtmand Schwartz' Vegne mødte og begærede Syn og Vidne af de udtagne Synsmænd, som har synet den skade, Harte Sø har foraarsaget paa de Harte Mænds Agerjord og Engbund. Da for Retten fremkom Bertel Jørgensen i Bramdrup, Johannes Hansen, Steffen Jensen og Steffen Nielsen, sammesteds, Peder Andersen i Ejstrup og Niels Gydesen i Brødsgaard, som aflagde deres Syn saaledes: Anno 1699 den 27. Februar havde de efter Etatsraadens Befaling synet og besigtiget den Skade, som Harte Sø har foraarsaget paa Harte Jord og Engbund, nemlig Mogens Pedersen i Harte bekommet Skade paa sin Agerjord paa 4½ Skp. Kornsæd, Lave Jensen paa 1 Skp. Sæd, Thue Hansen paa ½ Skp. Land, som Vandet har bortskyllet. Endvidere har disse trende tillige med samtlige Bymænd faaet Skade paa deres Agerender ved Søens Udbrydelse. Mogens Pedersen i Harte har mistet de tvende Parter af hans Engbund, som er med 1½ Alen Sand overlagt . . (7 Mænd) . . har faaet Skade paa deres halve Engbund, der er overlagt med 1½ Alen Sand, saa øjensynligt er, at det næppe i sine Dage vil bære noget Græs. Præsten, Hr. Eskild (Busch) i Paaby, har haft Skade paa sin Engbund for 3 Læs Hø i hans Toft formedelst Søens Ud-

brydelse og af den store Vandflod, som ganske har borttaget Dæmningen ved Stampemøllen og borttaget udi Bredden ved Møllen henved 40 Alen, og er Møllen ganske ruineret, hvilket førnævnte Dannemænd saaledes ved deres Ed aflagde.«⁶⁾

Kort over Grønsø med afløb. Optegnet efter matrikulkortet.

I al sin alvor lyser endnu synsmændenes troværdige erklæring os imøde; men over alvoren maa vi ikke glemme realiteten, som er, at bortskylning er sket fra 6 skp. land (c. 4000 m²), Mogens Pedersen og 7 andre hartemænd har faaet 1½ alen sand paa deres engbund, og dertil har præsten i Paaby faaet en part.

Grønsø ligger i Paaby, medens afløbet de første c. 250 m gaar gennem Harte og derefter c. 1500 m i

skellet mellem de to ejerlag til Kolding Aa. Det er derfor særlig værd at hæfte sig ved, at præsten er eneste paabymand, der har faaet skade. Var sandaflejringen fortsat længere ned mod Kolding Aa, maatte ogsaa andre paabymænd have faaet skade paa deres engbund.

Ydermere, hvis skaden var naaet ned til aaen, maatte jo ogsaa mændene fra Seest paa aaens sydside være berørt og inddraget under sagen, for vel var aaen toldgrænse, men vandflod lader haant om toldpæle og toldbetjentes tilraab.

Skaden, saa langt den rakte, har været alvorlig. For de, der oplevede den, har den nok kunnet fæste sig i sindet som en »naturrevolution«, værd at mindes, naar naturens overvældende kræfter omnævnedes.

Men vi har troværdige dannemænd fra Bramdrup, Ejstrup og Brødsgaard som vidner for, at skaden dog var indenfor maalelige grænser, naaende 3—400 m nedenfor søen. Det var ikke den helt store katastrofe med Kolding aadal og havn inddraget.

II.

Tilbage bliver, trods Grønsø's uskyld, at opgrunding ødelægger sejladsen paa Kolding Aa, og at dette sker efter 1580 og er sket før 1632, hvor prammen underkastes reparation.

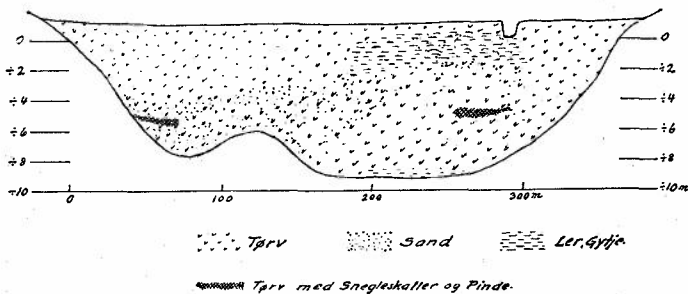
Paa hosstaaende profil af aadalen, der er optegnet ud for Kolding gamle vandværk⁷), finder vi i den nordlige del et omraade med dyndblandet sand, som i opbygning skiller sig fra den øvrige jævne opbygning af tørvemasse. Her har aaen gennem tiderne haft sit løb, dannet slyngninger, brudt igennem og rettet ud, begyndt paa nye slyngninger i et ideligt kredsløb. Det er værd at bemærke, at dette omraade i bredde om-

trent svarer til det, der i dag indrammes af de slyngninger, som end vederkvæger synet fra bakkerne nord for aadalen. Denne overensstemmelse tilraader at regne med, at Kolding Aa, vandføring, bredde og dybde gennem lange tider, og længe før Kolding by begyndte at rejse sig ved dens bredder, har været ikke meget anderledes end vi kender i dag.

Det sandblandede område afspejler den materialeføring, Kolding Aa altid, med det stærke fald i aaens øvre del, maa være præget af. End mere gør dette sig i tydelighed gældende i den 4 à 5 m tykke sanddyne, borerne ved Vesterbrogade afslører.⁸⁾ Det er sand tilført af strømmen fra aaens øvre del og korn for korn aflejret, hvor svagt fald gjorde strømmen langmodig og taalsom. Et uhyre spand af aar har denne proces strakt sig over, det viser sandlagets tykkelse, længe, længe før 1580, har den virket.

Hvorfor kommer da ulemperne pludselig i et kort aaremaal omkring 1600?

Snit gennem Aadalen.

Mærkeligt er det, saa enstonigt klagerne over tilsandning lyder fra alle landets havne i disse aar. Helt galt var det i Grenaa, hvor borgerne i 1606 ikke tvivlede om, at de vilde »gaa under i Bund og Grund«.⁹⁾

I Ystad var sandet 1638 ved at ødelægge al sejlads.¹⁰⁾ Aalborg Østeraa havn var 1639 saa fordærvet og opfyldt, at ingen mere kunde lægge derind med pramme.¹¹⁾ I Næstved fik byen 1592 tilladelse til i 3 aar at beholde byskatten til oprensning af aalen.¹²⁾ I Sakskøbing begynder fjorden efter reformationen at gro til.¹³⁾ Trafikken fra Rødby til Femern og Heiligenhafen kulminerer i aarene indtil 1600, hvor løbet ved Dragsminde sander til og betyder afbræk i færgefarten.¹⁴⁾ Vidaaen sandede til nedenfor Tønder, hvorfor man 1611—17 maatte grave en 2500 m lang kanal til Askeodde.^{14a)} Om forholdene ved Ribe se nedenfor. Saa samtidig og saa ensartet lyder klagerne fra landets forskellige egne, at en fælles aarsag maa findes.

Af interesse i denne forbindelse er at høre, hvad siges om sejladsen paa Ribe:

»Medens Ribe i den tidlige Middelalder var Landets vigtigste Havn, hvorover Trafikken til og fra Vesteuropa og Middelhavslandene førtes, sank Byens Betydning som Søstad i Løbet af nogle Aarhundreder ned til en ren Ubetydelighed. Grunden hertil var dels, at andre Byer voksede op og trak Handelen til sig, men i Særdeleshed, at Besejlingsforholdene blev daarligere og daarligere, saa at større Skibe til sidst slet ikke kunde komme ind til Ribe. Der fordredes ikke nogen stor Vanddybde for den Tids Fartøjer, og en ringe Variation i Havbundens Højde kunde derfor hurtigt standse hele Besejlingen. Om denne Variation direkte skyldes Landhævningsens sidste Del eller blot Tilsanding af det gamle Sejlløb, lader sig ikke afgøre. Men en Tilsanding af et fuldstændig naturligt og gennem Aarhundreder benyttet Sejlløb maa skyldes ændrede Strømforhold som Følge af Forandringer i Havbundens Form, Forandringer der højst sandsynligt kan føres tilbage til en Hævning af Landet og Havbunden.«¹⁵⁾

En hævning af landet og havbunden kan forklare, at tilsanding overalt og samtidig sætter ind ved de danske aar og havne.

At en saadan landhævning virkelig er foregaaet i det 16. aarhundrede sandsynliggøres ogsaa af andre tegn.

Johannes Steenstrup har paavist, at sandflugten som svøbe først optræder i 16. aarhundrede, og da i de forskelligste egne af landet. »Rundt om viser sig Frugten af den tankeløse Borthugning af Træer eller Tilintetgørelse af Strandens og Sandets dækkende Plantevækst.«¹⁶⁾

Som lokalt fænomen kan tilintetgørelsen af dækkende plantevækst være forklaringen; men en landsomfattende, samtidig optrædende tankeløs tilintetgørelse er lidet troligt. »Der maa dog sandsynligvis søges en dybere, mere almindelig Aarsag til Fænomenet.«¹⁷⁾

Med stor konsekvens har S. A. Andersen draget slutningen:

»Af sandflugtens optræden saa nogenlunde langs med isobaserne for landhævningen, drager jeg den slutning, at den paa en eller anden maade staar i forbindelse med selve landhævningen. Det er havet selv, der har kastet sandet ind paa stranden, hvorfra det da er fortsat ind over land i klitter, vandrende miles. Et holdepunkt yderligere for en saadan antagelse har man i tilbagegangen i sildefiskeriet i de danske bælter og fjorde, der jo havde floreret indtil da. Der maa være sket en betydelig ændring i strømforholdene i de danske farvande. Naar sandflugten — efter en omfattende tilplantning af klitterne — er standset, er det ikke udelukket, at den vilde være standset af sig selv. Man har dæmpet den igangsatte sandflugt inde over land, medens indblæsningen af sand er gaaet i staa af sig selv.«¹⁸⁾

Samstemmende taler da aaers og sejløbs tilsanding, sandflugten og silden om en landhævning. En landhævning, hvori vi ogsaa maa søge aarsagen til forringelsen af besejlingen paa Kolding Aa i tidsrummet omkring aar 1600.

III.

Vender vi os endnu engang til vort profil over aadalen, finder vi i 6 m dybde, 5 m under nuværende havflade, lag af ferskvandssnegle, pinde og hasselnødder.¹⁹⁾ Det er bredden af en sø, som i denne dybde i længst henrundne tider kun har været muligt, saafremt landet har ligget mindst 6 m højere end i nutiden. Søen er da et af tegnene paa den landsænkning, som allerede Forchhammer for mere end 100 aar siden paapegede, at Danmark syd for linjen gennem Nissum Fjord og Nyborg var underkastet.²⁰⁾

Mosedannelsen og mangelen paa marine dannelser i profilet viser, at tilgroningen har holdt maal med landsænkningen og den dermed følgende fremtrængen af fjorden.

Som det store fjordfund viser, trængte fjorden efterhaanden ind over stenalderens bopladser, og i fundets dybde, 3—6 m under havoverfladen, har vi et mindstemaal for landsænkningens størrelse.*)

I. O. Brandorff mener ganske vist i oldsagernes aflejring mere eller mindre dybt i fjorddyndet at se et tegn paa, at sagerne ikke ligger paa primært leje.²¹⁾ Det var derfor Brandorffs opfattelse, at bopladsen maatte søges andetsteds, paa »Schindelborgbakke«

*) Ved boring i august 1956 paa Kolding Havn nær flydedokken er overlejet af fjorddynd fundet skovtørv i en dybde af 12 m under fjordens vandspejl. Landsænkningen udgør saaledes over 12 m.

ved Fynsvej, og herfra under tøjbrud være skyllet til findestedet i havnen. Som i alt, hvad Brandorff arbejdede med, gik han ogsaa her grundigt til værks, og et stort arbejde gjorde han for at underbygge sin formodning. Men det strømmende vands kendetegn er sortering, og derfor kan fjordfundet ikke være skyllet til. Strømmende vand efterlader ikke stenredskaber, bensager, bævergnavet træ og dynd paa samme lokalitet. Brandorff har ret i, at den omlejring af genstandene, der har fundet sted, kræver sin forklaring. Men paa en sænkingskyst, hvor bølge paa bølge vasker mod strandbrinken, der vil forstyrrelse ved nedbrydningen finde sted, og en omlejring vil kunne foregaa saa dybt bølgeslaget rækker.

Landsænkningen, der maalt ud fra fjordfundet, har udgjort ca. 1 mm aarligt, har dog næppe været jævn. Tider med stilstand har vekslet med tider, hvor landsænkningen skred hurtigt frem. Og der er tegn, der tyder hen til, at hastigheden ved historisk tids begyndelse har været betydelig.

Undersøgelse af Gammelværre i Ballum Marsken viser, at der efter verfets grundlæggelse omkring aar 1200 er sket en landsænkning paa mindst 1 m inden sænkningen ved aar 1600 afløses af en mindre landhævning.^{22a)}

Ved udgravningerne i Hedeby er iagttaget, at grundvandstanden i bydelen nærmest noret er steget ca. 1 m i de 200 aar, byen bestod.²²⁾ Det kan skyldes lokal indsynkning; men at grundvandets stigning fortsætter ogsaa efter byens øde, hvad der har været af saa uvurderlig betydning for bevarelsen af træbygningernes nedre del, peger stærkt mod landsænkning. Og dette sandsynliggøres end mere af de seneste aars undersøgelser, der har afsløret, at under Haddeby Nors

rolige vandflade gemmer sig bolværker og palisadeværk fra Hedeby havn.²³⁾

Forløbet ved Kolding skulde være som i Ballum-Marsken og som bag Halvkredsvolden, dog med udslaget mindre. Som sandsynlig en betragtelig landsenkning i Koldings første aarhundreder.

IV.

Med ovenstaaende er søgt givet et grundlag for bedømmelse af de forhold, hvor samspillet mellem land og vand, hvor kystlinjens beliggenhed kan være bestemmende for Koldings udvikling.

Det er saa let, hvor der søges givet et billede af byens udvikling, at indskyde en landsenkning eller landhævning til hjælp for at faa en mosaik samlet.

Undersøgelsen skulde give fast bund under fødderne for et saadant samlearbejde, naar det gælder de bløde lag langs Kolding Aa. Og resultatet kan samles:

I byens første aarhundreder fortsætter landsenkningen, og fjordens kystlinje forskydes mod vest.

I 16. aarhundrede indtræder en mindre landhævning, og kystlinjen bliver stationær til menneskers indgreb sætter ind i 19. aarhundrede.

Gennem hele perioden har Kolding Aa vandføring og maal ikke meget forskellig fra nutidens aa.

Og Grønsøens flade kan vi hvert aar lade grønnes under Harte kirkebakke uden derved at falde i overvejelser over forhold ved Kolding Aa.

V.

I lys af det vundne skal ses et par spørgsmaal Koldings historie vedrørende.

Lettest at tage stilling til er spørgsmaalet om Kolding er opstaaet ved aa eller fjord.

I V. A. A. 1951, side 44 bringer Vilhelm Marstrand et kort: »Kolding omkring 1200«, der viser fjorden strækkende sig ind over kortets vestgrænse. I vedføjede tekstforklaring til kortet hedder det: »Fjorden må regnes at have været helt åben ca. 5 km vest for byen gennem hele bronzealderen. Tilgroningen kan i større stil først regnes at være begyndt ved jernalderens begyndelse.«

Selv om dette er indlysende urigtigt, hvad Marstrand selv erkendte i en brevveksling i 1952,²⁴⁾ skal der dog gaas lidt nærmere ind paa sagen, fordi Marstrands vidtspændende viden, mangesidige indsigt og store grebthed af de spørgsmaal, der optog ham, giver hans fremstilling inciterende livfuldhed og indlysende troværdighed, ogsaa — og det skete ofte — hvor hans livlige fantasi og frodige aand førte ham paa vildspor.

Som vi af vort ofte omtalte profil af aadalen har set, findes i snittet kun typiske ferskvandsdannelser. Faunaen er kun repræsenteret ved ferskvandssnegle, af marine former ingen. Herind har da aldrig fjorden naaet, for hvor fjorden naar frem, følger faunaen med og røber for senere tider fjordvandets, brakvandets besøg. Det gælder selv de inderste og mest beskyttede vige, hvor et utal af muslinger, smaa og tyndskallede, men letsynlige findes aflejret, som det ses ved gravninger i inddæmmede vige. Det gælder Fønsvang, inderst i Gamborg Fjord, Bundsø paa Als og paa Kolding havn, hvor gravninger naar ned i den oprindelige fjordbund. Takket være den enestaaende materialesamling,²⁵⁾ som I. O. Brandorff tilvejebragte gennem mange aars flittig og omhyggelig indsamling,

en materialesamling af høj værdi for saavel praktisk udnyttelse som for forstaaelse af Kolding i fortiden, takket være dette er det muligt ret nøje at bestemme, hvor fjorden har haft sin vestgrænse.

Alle jordbundsprøver vest for Kongebrogade viser rene ferskvandsdannelser. Mellem Kongebrogade og Østerbrogade findes en række boringer, hvoraf nogle viser rene tørvedannelser, medens andre angiver »Dynd«, en dobbelttydig betegnelse, der kan dække saavel tørvedynd som fjorddynd. Først øst for Østerbrogade er sikre fjorddannelser.

Mellem Kongebrogade og Østerbrogade, saa langt har tilgroning og tørvedannelse holdt trit med den i landsænkningens spor fremtrængende fjord.

VI.

Et vigtigt spørgsmaal for forstaaelsen af Koldings ældste bebyggelse er at vinde klarhed over, hvor den ældste overgang over aaen skal søges.

Hugo Matthiessen har paavist, at en bebyggelse tidligt har lejret sig paa St. Jørgenshalvøens sydskraaning og i tilslutning hertil fremsat den opfattelse, at forbindelsen herfra førte over aaen lidt øst for nuværende Vesterbro,²⁶⁾ Georg Bruun gentager denne opfattelse,²⁷⁾ som ogsaa deles af Vilhelm Marstrand,²⁸⁾ medens jeg tidligere har søgt at vise, at ogsaa forbindelsen fra dette kvarter førte frem til Sønderbro.²⁹⁾

For Sønderbro, der har været til saa langt tilbage sikker viden haves, taler den konservatisme, der fastholder een gang traadt bane; men muligt er, at slotets opførelse og i forbindelse hermed byens trækken mod øst har bevirket, at Sønderbro er opstaaet som afløser af vestligere aaovergange.

Vilhelm Marstrands angivelse støttes paa en vej-

føring, hvoraf syd for aaen intet spor er fundet, og hvis forløb iøvrigt saavel nord for som syd for er i aaben strid med gamle vejes sikre instinkt for føringens tilpasning til terrænet.

Hugo Matthiessens autoritet som byhistoriker — vor fineste kender af gammelt byliv, vor beundrede fører ad gamle veje, for hvis forunderlige smygen sig efter terrænets luner han har saa sikker indfølelse — nødvendiggor, at hans synspunkter nøje prøves. »ca. 30—35 Meter østligere end Vesterbro har man paa Bunden af Aaen lagt Mærke til en Revle af Rullesten og store Kampestene med en Pælerække fra Syd til Nord, der uden Tvivl hidrører fra den gamle Bro, som her paa snævraste Sted førte over Strømmen.« Og umiddelbart foran forklares det snævraste sted: »Som det klart fremgaar af det over Kolding udarbejdede geologiske Kort kniber de faste Lerskraaninger fra begge Sider Engen sammen og danner saaledes paa dette Sted den korteste og sikreste Passage over Vandløbet.«³⁰⁾

Før der ses nærmere paa den anførte begrundelse, er det værd at gøre sig klart, at af vejforbindelsen til den formodede aaovergang har vi intet spor, heller ikke syd for aaen, hvor dog de opfyldninger, der helt har ændret engfladens karakter, først satte ind for ca. 30 aar siden.

Dernæst kan enhver paa det geologiske kort³¹⁾ maale, at de faste skraaninger kniber sig lige saa tæt sammen ved Sønderbro som ved Vesterbro. At det ved Sønderbro drejer sig om sandskraaninger — hvad det forøvrigt ogsaa gør syd for Vesterbro — har ikke gjort stedet mindre tillokkende som overfartssted.³²⁾

Tilbage er da de formodede brorester. En stenbro kan der ikke være tale om, stenene er som angivet

kampesten uden tildannelse. Tilhuggede sten, der kan have siddet i en bue- eller hjælkebro, er ikke fundet. Minder om bro er da alene pælerækken, og stenrevlen en uforstaaelig stenkastning. Derimod har anlæget en umiskendelig lighed med et gammelt vadested, hvor pælerækken da har været hjælp ved passage under højvande.³³⁾

Om vadested eller bro giver samme bidrag til forstaaelsen af Koldings udvikling, blot bortfalder ved vadested den iøvrigt problematiske forbindelse mellem bro og herredsnavn.^{33a)}

En helt anden forklaring paa anlæget er, at det er identisk med »Der hechts fangk«, som angives paa Henrik Rantzaus kort. Og som vel, selv om hecht paa højtysk betyder gedde, maa fortolkes som laksegaard. En laksegaard udførtes som en tremmevæg mellem nedrammede pæle, hvoraf de fundne da er rester, medens stenkastningen har været nødvendig for at hindre underskæring af bunden under spærringen med tremmer.

Til afgørelse af om vadested eller laksegaard er særlig at bemærke, at stenrevlen ligger saa højt, at den er paatruffet og har været til gene ved aoprensninger. Saaledes voldte stenene ved oprensningen omkring 1930 den da anvendte lille gravemaskine megen besvær.

Efter foranstaaende undersøgelse frakender denne beliggenhed anlæget en særlig høj alder, det kan ikke være et værk fra tiden omkring 1200, men maa tilhøre en tid ikke ældre end 16. aarhundrede, altsaa rester af »Der hecht fangk«.

Vender vi os herefter til Sønderbro finder vi dybe bolværker, kulturlag og opfyldninger i 4 m dybde saavel nord som syd for aaen.³⁴⁾ Det kan skyldes, at

bløde lag er sammentrykket og erstattet af kulturlag og opfyldning, men det kan ogsaa være nødvendiggjort af landsenkningen i forbindelse med sammentrykning.

Nærmere end sige, at ved Vesterbro kender vi ingen spor af tidlig aaovergang, medens ved Sønderbro færdselen kan have gaaet siden Koldings ældste tid, kan vi ikke komme sagen.

Henvisninger og noter.

Forkortelser:

Grundundersøgelser = I. O. Brandorff og Sigurd Hansen: Grundundersøgelser i Kolding. D. G. U. IV Bd. 2 nr. 2. København 1927.

Georg Bruun: Kolding = Georg Bruun: Kolding før 1700. Kolding 1933.

D. G. U. I nr. 16 = Danmarks geologiske Undersøgelser, I Række Nr. 16.

V. A. A. = Vejle Amts Aarbog.

- 1) Georg Bruun: Kolding. Side 113.
- 2) P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid. Kolding 1910. Side 354.
- 3) I. O. Brandorff: Kolding i Oldtiden. V. A. A. 1928. Side 13.
- 4) Georg Bruun: Kolding. Side 147.
- 5) Georg Bruun: Kolding. Side 131.
- 6) P. Eliassen: Fra Indherrederne. V. A. A. 1914. Side 123.
- 7) Optegnet efter »Grundundersøgelser«. Boringerne nr. 147—152, 166 og 161.
- 8) Grundundersøgelser. Boringerne nr. 103—107.
- 9) Vilh. Lorenzen: Vore Byer. II. København 1952. Side 223.
- 10) samme sted.
- 11) samme sted.
- 12) Trap: Danmark. 5. udg. Bd. IV. Kbhvn. 1955. Side 80.
- 13) samme sted side 661.
- 14) samme sted side 671.
- 14a) M. Mackeprang: Tønder under Hertugstyre indtil 1713. Tønder gennem Tiderne I. Tønder 1943. Side 59.
- 15) A. Jessen: Marsken ved Ribe. D. G. U. II. Nr. 27. Kbhvn. 1916. Side 47.
- 16) her efter Aksel Jessen: Kortbladet Blaavandshuk. D. G. U. I, Nr. 16 Kbhvn. 1925. Side 56, hvor det hedder: »Under det Afsnit, under Landsenkningen hvor stadig nye Landarealer dækkedes af Havet har Flyvesandet næppe spillet nogen Rolle. Senere, da denne Bevægelse ophørte, og der atter

- dannedes nyt Land maa Betingelserne for Sandflugt have været tilstede.« Og saa følger Steenstrups forklaring.
- 17) Knud Jessen: Danmarks Natur gennem Tiderne. Det danske Folks Historie. Bd. 1. Kbhvn. 1927. Side 62.
 - 18) S. A. Andersen: Geologi og vandbevægelse. Hedeselskabets Tidsskrift. 76. aargang. Viborg 1955. Side 330—331.
 - 19) Grundundersøgelser. Nr. 148 og 152.
 - 20) Grundundersøgelser. Side 17.
Aksel Jessen: Kortbladet Skamlingsbanke. D. G. U. I. Nr. 12. Kbhvn. 1907. Side 72.
Aksel Jessen: Kortbladet Haderslev. D. G. U. I. Nr. 17. Kbhvn. 1935. Side 74.
 - 21) I. O. Brandorff: Kolding i Oldtiden. V. A. A. 1928. S. 19—30.
Georg Bruun: Kolding. Side 10.
 - 22a) V. Nordmann: Tønder-Egnens Geologi. Tønder gennem Tiderne I. Side 29—30.
 - 22) Vilh. la Cour: Danevirkestudier. Kbhvn. 1951. Side 214.
J. Bjerrum og Th. Ramskou: Danmarks Sydgrænse. Kbhvn. 1948. Side 35.
 - 23) Johannes Brøndsted: Nyt fra vikingebyen Hedeby ved Slien »Politikens kronik. 20.12. 1953.
 - 24) »Deres bemærkninger om mine kystlinier er rigtige. Jeg beklager det har vildledt N. N. Selv har jeg ingen gale slutninger draget af kystlinien.« Brev fra Marstrand 1952.
 - 25) Grundundersøgelser.
 - 26) Hugo Matthiessen: Det middelalderlige Kolding. V. A. A. 1929. Side 23.
 - 27) Georg Bruun: Kolding. Side 33.
 - 28) Vilhelm Marstrand: Kolding bys tilblivelse og ældste historie. V. A. A. 1951. Side 15.
 - 29) P. H. Clausager: Det første Kolding. V. A. A. 1949.
Alle angivelser efter Brandorffs oplysninger har jeg indtegnet paa matrikulskortet. De viser byggelinier frem mod Vestergade og op mod Adelgade, som vist paa kortet nævnte sted side 93, men ingen linie fører ned mod aaen.
 - 30) Hugo Matthiessen, anførte sted side 23—24.
 - 31) I Grundundersøgelser. Gengivet i Georg Bruun: Kolding.
 - 32) Grundundersøgelser.
 - 33) J. T. Lundbye: Samfærdselshistorie. Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur. Kbhvn. 1939. S. 220.
 - 33a) Vejle Amts Stednavne. Kbhvn. 1944. Side 143.
 - 34) Hugo Matthiessen, anførte sted side 34.
Grundundersøgelser. Nr. 67, 68.

I DEN GAMLE KLUB
FREDERICIANSKE INTÉRIEURS FRA DET
XIX AARHUNDREDE

Ved Direktør *Aage Bremerholm.*

I.

Marieklubben.

Klubben stiftes.

Anno domini 1819 følte Fredericia Trang til en Klub, der kunde blive Bindeled mellem Byens velagtede Borgere. Hundrede af disse mødtes derfor til Drøftelse af dette store Problem, og den 28. September 1819 stiftede de den første af de fredericianske Klubber — den, der i Daaben fik Navnet *Marie* efter Frederik VI's Dronning Marie Sophie Frederikke.

Denne Klub gik almindeligvis under Betegnelsen *Selskabet* og fik Sæde paa Hjørnet af Jyllands- og Gothersgade, hvor den indlogerede sig hos den kendte og velmeriterede Palle Lund. Denne maatte forpligte sig til at forøge Højden i Klubbens to Værelser til 5½ Alen »imod at erholde den allerede supskriberede Summa som og at erholde hvad mere der maatte tilkomme, samt at hans Forpligtelse til Afbetaling begynder først fra Aaret 1821«. Da Klubherrerne hastede efter at tage Lokalerne i Brug, maatte Lund skaffe Malerarbejdet færdigt til den 24. Oktober 1819.

»For Enden af Huset opføres endnu tvende Fag, der indrettes til Retirade for Herrerne og Damerne. —

Ligeledes opføres i Enden af Salen et Pulpitur til Musikpersonalet efter den Tegning, som Directionen bestemmer. — Opgangen skeer fra det Værelse, som er bestemt for Herrerne.«

Denne Passus i Protokollen lader forstaa, at de galante Herrer ikke agtede at udelukke det kvindelige Element. *Marieklubben* bar da heller ikke sit Navn forgæves. Der hviler over dens Liv en Stemning, der er præget af Galanteriet mod Kvinden og Hensynet til den hjemlige Arne. Selv om den gulnede Forhandlingsprotokol intetsteds klart dokumenterer, hvad der er foregaaet i denne Retning, saa aner Øret dog en sagte Raslen af stivet Bommesi, Øjet det vakre Syn af en brusende Krinoline over snehvide Mamelukker med Blonder. Man er hensat til Fadermordernes og de stive Halsbinds Dage, til de ranke Rygges og de skønne Følelsers romantiske Tid.

Men tilbage til Forhandlingsprotokollen,¹⁾ i Følge hvilken Værten i Leje for Værelserne, Lys og Varme samt Opvartning af hvert Medlem oppebar 4 rbd. rede Sølv aarlig. Han maatte desuden forpligte sig til at forsyne Værelserne med de nødvendige Møbler, samt med hvad der henhørte til Beværtning (formentlig Service). »Foruden Billard maa han og have et Bretspil, et Schakspil, et Gnavspil og et Lottospil. Fridericia, den 28. September 1819.« Herefter følger 103 Underskrifter, først Bestyrelsens 4, saa Medlemmernes 99.

Antallet af faste Medlemmer burde ikke overstige 100, hvilket tydede paa en vis Eksklusivitet. Dog

1)) Den gamle Forhandlingsprotokol omfatter Tiden fra 28/9 1819 til 4/1 1838. Dens første Referat omfatter Klubbens Love samt de i Teksten anførte Forpligtelser for Klubværten. Protokollens Stavemaade er — paa nogle Undtagelser nær — overholdt i samtlige Citater. — De gamle Klubprotokoller er heldigvis i god Behold og beror i Fridericia Museums Varetægt.

kunde rejsende Medlemmer indføres for to Aftener ad Gangen. Ønskede de Adgang for længere Tid, maatte de betale et maanedligt Kontingent paa 1 rbd.

Naar nogle af de faste Medlemmer meldte sig ud, var der altid nok af Ekspektanter. De skulde i Forvejen anmeldes for Direktionen af et fast Medlem. Paa Generalforsamlingen optoges de saa i de Hundredes Kreds, hvis de ikke blev fundet for lette. *Men* — den, der saaledes bragte sin Næste i Forslag, maatte som Kautionist indestaa Selskabet for det nye Medlems økonomiske Forpligtelser, indtil Udmeldelse paa ny fandt Sted!

Tre Gange om Ugen — Søndag, Onsdag og Fredag — havde Medlemmerne Adgang til Klubben, hvor »Conversationen vedvarer til om Aftenen Kl. 11«.²⁾ Herfor maatte de faste Medlemmer erlægge 4 rbd. r. S. aarlig, at betale kvartalsvis forud med een Daler. Men desuden maatte de ved Optagelsen i Selskabet indskyde 1 rbd. r. S., ligesom de aarlig maatte skatte 1 rbd. i Sedler og Tegn til Avisholdet — en Bestemmelse, der sikkert vil forekomme Nutidens Klubherrer komisk. Hvis et Medlem var et Aar bagud med Kontingentet, kunde Direktionen formene ham Adgang. Det skulde blot publiceres paa næste Generalforsamling.

»Foragt eller Haan mod Nogen taales aldeles ikke i Selskabet.« Skulde der blandt Medlemmerne opstaa Tvistigheder, der maatte siges at overskride Anstændighedens Grænser, var det enhver tilstedeværendes Pligt at søge Tvisten bilagt. Lykkedes det ikke, havde den vagthavende Direktør det delikate Hverv at advare de stridende. Toges denne Advarsel ikke ad notam, skulde de anses som »Forstyrre af den sel-

2) fra 4/10 1829 dog til Kl. 12.

skabelige Enighed« og have deres Plads i Selskabet forbrudt. Personlig at anfælde nogen i Selskabet var ensbetydende med at udelukke sig selv, »og ophører den Overfaldende fra samme Øieblik af at være Medlem af Selskabet«.

Disse Bestemmelser mod Ordensbrud er karakteristiske for den Tidsalder, der fødte dem. Hjemmets Genius sad trygt i sit Højsæde og saa herfra ned paa Tidens Børn, der med konventionelle Folder i Ansigtet vankede rundt i de tyste Stuer, fra hvis Vægge Forfædrenes Silhuetter i ovale Rammer af Ibentræ kritisk betragtede deres Afkoms afmaalte Færden. Man nærrede en ligefrem Rædsel for Dissonanser, dem en senere Tidsalder skulde blive altfor rigt forsynet med. Derfor hed det ogsaa, at da Støj var ligefrem stridende mod Velanstændigheden, saa maatte saadant straks paatales af den tilsynsførende Direktør og den skyldige i Tilfælde af »Overhørighed mod en given Advarsel« eller i Gentagelsestilfælde udelukkes af Selskabet. Samme Skæbne truede den, »som maatte findes at spille Hazardspil«. En saadan Eksklusion varede et Aar.

Hvad der gjaldt for de faste Medlemmer, gjaldt ogsaa »i alle Dele for de Converserende«. Men de faste var nok saa stramt tøjlede, eftersom de med Navns Underskrift havde forpligtet sig overfor Lovene. Denne Underskrift fandtes i det Eksemplar, der var bestemt til Støvsamling i Arkivet. For at ingen uværdig skulde betræde Klubbens hellige Enemærker, prydedes Væggen af en Fortegnelse over de udvalgte. Denne Fortegnelse førtes af Sekretæren og fornyedes hver Januar. Med Stolthed har mangan Bedsteborger dvælet foran denne Tavle, der præsenterede ham for Verden i snørklet Gotik.

»Om nye Lemmers Valg og Antagelse«.

Nutidens Klubherrer vil med Gysen erfare, at Marieklubben afholdt ordinær Generalforsamling 4 Gange aarlig. Motivet hertil maa søges i Hensynet til nye Medlemmers Optagelse, en kvartalsvis Tildragelse, der satte mange Sind i Bevægelse og et stort Apparat i Scene. Saa kom man lettere ud af Klubben, idet Anmeldelse om Udtrædelse blot skulde ske med to Kvarteralers Varsel.

Ved Optagelsen af nye Medlemmer skulde de proponeredes Navne samles paa en Liste, der blev opslaaet i Klubsalen 14 Dage før Generalforsamlingen. Var Tilgangen saa stor, at de ledige Pladsers Antal ikke slog til, voteredes der »ved skrivtlige Sedler«. I modsat Fald balloteredes. Forslagstillerne selv kunde ikke deltage.

I Tilfælde af *Votering* skulde ethvert tilstedeværende Medlem afgive en Stemmeseddel i udfyldt Stand. Sedlerne aabnedes og optaltes af Direktionen. Den, der ved denne *Votering* fik den halve Del af Stemmerne, var indrulleret i Selskabet. Men kunde ingen af dem, der befandt sig paa Vægtskaalen, smigre sig med at eje Halvdelen af Stemmerne, skulde der anvendes *Kuglevalg* med ja og nej efter simpelt Flertalssystem.

Ved *Ballotering* modtog ethvert tilstedeværende Medlem en Kugle, som i Direktionens Paasyn nedlagdes i det ene af de med ja og nej mærkede Rum paa Ballotérvægten. Hvis Nejrummet paa denne Vis fyldtes med det største Antal Kugler, kunde Kandidaten med det kendte bibelske Udtryk siges at være vejet og funden for let. Kun to Gange tillodes det ham at falde igennem. For at mindske Skandalen maatte der hengaa et helt Aar, inden det tillodes ham at komme paa Vægten for 3. Gang.

Ingen fraværende kunde deltage ved Stedfortræder, og enhver Deltager kunde kun votere (ballotere) for sig selv. Saasnart Direktionen havde paabegyndt Optællingen, var enhver Deltagelse fra Efternøleres Side forbudt. Efter stedfundet Valg modtog det nye Medlem et Tilhold om inden 14 Dage at indfinde sig i Klubben for at betale de med hans Valg forbundne Udgifter. Udeblev han, kasseredes hans Valg, og han kunde ikke proponeres paany før efter et Aars Forløb. Forhandlingsprotokollen nævner med diplomatisk Snilde intet om Arten af de Udgifter, som det nye Medlem skulde betale. Iøvrigt maa det siges, at Loven om »nye Lemmers Valg og Antagelse« er yderst dunkel. Den har uden al Tvivl givet rig Anledning til kæmpe-mæssige Bataljer, der har foruroliget Vægteren i den nattetavse Garnisonsby med de snorlige Gader og de retvinklede Gadekryds.

Marieklubbens Styrelse

bestod af et Direktorat paa 4 Personer, alle faste Medlemmer af Selskabet. En Direktørs Virketid var eet Aar, men Genvalg kunde finde Sted. Paa hver kvartaarlig Generalforsamling fratraadte og nyvalgte een.

Posten som Direktør var en Uriaspost, og Forudfølelsen heraf havde affødt en Paragraf af følgende Ordlyd: »Det er en Selvfølge, at Selskabet til Direktører ikkun vælger saadanne, som fortrinlig har dets Tillid og Agtelse, og da dette fornemmeligen gjør Bestyrelsen lettere og behageligere, haabes, ligesom det og herved bestemmes (!), at ingen for et saadant Valg vil eller maae undslaae sig, uden af særdeles gyldige Aarsager.« Dette var en Pille i en Sukkerkugles Skikkelse. Historiens Dom viser da ogsaa, at der fandt forholdsvis faa Omvalg Sted. Den, der een-

gang havde taget sin Tørn, betakkede sig i Fremtiden. Set paa denne Baggrund, taler det Major, Greve af Trampe³⁾ til saa meget større Hæder, at han i samfulde 10 Aar ofrede Tid og Kræfter som Direktør og Kasserer i Klubbens Tjeneste (1819—29).

Det lønner sig ikke at fortabe sig i Studiet af Direktoratets Pligter. I det væsentlige falder de sammen med en nutidig Bestyrelses. Lovene var iøvrigt ogsaa paa dette Omraade taagede. Mindst 2 Direktører skulde overvære Generalforsamlingerne og overvaage Voteringen samt Tilstedeværelsen af mindst 30 Medlemmer. De optalte Stemmesedlerne og Kuglerne, og de forelagde Forslag, der — med 8 Dages Varsel — var indbragt af Medlemmerne. De maatte ikke paa- byrde Selskabets Kasse saadanne usædvanlige Udgifter, som maatte fordre et overordentligt Tilskud. Dette var en Generalforsamlingssag. Hver Klubften fra 6—11 skulde en af Direktørerne opholde sig i Klubbens Lokaler. Hans Navn lyste de besøgende i Møde fra den sorte Tavle. I dennes Nærhed var ophængt en »Taxt for Værten over alle Spise- og Drikkevarer«, hvis Godhed det var en af den vagthavendes fornemste Pligter at kontrollere.⁴⁾ »Er nogen misfornøiet med Værtens Beværtning, maae han ikke selv derom indlade sig med ham i Ordstrid, men det meldes til den Inspectionhavende Directør, som noterer samme til at bilægges eller decideres.«

For det Tilfælde at et Klubmedlem fornærmede Direktionen under Udførelsen af dens tunge Hverv,

3) Oberstløjtnant Greve Hans Rudolph Trampe, f. 1771, d. 1/12 1829. Major 1810, forsat til fynske Infanteriregiment 1816, kar. Oberstljt. 1826.

4) Som et Kuriosum hidsætter vi en Gengivelse af en af de desværre saa faatallige Prislister, der har undgaaet Tilintetgørelsen. (Se de to følgende Sider.)

Ved Directions-Forsamlingen den 11. October 1822, blev
og hvorved Adskilligt af Directionen

	<i>Spisevare:</i>	Sedler og rbd.	Tegn rbß.
for 1 Person ved sluttet Bord.		«	32
- 1 Portion Skinke med Kaal.		«	12
- 1 — Kalvesteeg		«	12
- 1 — Andesteeg		«	16
- 1 — Gaasesteeg		«	16
- 1 — Haresteeg		«	20
- 1 — Mandelkage		«	16
- 1 — Citronkage		«	16
- 1 — Krandskage		«	16
- 1 — Svætsker og Æblekage . .		«	12
- 1 — Smørrebrød		«	8

	<i>Drikkevare:</i>	Sedler og rbd.	Tegn rbß.
1 Flaske Langkork		«	80
1 — rød Viin		«	54
1 — Madera		1	32
1 — Champagner			
1 — Bischof		«	72
1 — afbrændt Viin		«	72
1 boille Punsch		2	48
1 Glas Punsch		«	12
1 Thee Punsch		«	12
1 Portion Theevand		«	6
1 — Kaffe		«	8
1 Snaps Rom		«	6
1 — Aquavit		«	4
1 Flaske Øll		«	6
1 Glas Øll		«	2

nedenstaaende Taxt vedtaget for indeværende Quartal,
er bleven nedsat, saasom:

		rbß.	Tegn
		Dag	Aften
<i>for Billardet:</i>			
1	Parti Blanche	2	4
1	— Quarambole til 36	3	6
	NB. spilles dette spil uden Qua-		
	rambolage	4	8
1	— Triambole	3	6
1	— Caroline til 48	3	6
	NB. spilles dette uden Quaram-		
	bolage	4	8
1	— Skurremurre	3	6
1	— a la guerre, pr. Person	2	4
1	— Pyramide, pr. Person	2	4
1	— Asperto	4	8
1	— Polidor	4	8
1	— Bataille	6	12

		rbd.	rbß.
<i>for Kort og andre Spil:</i>			
2	Spil nye Kort med 2de Lys	1	64
2	Spil gamle og 2 Lys	1	«
1	Spil nye og 2 Lys	1	«
1	Spil gamle og 2 Lys	«	64
	bruges flere Spil gamle Kort, gives for		
	hvert Spil	«	16
	for hvert Lys som aparte bruges til noget		
	Spil	«	8
	for Lotterie betaales af hver Potte	«	2

Marie Klubben i Fridericia, den 11' October 1822.

Directionen.

eller hvis omvendt et Medlem af Direktionen fornærmede Selskabet eller øvede Myndighedsmisbrug(!), skulde en særlig Komité, valgt paa en Generalforsamling og sammensat af 3 Medlemmer, der skulde være kvalificerede til Direktionsposter, træde i Funktion og bilægge Tvisten eller skride til Eksklusion af Synderen.

Jævnside Direktionen arbejdede Klubbens Kasserer og Sekretær — to Poster, der synes at have været samlet paa een Haand. Virketiden var eet Aar, nemlig Regnskabsaaret fra 1. Okt. til 30. Sept. I Praksis var det Direktionen selv, der bestred disse Hverv. Saaledes var Greve Trampe Kasserer i hele sin 10 Aar lange Direktørtid. Han skulde ved hvert Kvartals Slutning indlevere en »Summarisk Oversigt over Casens Tilstand«. — Sekretærens fornemste Pligt var at indføre alle Referater fra Klubmøderne i Selskabets »Resolutions Protocol«. —

»— — *angaaende Billarden.*«

Før nogen maatte gribe Queuen, skulde han tegne sig paa en Tavle og saa overholde Rækkefølgen. Den, der spillede uden at have tegnet sig, maatte bøde 3 rbsk. Ingen maatte spille mere end 3 Partier i Træk, hvis andre sad og ventede. Dog tillodes »en quatre« og »en trois« i indtil 4 Partier, men for »à la guerre« skulde alle andre Spil vige Pladsen, saasnt det sidst paabegyndte Parti var spillet til Ende.

»Til ingen Tid maae nogen foretage sig konstige Øvelser eller gjøre enkelte Stød paa Billarden, anderledes end den allevegne brugelige Spillemaade kræver og tillader.« Enhver Skade, der tilføjedes Billard'et og dets Tilbehør, skulde straks indmeldes til Direktionen af »Marqueren«. Den skyldige maatte da erstatte Ska-

den efter Direktionens Kendelse eller — i Vægringsfald — efter kyndige Mænds Taksation. Og for at forebygge Eksentriciteter efter forudgaaende diplomatisk Fjernelse af Markøren stod der skrevet, at ingen maatte sende »Marqueren udaf Billardstuen, uden at den, som sender ham, imidlertid opfylder hans Pligter«. I Tilslutning til denne Bestemmelse, der jo havde Karakter af en Boomerang, fandtes imidlertid endnu en Bestemmelse, der gik ud paa, at der ingen sinde maatte spilles uden i Markørens Overværelse, og at Ballerne »stedse ved hans Bortgang fra Billardstuen af ham nedlægges i Skuffen og tillaases«. Hvorledes de to sidstnævnte modstridende Ordensregler har kunnet forliges, melder den gulnede Protokol intet om. — Hvad Billardpengene angik, kunde Direktionen bestemme disse efter Tid og Omstændighed. Søndagene bestemtes til

Assembléer og Baller.

Til de første havde Klubbens Medlemmer fri Adgang. Men ønskede nogen at drikke Te, betaltes denne »aparte«. Saavel inden- som udenbys Damer samt udenbys Herrer kunde overvære Assembléerne. Blot skulde Deltagelsen i Tide anmeldes for Direktionen, der ogsaa udbad sig betimelig Underretning, naar et Medlem medbragte flere Damer, end han i Forvejen havde indtegnet. Betalingen for saadan Deltagelse var 16 rbsk., for hvilken Sum Værten leverede »Thevand, Kringler eller andre Bagværk«. I Betragtning af Betalingens Lidenhed saas det gerne, at indenbys Familiefædre tegnede sig for en Dame for hele Vinteren. Mod særskilt Betaling beværtedes »med kold Køkken i Portioner«.

Karakteristisk for Tiden var Bestemmelsen om, at

intet Tjenerskab maatte *betræde* Klubværelserne. Det maa det maaske heller ikke nutidsdags — i fine engelske Klubber — men man lovfæster næppe Forbudet. Vedkommende havde at melde sig i Værtens Stue til Værten selv eller hans Folk, som da vilde underrette Budets Herskab.

Medens Assembléerne — fortrinsvis Koncerter — varede fra 6 til 11 slet, turde Ballerne udstrækkes til 1 *slet* (understreget for Præcisionens Skyld). Denne Bestemmelse skulde blive Aarsag til en større Fejde mellem Direktørerne indbyrdes.⁵⁾ Senere vedtoges, at den Del af Assembléerne, der optoges af Koncerter, skulde begynde Kl. 6 og ophøre Kl. 7½. Musikprøver maatte ikke finde Sted om Søndagen (en paakrævet Begrundelse mangler).

Om Beværtningen

i Klubben udtaler Lovene lakonisk i to fattige Artikler, at der paa Klubaftenerne spistes Kl. 9 slet ved sluttet Bord, og at Anmeldelse om Deltagelse maatte være afgivet senest Kl. 7. At Direktionen forbeholdt sig Ret til at ændre Prislisten, »eftersom Forandring af Penge Coursen finder Sted«, var en ikke overflødig Lovparagraf, naar man erindrer det Kaos, hvori Dagens Pengevæsen var gaaet uhjælpeligt til Bunds.

*

Saa stævnede da Klubskibet ud paa sin stolte Færd. En Række Aar randt lykkeligt hen. Livet i Klubben trivedes til Glæde for mange. De mange Udmeldelser paa Generalforsamlingerne begrundedes ikke

⁵⁾ Denne komiske Fejde er af et saa stort Omfang, at den af Pladshensyn ikke kan medtages i denne Omgang. Den vil blive gjort til Genstand for et særligt Referat.

i Utilfredshed med Klubbens Ledelse. Det var nemlig et Faktum, at der stadig fandt en nogenlunde tilsvarende Tilgang Sted. Men man maa erindre, at et betydeligt Medlemstal rekruteredes fra Officerskorpset, der dengang som nu var underkastet Garnisoneringens uberegnelige Omskiftelighed.

Det gik med Marieklubbens Love som med de fleste andre, der ikke er bygget paa Erfaringens Grundvold: de viser forskellige Brist, naar de udsættes for det praktiske Livs Kritik. Saaledes kunde Fællesspisningen naturligvis ikke trives hver Klubaften. Allerede paa den første Generalforsamling ($5/4$ 1820) vedtoges det derfor enstemmigt, at der kun om Søndagen bevrættedes med varm Mad. Samtidig nedsattes Priserne paa forskellige Vine (Langkork,⁶) Biskop og Bordvin), utvivlsomt for at lokke Medlemmerne til et billigere Køb af disse. Samme Generalforsamling behandlede et andet — ret ejendommeligt — Forhold, idet Referatet røber, at »Skatten til Frue Kirke indcasseres i 2de Kvartaler Fra October Kvartal erlægges 48 Rbsk. kvartaliter til samme Hensigt for næste Aar«.

Det var faktisk ikke helt ringe Beløb — efter Datidens Forhold — der skulde udredes af Medlemmerne. Saaledes maatte Greve Trampe i Oktober Kvartal 1828 betale

1	Rigsdaler i Kontingent
48	Skilling til Frue Kirke
24	— til Avisholdet
1 rbd.	18 Skilling til Musiken

⁶) *Langkork* var en Forvanskning af *Languedoc*, hvorfra man fik nogle meget yndede Muskatvine — jfr. *Pøjt* som Betegnelse paa Vin fra *Poitou*, *Allekanter* for *Alicante* og *Kanaljesæk* for *Canari sec.*

ialt 2 Rigsdaler 90 Skilling for et Kvartal. Desværre er de gamle Regnskaber gaaet tabt. De plejer ellers at danne et solidt Fundament for historiske Skildringer. For Marieklubbens Vedkommende findes der nogle Rester pr. $30/9$ 1828. Heraf fremgaar, at Skatten til Frue Kirke beløb sig til intet mindre end 108 Rigsdaler 48 Skilling Sølv, en virkelig tyngende Udgiftspost. Underskudet i dette Aar var omtrent paa 40 Rigsdaler foruden en Restance i Kontingenter paa 20 Rigsdaler. Referatet oplyser med klædelig og optimistisk Naivitet, at de »endnu ikke er indkommet, men som alligevel ere førte til Indtægt«.(!)

Tiderne var præget af Ro og Hygge, Livet i Klubben udvikledes, og Samværet dyrkedes i stor Stil. Det virker forbavsende, naar man erfarer, at man i hine lykkelige Aar kunde stille mellem 24 og 30 selskabelige Sammenkomster paa Benene hver Vinter. Disse »Vinter-Fornøvelser« omfattede Assembléer, Koncerter og Baller i Forholdet 2 : 1 : 1. Galanteriet overfor det smukke Køn lønnede sig ved at borteliminere Vreden over, at Klubben til daglig slugte saa meget af Mandens Fritid. Men Pengepungen ømmede sig ved al denne Festivitats og krævede de lejlighedsvisse Kontingenter formindsket. Begyndelsen blev gjort den $28/1$ 1822 paa Majestætens høie Fødselsdag.

Med Vaarens Komme dalede Interessen for Klubben. Det læser man tydeligt i Protokollen. Men ved Hjælp af en Blanding af Diktatur og Humor klarede Direktionen Skærene, jfr. Sommergeneralforsamlingerne i 1822, 23 og 24.

I 1822 ($3/7$) var kun mødt 5 Medlemmer, skønt Lovene foreskrev 30. Der kunde saaledes ikke foretages Indtegning af nye Medlemmer. Men Direktionen lod sig ikke gaa paa. Den vedtog blot at kalde de nye

Emner for »reisende« — saa kunde de altid senere lovformeligt optages. Paa denne Generalforsamling udmeldte sig en Herr Brosbøll — det var Forfatteren Carit Etlars Fader.

I 1823 ($\frac{2}{7}$) mødte der ingen udover Direktionen, hvorfor en ny Generalforsamling blev indvarslet til $\frac{3}{8}$. Men da der heller ingen mødte til denne (den nævnes overhovedet ikke i Protokollen!), maatte Forhandlingerne udsættes til den normale Forsamling i Oktober. Paa denne mødte kun 26 Medlemmer, hvorfor Direktionen lod Sekretæren indføre i Resolutions-Protokollen, »at de ikke længere kunde opsætte Forhandlingerne, saa meget mere, som der ingen var mødte til tvende i forrige Qvartal bestemte Generalforsamlinger.« Regnskabets Underskud blev derefter godkendt.

I 1824 gik man endnu radikalere tilværks. Da der ingen var mødt ($\frac{2}{7}$) udsatte Direktionen Forhandlingerne til Oktober, men behandlede ikke desmindre hele Dagsordenen selv. For at gardere sig imod Kritik anførte man efter hvert behandlet Punkt, »hvilket ligeledes har været Tilfældet før«. Men for at komme ud af Uføret vedtog Generalforsamlingen den 16. Oktober under Pkt. 7, at en lovlig Generalforsamling *skulde* afholdes, uanset det mødte Antal Medlemmer, samt at Antallet af Medlemmer i Tilfælde af Votering eller Ballotering kun behøvede at være 18 (tidligere 30). Endelig dumpede en foreslaaet Kandidat kun, hvis han havde en Trediedel af Stemmerne imod sig (tidligere Halvdelen). Denne Lovændring maatte vedtages i 2 Tempi, da Generalforsamlingen ikke var beslutningsdygtig. Andet Tempo bestod i, at Protokollen blev sendt rundt til det manglende Antal Medlemmer, der saa ved deres Underskrifter tiltraadte Dags-

ordenen. Keine Hexerei — —! Aaret 1824 blev iøvrigt berømt derved, at Regnskabet figurerede med et Overskud paa 8 Rigsdaler. For dette Overskud anskaffede Klubben sig — Statskalenderen!

Madam Bodil Lund
1786—1845.

Dagligt Liv i Aarene, der svandt.

Blandt Klubbens Medlemmer vaagnede i disse stille Aar en stigende Trang til Komfort. Det var kun kedeligt, at denne Trang meldte sig paa et Tidspunkt, hvor de lejlighedsvis Kontingenter svigtede. Det var iøvrigt Klubvæerten, Herr Palle Lund, der skulde tilfredsstille de voksende Fordringer. Dette gik meget godt, saa længe det paa Klubtafenerne drejede sig om 2 Lys

extra i Billardstuen eller (i Spillestuen) 2 Lys foruden dem paa Spillebordene. Palle Lund havde nemlig Lov til at gøre sig betalt ved at afkræve tilfældige Gæster 2 Skilling, hvoraf dog den ene gik i Klubbens Kasse.

Købmand Palle Lund
1784—1851

Og som den dygtige Købmand, han var, kunde han med næsten umærkelige Mellemrum forringe Lysenes Kvalitet. Da han desuden fik Lov til at udskænke Øl — baade stærkt og tyndt — dristede han sig til at slække lidt paa det førstes Styrke, hvad der for ham syntes et lovligt Middel til at bringe Ligevægt i sit Regnskab. Det gik da ogsaa godt og gnidningsløst fra Oktober 1822 til Oktober 1823. Men saa kunde Direk-

tionen ikke længere sidde Medlemmernes Klager overhørig, og Lund maatte drage Omsorg for, at Øllet blev stærkere og Lysene bedre. Ved samme Lejlighed fik Klubben den Ordning med ham, at han skulde oppebære en fast aarlig Leje af Lokalerne, saa at han ikke var afhængig af de aftenlige Gæsters Antal. Lejen ansattes til 250 Rigsdaler Sølv. Men saa skulde han ogsaa vedligeholde de Møbler, der da forefandtes, hvorimod nye skulde betales af Klubben. Man tør slutte, at han ikke protesterede i denne Omgang. Først da Selskabet forlangte, at han skulde opstille en Kakkelovn paa Dameretiraden, protesterede han mod dette Udslag af Medlemmernes Luksustrang. Man mødtes saa paa Halvvejen, idet Palle Lund anskaffede Ovn og Røret, medens Klubben bekostede den opstillet og en ny Skorsten bygget.

Nu holdt Palle Lund sig i Ro i to Aar, indtil han ud paa Efteraaret 1825 krævede forhøjede Kortpenge, grundet paa Medlemmernes forøgede Spillelyst og det større Forbrug af Lys, Varme og Opvarmning. Han paaberaabte sig desuden de svingende, usikre Kurser, et Argument, han var saare heldig med. Klubben selv havde nemlig af samme Grund mattet forbyde al Betaling i »Sedler og Tegn« til Gunst for rede Sølv. Kortpengene blev altsaa forhøjede. Samtidig aabnedes en Subskription blandt Medlemmerne for at tilvejebringe det nødvendige Brænde til Opvarmning af Konversationsstuen. 4 Favne mentes tilstrækkeligt. Forslaget blev énstemmigt vedtaget, hvad Palle Lund betragtede som en personlig Sejr. Hans Begejstring kølnedes dog, da han paany blev draget til Ansvar for sit slette Øl. Han lovede som sædvanlig Bod og Bedring og har formentlig standset Fortyndingen for stedse, hvad Protokollens fremtidige Tavshed synes at bevise.

Af Sager fra disse Aar fortjener endnu een at nævnes: Brudegaven 1825 til Koncerternes afholdte Leder, Hautboisten Voss. »41 Medlemmer have undertegnet, hvorefter Directionen aflagte sin Forbindligste Tak. — Gaven har kostet 29 rd. 12 skilling Schl. holst. Cour. At apartere denne Summa paa samtlige Supscribenter, ansaae Directionen upassende imod den Agtelse og Delicatesse man skyldte de ærede Medlemmer der havde underskrevet; foreslog derfor det forsamlede Selskab om de ikke fandt det mere passende at sende Planen rundt og overlade det til Enhvers Gavmildhed hvad han vilde efter Evne yde, med Tilføiende: at det Overskud som maatte finde Sted blev anvendt til Musikken for næste Aar.« — Saaledes fik Voss sin Gave, der i Nutidsmønt var Kr. 93,60 værd. Aarets Underskud var 33 rbd. 83 rbsk. rede Sølv.

I 1826—27 forefaldt intet af Betydning. Det var som et Varsel om den store Stilhed. —

Baller og Fester.

Marieklubben plejede altid at festligholde Dronningens Fødselsdag den 28. Oktober. I 1828 traf det sig saa heldigt, at denne Fest kunde slaaes sammen med en endnu større, nemlig Formælingen den 1. November imellem Prins Frederik (VII) og Kongens yngste Datter, Prinsesse Vilhelmine. Klubben anstrengte sig til det yderste og indbød til et vældigt Arrangement, der for den første Dags Vedkommende omfattede baade »Concert, Assemblée og Aftenspisning i Portioner«. For ret at gøre Festen til et Udtryk for hele Befolkningens loyale Sindelag stilledes Lokalerne paa Formælingsdagen til Raadighed for Byens Borgere, »af hvis Midte en skulde anmodes om at tiltræde Klubbens Direction for at faa anordnet det Fornødne

i Anledning af et passende Middagsselskab«. Om Aftenen var Klubben festligt illumineret med Lys og »Beegkrandse«, og Aftenen efter — altsaa 2. November — foranstaltedes et afsluttende Bal, hvortil Honorarios udenfor Klubben og respektable Byens Borgere aabnedes Adgang. Denne langt udspundne Fest har utvivlsomt været saa vellykket, at Direktørerne tre Fjerdingaar senere dristigt indbød til et Festtaffel med Illumination den 1. August 1829. Ogsaa denne Gang var Anledningen en høj Formæling, nemlig Prins Frederik Ferdinands⁷⁾ med Kongens ældste Datter, Prinsesse Caroline.

Al denne Festlighed og især de mange Baller affødte Ønsket om Oprettelsen af en særlig Baldirektørpost. Denne stiftedes virkelig den 7. Jan. 1829, og det vil næppe undre nogen, at det blev en Løjtnant, der i hine uniformsglade Tider kom til at indvi den. Som en Tribut til det civile Borgerskab valgtes det følgende Aar en Fuldmægtig. Men han fungerede kun fra 4. til 18. Oktober, i hvilket Tidsrum der end ikke var Bal. Saa gik Mandatet atter over til Krigsmagten.

Der klæbede den Skavank ved Ballerne, at Damerne efterhanden kom i foruroligende Majoritet. Aarsagen hertil var, at de yngre Medlemmer udmeldte sig i stigende Antal. For dog at bøde paa Mangelen af Bal-kavalerer tilstededes der fra Oktober 1831 unge Herrer af Byens gode Hjem Adgang til Ballerne. Men dette gjorde i Realiteten kun ondt værre, thi nu gik Medlemstallet yderligere ned, idet mange af Klubbens yngre Medlemmer, der kun besøgte Klubben for Ballernes Skyld, fandt det meningsløst at betale Kontingent, naar man dog som Ikke-Medlem blev mod-

7) Prins Frederik Ferdinand var yngste Søn af Arveprins Frederik og Prinsesse Sophie Frederikke. Han var født 22/11 1792, død 29/6 1863.

taget med Kyshaand, saasnart der skulde danses. Direktionen saa sig derfor i Januar 1833 nødsaget til at tage Tilladelsen tilbage, samtidig med at Klubafte- nernes Antal paa Grund af den »sparsomme Freqven- tation« nedsattes fra 3 til 2. Man aner Klubbens Til- bagegang. Som de Aftener, der formedelst Postens Ankomst mentes at blive bedst besøgt, bestemtes Man- dag og Torsdag. Klubværten forpligtede sig til paa sidstnævnte Aften at kunne servere varm Aftensmad for mindst 8 Personer. Det var *store* Forhold.

Den Post, der paa Klubafte-nerne blev imødeset med saa stor Spænding, omfattede Blade som »Hamb. Cor- respondenten«, Ribe Avis⁸⁾ og »Skilderiet«. Først- nævnte ombyttedes i 1829 med »Børsenhalle«, de 2 andre i 1830 med »Kjöbenhavnsposten« og »Flyve- posten«. I 1832 tilkom »Kieler-Correspondent«.

At Aviserne dengang var en skattet og kostbar Vare tjener til Undskyldning for, at Direktionen fandt det sikrest at forsyne dem med »Bæresker og Laase«. Naar de i denne Tilstand havde henligget en 8 Dages Tid i Lokalerne, blev de af Palle Lund afleveret til Direktionen, der omhyggeligt opbevarede dem, indtil de en skønne Dag — sammen med Statskalenderen og Vejviseren — blev solgt til Kræmmeren for 53 sk. I Tilslutning til Bladholdet anskaffedes ogsaa et Land- kort over »Krigens Skueplads«.⁹⁾ Det var den altid kampglade Justitsraad Dræbye,¹⁰⁾ der i 1829 fremkom

8) Med Ribe Avis menes der det oprindelige »Ribe Stifts Adresse-Contoirs Efterretninger«, der udkom i Fredericia fra 0/1 1786, men som den 12/1 1810 flyttede til Stiftets vigtigste By Ribe, hvor det fra 23/1 s. A. udkom under det pompøse Navn af »Kongelig naadigst aller-privilegeret Riber Stifts Adresse-Avis«. Det er den nuværende Ribe Stifts-Tidende.

9) Der sigtes til den 4. russisk-tyrkiske Krig 1828—29.

10) Se V. A. Aarbøger 1910, pag. 84, hvor hans Navn er stavet Dræby.

med denne gode Idé. Selskabet gav straks den smukke Tanke sin Tilslutning, og Direktionen anmodede Herr Justitsraaden om at paatage sig Indkøbet af Kortet, da Herr Justitsraaden i Egenskab af Proponent sikkerligen bedst kunde bedømme, hvilket Kort der var det rette!

Den Tiltrækning, som Klubben i de første Aaringer havde øvet paa Sindene, var imidlertid nu i Slutningen af Tyverne i stærk Dalen. Hvorfor kan ikke siges. Men Ekspektancelisten var tom, og Frafaldet oversteg Tilgangen. Der var heller ikke den fordums Begejstring over Koncerterne og Ballerne, og disses Tal, der i Tiaarets første Halvdel havde overskredet de to Dusin, kunde fra 1830 skrives med et enkelt Ciffer. Det hjalp ikke, at man lokkede med Madam Lunds lækreste Smørrebrød, ej heller, at man endog ved Ballerne indførte dette som en særlig Attraktion. Det var Stemningen, der var borte.

Det fordums pulserende Liv havde ebbet Kassen ud, den pludselige Stagnation fyldte den til Randen. Saa utroligt det lyder, kunde Aaret 1831 opvise et Overskud paa 102 rbd. r. S., noget uhørt i Klubbens Annaler. Det var altsaa ikke paa Grund af Pungenød, at Klubben sygnede hen — det var tværtimod af Mangel paa Lyst til at bruge Pengene. Direktionen, der utvivlsomt gøs tilbage ved Synet af denne uvante Overflod, skyndte sig at tage et Lod i Klasselotteriet samt ydede »Vicehauptboisterne« og de Underofficerer, der havde sunget ved Koncerterne, et ekstra Gratiale. —

Marieklubbens Endeligt.

Med den foranstaaende Redegørelse for de Principper, der blev de raadende i Marieklubbens Liv, og med de fremdragne Træk af Klubbens daglige Til-

værelse turde Billedet af disse gamle Interieurs i sin Helhed være færdigt. Det ligger i Sagens Natur, at Indtrykket kun kan blive kalejdoskopagtigt, fordi dets Opbygning skyldes Hundreder af uensartede Mosaiker. Desuden må man erindre, at Materialet har været yderst sparsomt.

Marieklubbens sidste Aaringer henslæbtes i træg Ensformighed. De eneste Lysglimt, der for et Øjeblik formaaede at lokke Smilet frem hos de interesserede Tilskuere, var de smaa Stiklerier, der idelig veksledes mellem Direktionen og Klubværtten. Alt som Tiden gik, blev Lund mere kry, og han lod ganske haant om de Tilrettevisninger, der til Overflod ødsledes paa ham. I Januar 1829 paalagde Direktionen ham »inden 14 Dage at skaffe Billarden i Orden, sørge for Oplysningen, tilholde Marqueren at Laagerne blive rene, saaledes at Ingen staae Fare for at faae sine Klæder besmudsede; i Tilfælde at det ikke skeer lader Directionen det istandsætte paa Værtens Regning«.

»Flere af Selskabets Medlemmer bemærkede at de ofte var plaget med Hunde i Værelset, paa Grund heraf blev det Marqueren paalagt, saasnart nogen Hund indfandt sig strax at udjage samme, overalt skal saavel Værtten som Marqueren være ansvarlig for at ingen Hunde er i Værelserne.« Men 3 Maaneder senere var Billardet endnu ikke i Orden, og det paalagdes atter Værtten at faa lagt nyt Klæde derpaa samt forbedret Belysningen inden næste Vinters Begyndelse.

Det følgende Aar var det atter galt med Hundene. Forbudet indskærpedes, og Værtten stak sandsynligvis Paatalen i Lommen. Endelig i 1833, den 11. Januar, sendte han Selskabet sit Ultimatum: »*enten* at Selskabet for Klubloalet sikkrer ham en bestemt Leie af 50 rbd. rede Sølv qvartaliter i de 2 første Qvartaler

d:A og 60 rbd. r. S. kvartaliter i Fremtiden uden Hensyn til Medlemmernes Antal, *eller* at Selskabet hos ham ophører fra 1ste Juli næstk. . . .« Det eneste Standpunkt, Direktionen kunde tage til disse tvende Alternativer, var at indkalde en ekstraordinær Generalforsamling. Tidspunktet for denne kendes ikke, og om de sikkert bevægede Forhandlinger melder Protokollen desværre intet. Kun Resultatet er lakonisk refereret i al sin Sørøgelighed:

»Anno 1833 den 23. Juli blev Selskabet, Marieklubben i Fredericia opløst, hvorimod flere af Dens Medlemmer constituerede sig som et forenet Selskab hos Palle Lund uden nogen særegen Direction eller Love.«

Underskrifter fattes! Palle Lund havde sejret — omend som en Pyrrhus. —

II.

Det forenede Selskab og Frederiksklubbens Stiftelse.

Den velvillige Læser vil venligst have erindret, at Marieklubben afgik ved Døden den 23. Juli 1833, men at »flere af Dens Medlemmer constituerede sig som et forenet Selskab hos Palle Lund uden nogen særegen Direction eller Love«.

Naar disse Medlemmer dannede et forenet Selskab paa Marieklubbens Ruiner, men uden Direktion og Love, var det for at fortsætte et tvangsfrit Samvær og undgaa Klubpræget og Lovparagraffernes snærende Baand. *Palle Lund*, der efter Marieklubbens Død atter var bleven Enevoldshersker i sine egne Lokaler, var — saavidt man kan skønne — nu den egentlige Leder af Selskabet. Han var i hvert Fald Sjælen i det.

Om Lund er iøvrigt at berette, at han var en gemytlig Mand. Han saa Dagens Lys i Fredericia Anno 1784 og døde sammesteds den 24. November 1851. Han ligger begravet paa St. Michaëlis Kirkegaard. Hans fulde Navn var Palle Jacobsen Lund. Han var Avlsbruger af Profession, interesserede sig desuden for Byanliggender og endte som Borgerrepræsentant. Han boede oprindeligt i Vendersgade (nuværende Nr. 75), men kom ved Køb i Besiddelse af Ejendommene Nr. 16 og 18 i Jyllandsgade, hvortil var knyttet et temmelig stort Avlsbrug. Dette Køb satte ham i Stand til at udleje en Række Lokaler til Marieklubben, hvorved han altsaa ogsaa kom til at beklæde en Klubværts Stilling. Senere hen, da baade Marieklubben og det forenede Selskab var gaaet over i en ulegemlig Tilværelse, og deres Afløser »Frederiksklubben« søgte sig Lokaler andetsteds, overtog »Borgerklubben« de Stuer, som allerede havde været Vidne til saa megen Omskiftelighed. Palle Lund samlede her i en Aarrække — formentlig fra Slutningen af 1837 — det jævne Borgerkab om sig, indtil han kort efter sin Hustru *Bodils* (f. 1786) Død den 22. September 1845 afstod Borgerklubben til sin Svigersøn Købmand *Anders Andersen* (f. $\frac{31}{8}$ 1811, d. $\frac{29}{8}$ 1886), der hidtil havde haft Forretning i Danmarksgade 14. Men den 16. og 17. Maj 1849 nedbrændte som Følge af Bombardementet Palle Lunds Ejendom, og samtidig sank Borgerklubben i Grus.

Efter Krigens Ophør byggede Lund atter Ejendommen op, denne Gang i den Skikkelse, som omstaaende Billede viser. Her stiftedes i Januar 1852 — altsaa kort efter Lunds Død — Klubben »Enigheden«, der ofte skal have været Skueplads for sit Navns diametrale Modsætning. Det skal dog bemærkes, at

Den Palle Lund'ske Ejendom, genopført efter Branden.

Betegnelsen »Borgerklubben« brugtes i Flæng med Navnet »Enigheden«, og at omvendt Navnet »Enigheden« allerede før Branden var en hyppigt anvendt Benævnelse paa »Borgerklubben«, Populært kaldtes den »Øjet«. Efter at Købmand Andersen i en Række Aar havde fungeret som Vært her, afløstes han i 1863 af *Theodor Müller*, der hidtil havde beklædt Stillingen som Markør hos Andersen. Med Müllers Død i 1892 lukkedes »Øjet« for stedse. —

Den, der vil danne sig et Billede af *det forenede Selskab*, maa tage sin Tilflugt til Intuitionen. Thi, som naturligt er, indeholder Protokollen intet om en Klub, der hverken skulde have Direktion eller Love. Stor er derfor Mystifikationen, naar der den ^{17/10} 1836 — 3¼ Aar efter Selskabets Stiftelse — afholdtes en Generalforsamling, hvis Forhandlinger underskrevet af »Directionen«. Sandsynligheden taler for, at der har eksisteret et Forretningsudvalg eller et Fornøjelsesraad, og at man i det daglige har brugt Marieklubbens

Love som Rettesnor (jfr. nedenfor, hvor dette blev Tilfældet ved Stiftelsen af Frederiksklubben). Vi skal indskrænke os til at referere, at man enstemmigt vedtog at forhøje Kontingentet samt at kræve Indskud af ny tiltrædende Medlemmer. Desuden antoges Politibetjent Lundwald til for et Honorar af 4 rbd. r. S. aarligt at opkræve det kvartalsvise Kontingent hos Medlemmerne. Det var ingen daarlig Vittighed at bruge Politiet som Inkassator.¹¹⁾

Det forenede Selskabs Dage var snart talte. Det blev nemlig i 1837 sagt op af Palle Lund til Fraflytning ultimo September. Denne Opsigelse gav Stødet til Dan-nelsen af Nutidens Fredericia Klub. Thi »det blev da besluttet at lade udgaae en almindelig Indbydelse til, ved Actier paa 10 rbd. pr. Stk. at kjøbe en Ejendom her i Byen, der kunde indrettes til Klublocale for et fast og ved Love bestaaende Selskab, hvortil allerede H. K. Höyhed Prinds Frederik Carl Christian havde tegnet sig for 400 Actier under Betingelse: at der med det nye Klublocale blev forbundet et Theater. Ud-førelsen af et saadant Foretagende, og Omsorgen for at de tilsagte Penge bleve dertil ordentligen anvendte, havde H. K. Höyhed ved en særegen Fuldmagt overdraget til d'Herrer Kammerjunker Lorentz, Capt. v. Köpke og Capt. v. Krefthing. Selskabet, som saaledes vil blive ophævet i sin nuværende Form fra 1. October d. A. blev enig om, fra samme Tid, at constituere sig som et nyt sluttet Selskab eller Klub, under et nyt Navn, samt en ordentlig Bestyrelse i Overensstem-melse med vedtagne Love. Til at forfatte saadanne nye og med Selskabets fremtidige Tarv, passende, Love,

¹¹⁾ Aage Andersen Lundwald virkede som Politibetjent i Fredericia i Aarene 1830—40. Han døde 22/3 1841.

blev ved fleste Stemmer udnævnt en Committée, bestaaende af d'Herrer Capt. v. Krefting, Adjunct Wulff, Kammerjunker Lorentz og Capt. v. Schöller.«

Den nedsatte Komité fandt snart et Sted, der var velegnet til det ønskede Brug — det kendte Hjørne af Danmarks- og Prinsessegade, paa hvilket Fredericia Klub skulde trives i saa mange Aar. Om Valget skrev Fredericia Avis mange Aar senere (^{10/5} 1893) følgende træffende Ord: »Man maa lade de Mænd, som den Gang forestod Kjøbet, at de havde et godt Øje for at vælge en Ejendom med stor Grund og heldigt beliggende midt i Byen, hvorimod selve Bygningerne vel nok havde ladet en Del tilbage at ønske.«

»Anno 1837«, siger Forhandlingsprotokollen, »den (?) October mødte Medlemmerne af det forrige forenede Selskab hos Palle Lund, i en Generalforsamling i Dets nye indrettede Locale No. (?) paa Hjørnet af Torvet og Prindsessegaden, hvilken Gaard af den dertil udnævnte Committée er indkjøbt som Selskabets Ejendom, tilligemed den dertil hørende Jordlod paa Byens Mark. Selskabet besluttede herefter at føre Navn af Frederiks Klubben, efter H. K. H. Prinds Frederik til Danmark, som Selskabets Velgiører.¹²⁾ Man skreed derpaa til at vælge 3de nye Directeurer, og blev da, med fleste Stemmer valgt d'Hrr. Capt. v. Krefting, Kammerjunker Lorentz og Capt. v. Schöller. Indtil den nye Lov-Committée kunde blive færdig med det forventende Udkast til nye Klublove, blev det vedtaget i det Væsentlige at følge de gamle, for den forrige Marie Klub, gjældende Bestemmelser.«

Dog blev det med det samme fastslaaet, at Klub-aftenerne maatte vedvare til Kl. 12, og at der Mandag

¹²⁾ Prins Frederik (VII) opholdt sig jo i Fredericia fra 1834—39.

og Torsdag Aften skulde serveres varm Mad. Ligeledes fastsattes Kort- og Billardpengene. Den 21. December s. A. afholdtes den første egentlige Generalforsamling i den nystiftede Klub. Lovkomitéen fremlagde Frugten af sit Arbejde, der med enkelte Modifikationer godkendtes af Selskabet. Endvidere antoges Politibetjent Lundwald som Bud i Klubben. Det bestemtes endelig, at Selskabets Love skulde trykkes og »af hvert Medlem et Exemplar modtages for den Priis, som dets Trykning beløb sig til«. Denne Trykning besørge­des af Veile Bogtrykkerie i Aaret 1838, og hvert Exemplar betalt med 24 Skilling rede Sølv, hvad Titelbladet høfligt forkynder.

Det har været Tvivl underkastet, paa hvilken Dag Fredericiaklubben er bleven til. Man vil ovenfor have bemærket, at Datoen for den konstituerende Generalforsamling staar in blanco. Eksempelvis skal anføres, at 50-Aars Jubilæet paa Grund af denne Tvivl fejredes den 15. Oktober 1887. Den, der skriver disse Linier, er imidlertid kommen i Besiddelse af et Eksemplar af de gamle Love, hvis § 1 udsiger, at »Selskabet er stiftet den 1ste October 1837«. Det *kan* forøvrigt fortolkes ud af Referatet af den Generalforsamling, der foraarsagedes ved Palle Lunds Opsigelse af det forenede Selskab (se foran Side 95). Men maaske har den Omstændighed øget Tvivlen, at den konstituerende Forsamling sandsynligvis først mødtes nogle Dage ind i Oktober, skønt Klubbens Stiftelse regnedes fra den 1ste. —

»Torsdagen« den 4. Januar 1838 blev Lovene underskrevet, og en Premierløjtnant udnævntes til Bal­direktør. Samtidig forhøjedes det aarlige Kontingent med 1 Specie, der skulde anvendes til Baller og Kon­ceter.

Med Underskrivelsen af Lovene var den nye Klub kommen lykkeligt over sin Fødsel. Et nyt Liv skulde begynde, og det er derfor en naturlig Sag, at den gamle Protokol ender sine Meddelelser netop her.¹³⁾

III.

Direktørfejden i Marieklubben.

Paa Generalforsamlingen i Marieklubben den 3. Januar 1821 — særlig berømt derved, at man formentede Hunde og ukonfirmerede Personer i den her nævnte Orden Adgang til Selskabet — blev Pastor Schierning indvalgt i Direktoratet.¹⁴⁾

Det vil erindres, at medens Assembléerne kun maatte vare fra Kl. 6 til 11, turde Ballerne udstrækkes til 1 slet. De første Baller i Vintersæsonen 1821—22 maa imidlertid have opvist Krænkelser af denne Lov, thi den 15. December indgav Pastor Schierning med præstelig Nidkærhed et saakaldt Avertissement, der havde til Følge, at Førstedirektøren, Greve Trampe, tre Dage senere indkaldte samtlige Direktører til en »Direktions-Forsamling«, i hvilken Pastorens Avertissement blev fremlagt. Desværre er dette interessante

¹³⁾ De to Referater, der afslutter denne Protokol, genfinder vi som Indledning til Frederiksklubbens Forhandlingsprotokol (21/12 1837 og 4/1 1838).

¹⁴⁾ Jacob Schierning, f. 23/1 1773, d. 3/4 1845, var Præst ved Trinitatis Kirke fra 1814, afsat 1829. Efter sin Afsættelse, vistnok uden Pension, fik han Embedet som Kæmner i Fredericia, hvilket han beklædte indtil sin Død. Han ligger begravet paa Trinitatis Kirkegaard tæt ind under Kirkens sydlige Mur. — Schierning var kendt som en stridbar Person, hvis Oppositionslyst man ikke altid vilde bøje sig for. Grunden til hans Afsættelse skal saaledes have været den, at han paa et Skolemøde kom i Klammeri og Haandgribeligheder med Sognepræsten ved Michaëlis Kirke. Kort efter kom det i Vejlbj Kirke til en Rivning mellem Pastor S. og en af Sognets Beboere. Rivningen, der fandt Sted i Vaabehuset, endte med, at Pastoren, skønt i fuldt Ornat, gav sin Modpart en knaldende Lussing.

Aktstykke gaaet tabt, og vi er henvist til at slutte os til dets Indhold paa Basis af den Erklæring, som Førstedirektøren indledte Forhandlingen med. I Følge denne erkendte han »vel«, at Ballerne (i Almindelighed) skulde ophøre Kl. 1, men da det havde været Skik fra Selskabets Stiftelse, at Ballerne paa Helligdage havde vedværet til ubestemt Tid — »da sammes Antagelse er skeet til Ungdommens Fornøjelse« — saa troede (å: mente) han, at det denne Gang som saa mange Gange før burde have sit Forblivende. Hvis Pastor Schiernings Avertissement skulde fremmes, hvorved forstodes, at det skulde forelægges Medlemmerne, var der ikke Tid. Man skrev den 18. December, og 2. Juledagsballet var allerede arrangeret og kunde ikke paa et saa sent Tidspunkt bringes til Afgivelse fra Sæd og Skik. Pastor Schierning maatte derfor have Taalmodighed til næste Kvartals Generalforsamling. »Saavel 3e som 4e Directeur Fuldm. Kragh og Capitain Mejer kunde ej andet end i et og alt henholde sig til første Directeurs Erklæring, hvorover 2den Directeur Hr. Pastor Schierning forbeholdt sig nærmere at afgive hans Svar.«

Naar Førstedirektøren i sin Erklæring »vel« erkendte, at Ballerne »i Almindelighed« skulde ophøre Kl. 1, saa er dette Standpunkt lidet korrekt. Naar Ordene »i Almindelighed« er indføjet over Linien, er dette i Virkeligheden det bedste Bevis for Paastandens Uholdbarhed. I hvert Fald tør det tydes som et mislykket Forsøg i Fortolkningens Kunst. Den omstridte Paragraf udsagde nemlig, at »Ballerne begynder Kl. 6 slet og vedvarer til Kl. 1 slet« uden Tilføjelse af nogen Almindelighed eller Særdeleshed, og det tilkommer sidst af alle Direktoratets Formand at se igennem Fingre med Overtrædelser af Lovens Bud. At hans to Med-

direktører støtter ham, taler ikke til Gunst for Direktoratets Retfærdssans, hvor latterlig og betydningsløs Sagen end er, selvom det vel nok udadtil og især overfor Medlemmerne var god og sejrrig Taktik. Mon det ikke dybest set var Kendskabet til Pastor Schiernings Stridbarhed, der fik de tre Direktører til at rotte sig sammen for at drille ham?

Sagens anden Side er Spørgsmaalet om en ekstraordinær Generalforsamling. Her affærdiger Førstedirektøren Pastoren med den Bemærkning, at Tiden ikke tillod at afholde en saadan. Dette var kun delvis sandt. Inden Juleballet kunde det ikke naaes, det er rigtigt, thi der krævedes et Varsel paa 14 Dage. Men et Tilbud om en Generalforsamling i Slutningen af December havde været vel anbragt med Tilføjende, at Ballet vilde blive afholdt stricte efter Loven. Det maatte jo nemlig være pinligt for Pastoren at skulle se hele denne Sag bragt frem paa den første (ordinære) Kvartals-Generalforsamling, med hvilken hans egen Funktionstid tilfældigvis udløb.¹⁵⁾ Hans lovhjemlede Tilbagetræden vilde under disse særlige Omstændigheder let kunne udlægges som et Fald paa den af ham selv rejste Sag. Forøvrigt maatte Spørgsmaalet om Generalforsamling opfattes som et daarligt Forsøg fra Direktoratets Flertal paa at føre Krigen over i Fjendens Land, thi Pastoren selv havde overhovedet ikke hentydet til denne Udvej.

Men endelig havde Sagen en tredje Side, idet Pastoren paa sidstafvigte Generalforsamling (10/10 1821) havde været med til at fremsætte og gennemføre, at de af Klubbens Medlemmer, der havde konfirmerede Sønner, kunde indføre disse ved Koncerterne og Bal-

¹⁵⁾ Han afgang dog først fra Bestyrelsen den 5/4 1822.

lerne imod at betale samme Kontingent, som betales af Klubbens Medlemmer for Vinterfornøjelserne. Denne Paragraf skulde uden nogen som helst Tvivl opfattes som en Opmærksomhed overfor Medlemmerne. Det er derfor forstaaeligt, at Pastoren ikke vilde tillade den Ungdom, som man havde stillet sig saa liberal overfor — man huske Tiden — at være Aarsag til en Krænkelse af de bestaaende Love. Grevens Paaberaabelse af, at »det var skeet til Ungdommens Fornøyelse«, bliver da ogsaa et af de Fikspunkter, hvorom Pastorens Svar kredser. Paa Grund af sit Indhold, der er saa karakteristisk tidspræget, refereres dette Svar in extenso:

»Til Gensvar maatte jeg Schierning tilføre (Protokollen) Følgende:

1. At jeg ingen Erklæring har forlangt eller anseet fornøden med Hensyn til det under No. 2¹⁶⁾ fremlagte, det er ikkun en Erindring til den dandsende Deel af Selskabet om hvad Selskabets Love under 7. Capit 8. artikel kræver af det og som hidtil af det ofte har været overtraadt. Jeg kunde saaledes aldeles oversee og forbigaae benævnte Erklæring men da in specie Grev Trampe ligesom in genere de øvrige Herrer Directorer der have eftersat Erklæringen med ham fremføre saadanne Grundsætninger som ligefrem ere stridende mod Selskabets Love og vilde ufeilbarligen føre til Uorden og Selskabets Nedbrydelse om de erholdt Medhold, saa seer jeg mig nødsaget til at erklære mig aabenbare imod samme og saaledes under No. 2 bemærke, at den ovenanførte Sætning: at fordi det har (været) Skik fra Selskabets Stiftelse og til Dags

¹⁶⁾ er formentlig tabtgaet.

Datum, at Ballerne ved Festivitets og Helligdage har vedvaret til ubestemt Tid derfor bør de og videre vedvare, mangler som stridende mod Selskabets Lovbud 8. Artikel det Kriterium, som en saadan Erklæring bør have, tværtimod indeholder den en aabenbar Bebreidelse imod Selskabets Direction, som har fungeret iforhen, og da Hr. Greven selv har hørt til denne, saaledes en Bebreidelse imod ham Selv, at Han ei bedre har vaaget over Lovens Opfyldelse. Høiligen vil saaledes Enhver af det respective Selskabs Medlemmer tillige med mig erklære dem imod den fremførte Slutning, at fordi man i Aar en Tid har overtraat Lovene, derfor bør man og fremdeles giøre det — og fordi det er skeet til Ungdommens Fornöielse — altsaa alt hvad der skeer til Ungdommens Fornöielse kan gierne skee mod Lovene og bør skee imod dem; her kan jeg da ikke afholde mig fra at udraabe O Tempora, O mores,¹⁷⁾ ude er det da med Lov og Orden, al Agtelse for den Ældre og Hensyn til den er da forgiæves at søge i noget Selskab. Jeg maa da saaledes fremdeles erklære mig imod denne Fortolkning, og hver egenmægtig Bestemmelse af Selskabets Anliggender der som ved Lovene forud bestemte og fastsatte er udtrykkelig Directionen forbuden: 3. Capit. 12. Artikel. Og skal det være mig en urokkelig Pligt at oprettholde disse lovlige Bestemmelser, saalænge Selskabets Almeenvillie ei maatte finde for godt at forandre disse. —«

Dette pastorale Svar, der var en bedre Sag værdig, affødte naturligvis et Gensvar fra Triumviratet Tram-

17) »Oh Tider, oh Sæder!« udraabte Cicero i sin Tale mod Catilina som en Klage over de sørgelige Tider og Sæder (el. Skikke).

pe, Kragh og Meyer. Gensvaret henviste til Lovenes Kap. 3, § 5, ifølge hvilken en Generalforsamling skulde indvarsles med 14 Dages Respit. Dette kunde ikke finde Sted »in casu«, og da de tre Herrer ikke ansaa den »omventilerede Gienstand« at være saa vigtig, at den ej taalte Opsættelse, kunde de ikke fravige deres een Gang tagne Beslutning: at det skulde forblive ved den af Selskabet stiltiende (sic!) vedtagne Bestemmelse om Ballernes sene Ophør paa Højtids- og Festdagene. Denne Mening havde Pastor Schierning — stadig ifølge d'Herrer — ogsaa istemt, idet han aldeles upaaanket havde ladet den i Klubsalen hængende Liste over Sæsonens Koncert- og Balaftener være ganske uforandret. Listen var udstedt af Direktionen, og da Herr Schierning var Medlem af denne, havde han derved »ufejlbarligen« indvilget i, at Andenjuledagsballet skulde afholdes paa sædvanlig Vis til ubestemt Tid.

Dette mærkværdige, ulogiske og misvisende Gensvar fra de tre Herrer gik ganske udenom det centrale i Sagen. For det første var Ordet »stiltiende« en regulær og indlysende Tilsnigelse. For det andet havde den Liste, hvortil de hentydede, intet med Klokkeslettene at gøre, hvorfor dens Paaberaabelse altsaa var ganske forfejlet. Og for det tredje havde Pastoren jo ikke indvilget, blot fordi han var Medlem af Bestyrelsen. Han havde tværtimod protesteret og rejst sin Sag paa Spørgsmaalet. Man aner derfor fortsat, at hans vante Kværulance maa have ægget hans Modparter til en Strid for Stridens egen Skyld. Deres Gensvar affødte da ogsaa følgende Ripost fra Pastorens Pen:

»Mine Herrer Colleger have behaget ydermere at fremkomme med den aldeles ubeføiede gientagne Paa-stand, at jeg har forlangt en Generalforsamling. Jeg

protesterer aldeles herimod og opfordrer dem til at bevise den. At ville bestride deres Mening, at en Generalforsamling forud maa være bekiendtgjort 14 Dage, vil jeg vist ikke og er mig her aldeles uvedkommende, ligesom jeg ei heller har æsket eller æsker mine Collegers Mening om nogensomhelst Ting som Lovene udtrykkelig byde og forbyde. Deres Mening vilde ligesom min egen her være af ingen Værd, og at arrogere det var at opkaste sig over Lovene, hvilke vi som Selskabets Organ alle tilhaabe ere undergivne og som Direction ei alene undergIVEN men endog forpligtede til at overholde

I Øvrigt er jeg hvad 2. Juledag angaar vistnok enig i: at have en Generalforsamling for dens Skyld er unødvendigt. Lovene byde tydelig hvad der skal skee. Selskabets Medlemmer høre dem og alt falder da af sig selv ud til Selskabets og Directionens Hæder. —«

Denne Ripost var helt igennem korrekt. Det kan kun undre, at Pastoren ikke ivrede imod flere af de Urimeligheder, som hans Meddirektører havde øst op til ham. Men Pastor Schierning forstod aabenbart, at der var noget, imod hvilket selv Guderne kæmpede forgæves.

Imidlertid forsøgte hans Meddirektører nu at ende Striden — i hvert Fald foreløbig. Til den Ende plantede de følgende Pragtblomst i Forhandlingsprotokollen:

»For at ende ovenstaaende Protocollationer, som Directeurerne Trampe, Kragh og Mejer ej fandt passende længere her at continuere, sagde disse for deres Vedkommende Punctum, forbeholdende dem i øvrigt ved næste Generalforsamling i denne Sag at forelægge Selskabet deres yderligere Tanker. — I øvrigt foreslog benævnte 3 Directeurer at næste Generalforsamling afholdes Fredagen d. 4. Januar 1822 Aften Kl. 6.

HRGr Trampe Kragh Meyer.«

Den 18de Jun 22de Samling blev den 18de Jun 22^{de}
 forsamling afholdt i Omrods Afdeling af 29 Velstandsmænd
 Medlemmer i Sagen, de næstkomende 20 Indbyggere, samt de
 2de de med sig bærer, Opholdsgjæstene, som alle blev
 borte af Beslutningen, for den næstkomende 20 Indbyggere
 Majoritet. Indsættelse af den 18de Jun 22de den 18de Jun 22^{de}
 de personer. — Den 18de Jun 22de den 18de Jun 22^{de}
 flænges, den 18de Jun 22de den 18de Jun 22^{de}
 de Priest og de 18de Jun 22de den 18de Jun 22^{de}
 uoverstillet af forsamlingen, den 18de Jun 22de den 18de Jun 22^{de}
 tilløb og indskrænkning. — den 18de Jun 22de den 18de Jun 22^{de}
 H. H. Franke og H. H. Franke H. H. Franke

Den 18de Jun 22de den 18de Jun 22de den 18de Jun 22^{de}

Brudstykke af Protokollen med de stridende Direktørers Underskrifter.

Og i Tilslutning hertil finder vi Pastor Schiernings afsluttende Replik, der synes at røbe fortsatte Stridigheder indenfor Direktionen:

»Forinden jeg Schierning underskrev mit Navn tilod man mig dog at besvare de Herrers Forslag, hvorvidt jeg var enig med de Herrer om Fredagen d. 4de Januar til Generalforsamling, hvilket jeg herved bejaer. Kun tilføier jeg end et Par Ord, forinden jeg slutter om de Herrers Underskrivter, som jeg synes mere passende at kunde staaet under hele Forhandlingen, men da de nu staae foran mit Svar paa Deres Forslag, bad jeg dem at attestere Forhandlingens Ende tilligemed mig.

Dat ut supra

HRGr Trampe Jac. Schierning Kragh.«

Som man ser, føjede de tvende Herrer Pastoren i hans Anmodning, men den tredje, Kaptajn Meyer, bad om Ordet for en kort Bemærkning:

»Da Hr. Pastor Schierning mundtligen behagede at erklære at vi førstunderskrevne kunde give vores Bestemmelse; da han derefter vilde give sin, og altsaa ei direkte samtykkede med os andre, har jeg, endskjøndt yngst Direktør, taget mig den Frihed at følge de øvrige to Collegers Exempel.

v. Meyer.«

Det er ikke umiddelbart indlysende, hvad denne afsluttende Bemærkning skulde gøre godt for. Men i hvert Fald var de 4 Herrer nu naaet til Vejs Ende med deres ligegyldige Kævlerier, selvom Protokollen giver os et Vink i modsat Retning. Efter von Meyers Replik læser man nemlig følgende Indledning til et nyt Afsnit: »Da omforhandlede Avertissement¹⁸⁾«, hvilket kan tyde paa, at Sagen ikke betragtedes som foreløbig løst. Imidlertid har en resolut Haand sat en

18) d. v. s. Pastor Schiernings Avertissement af 15. December.

tyk Streg over de 3 Ord, og vi tør derfor haabe, at saavel Pastoren som Triumviratet med Smil om Læben har lukket Protokollen og er gaaet hjem hver til sit med den sande Julestemning i Hjertet. ---

Sin endelige Afslutning fandt Direktørfejden paa Generalforsamlingen den 4. Januar 1822 »efter foregaaende Indbydelse til Selskabet«. Naturligvis medførte Afgørelsen visse Lempelser i Lovene (7. Kap. 8. Art.), der forandredes saaledes, at det paa Festdagene blev overladt til Selskabets dansende Medlemmer at danse, saalænge det behagede dem. Samme Bestemmelse omfattede ogsaa Deres Majestæter Kongens og Dronningens Fødselsdage. »Og derpaa ved Fremkaldelse af Selskabets Medlemmer ligeledes afgjort, at paa de øvrige Dandsedage skulle det være tilladt at fortsætte Dandsen indtil Kl. 2, og, Selv da naar en Dands var allerede begyndt, skulle denne ikke afbrydes, men først ved dennes Ende skulle Dandsetiden ophøre, med Undtagelse af Kehraus Endelig fremlagde Directørerne Grev Trampe, H. Kragh og Capitain v. Meier en Promemorie af Dags Dato hvilken jeg Schierning, om jeg maatte finde det Umagen værd i næste Generalforsamling skulle gien-gielde skyldigst med behørigt Tilsvar«

Men saavidt vi kan slutte af Datidens snørklede Hieroglyfer, fandt Pastor Schierning det ikke Umagen værd. Og idet vi yder ham vor uforbeholdne Tilslutning til dette hans prisværdige Standpunkt, sætter vi selv Punktum for vore sandfærdige Meddelelser om den komiske Direktørfejde i Marieklubben. —

SPREDTE TRÆK FRA SKOVGAARD
OMKRING MIDTEN AF
DET SYTTENDE AARHUNDREDE

Af Sigurd Kristensen.

Herregaarden Skovgaard (i Kollerup Sogn, Tørrild Herred) har ca. hundrede Aar tilhørt en Gren af den kendte, ansete og indflydelsesrige Rantzauslægt. Da der altsaa findes Rantzauer, der ikke har haft noget med Skovgaard at skaffe, vil det være nyttigt straks at slaa fast, at naar i det følgende Udtrykket »Rantzauerne« bruges, da vil det altid være Skovgaard-Rantzauerne, der er Tale om.

Rantzauerne's Forbindelse med Skovgaard begynder rimeligvis med, at Statholder Greve Gert Rantzau ved Køb erhverver sig Gaarden. (Se Biografisk Leksikon.) Han døde 1627, og hans Godser gik saa i Arv til hans eneste Søn, Christian Rantzau, der da kun var 13 Aar gammel og i de nærmest følgende Aar var Elev paa Sorø Akademi. — Skovgaard var derefter i Rantzauerne's Besiddelse, indtil — efter et uhyggeligt Familiedrama i 1721 — alle deres Besiddelser i Jylland, og altsaa ogsaa Skovgaard, blev inddraget under Kronen.

Christian Rantzau ejede Skovgaard til sin Død i 1663. Han fik altsaa som dansk Godsbesidder alle de fattige og onde Aar med, der var en Følge af de ulykkelige og uhyggelige Krige før og omkring det syttende

Aarhundredes Midte, hvorimod der jo kun forundtes ham en meget karrig Part af de Lyksaligheder, vort Land forkæledes med efter 1660, da den Periode begynder, der, ifølge en frimodig Udtalelse fra 1770, »i den danske Historie billig kaldes det gyldne Seculum i Henseende til de store og utallige Velsignelser, hvormed Herren har kronet vort kære Fædreneland under saa ejegode og dyrebare Kongers allertryggeste og huldrireste Enevolds Septer«. — Al denne Huldriighed blev der holdt Takkegudstjeneste for ogsaa i Landsbykirkerne, hvor den graa, stavnsbundne »Trælbonde«, maaske lidt øm endnu efter det sidste Ridt paa Træhesten, sad og hørte noget desorienteret til.

Christian Rantzau ejede foruden Skovgaard af nørrejyske Herregaarde ogsaa Gesingholm paa Djursland (den fik senere Navneforandring til »Løvenholm«), Demstrup og Sødringholm (Nabogaarde paa Nordsiden af Randers Fjord), Eskjær i Salling og Herningsholm, der paa den Tid i Rantzaus Skrivelser kaldes Wyk, og endda mere. — Det lyder jo meget imponerende, og det gav ogsaa sammenlagt saa meget Hartkorn, at der var mere end nok til et Grevskab, og det kom der da ogsaa ud af det (1674). Skovgaard, der var den lille i Rækken, blev saaledes med de større ved Haanden hjulpet ind til megen og for den ellers helt uopnaelig Fornemhed.

Christian Rantzau efterfulgtes i 1663 af sin Søn Ditlev Rantzau, der døde 1697, og det var hans to Sønner, der i 1721 »fore ilde ad«, idet den ene af dem planlagde og fik gennemført, at den anden blev dræbt under en Jagt, for hvilken Niddingsdaad han da ogsaa selv retfærdigvis blev idømt livsvarigt Fængsel.

Rantzauernes Hjemsted var Breitenburg i Holsten. Naar de opholdt sig der, var de »hjemme« og blandt

deres egentlige og rette Landsmænd. Naturligvis besøgte de ogsaa nu og da deres nørrejske Godser, hvor de jo havde ret store Interesser at varetage, og ved saadanne Lejligheder laa Skovgaard bekvemt og først for og blev vel næppe nogen Sinde forbigaaet; men disse Besøg var kun sjældent af længere Varighed, end Inspektionen krævede; dog skete det ogsaa, at det nødvendige blev suppleret med det behagelige.

Det længste Besøg paa Skovgaard, jeg ved om, fandt Sted i 1647. Da ankom »Hans grevelige Strengthed« til Gaarden den 28. Juni og drog først af Sted igen den 12. Juli, altsaa efter godt to Ugers Ophold. Det kan vel vanskeligt tænkes, at Christian Rantzau i al den Tid ikke skulde have udstedt Ordre, men han har nu nok mere været optaget af at undersøge, om allerede givne Ordre blev eller var blevet respekterede. Ridefogeden modtog nemlig hvert Aar en omfattende »Memorial« med nøje Besked om, hvad der det Aar skulde udrettes udover det sædvanlige og selvfølgelige, og hvad der ellers kunde være at tage i Agt foruden det rent manuelle Arbejde, f. Eks. over for efterladende og syndefulde Bønder.

Og saa var der naturligvis Aarets Studehold at tilse.

Rantzau mødte med Følge, saadan som det sømmede sig for saa fornem en Herre. Det er ikke angivet, hvem der var med eller hvor mange, men det lader sig ret sikkert beregne, at der, Greven iberegnet, har været fire Personer. Aaret før havde Rantzau ogsaa gæstet Skovgaard, og da havde han haft sin Frue, Fru Sofie, med og dertil en Skytte og en Trompeter, der paa festlig Vis kunde melde deres Ankomst. Hvis Fru Sofie igen var med i 1647, maa hun have været en djærv Dame; i hvert Fald kan navnlig den sidste af de to Uger kun have været for stærke Naturer. Der blev

spist godt, men der blev drukket til tre Kryds i Almanakken. Maaske har »Hofjunkeren« været med. Hvem han end var, maa han have været Gæst paa Skovgaard en Gang imellem, eftersom der var et specielt Sovekammer indrettet til ham. — Lisbeth, der regerede i Køkkenet og forestod Traktementet, fik fjorten travle Dage ud af det, men hun klarede dette som alt andet med Bravour. Hun var nemlig et ualmindelig dygtigt Stykke Kvindemenneske og blev stundom laant ud til en af de andre Rantzaugaarde, naar der var ekstra Ting at skøtte. Hun skaffede skam paa sin Vis Skovgaard Anseelse.

Straks den første Dag blev der slaet Hul paa en Tønne Øl, indeholdende 120 Potter og indkøbt i Vejle. Disse 120 Potter slog til til op ad Dagen den 2. Juli. Det er et forholdsvis beskedent Ølforbrug, der vist kun kan betyde, at Greven har benyttet sig af enhver fri Mands Ret til at holde sig selv i Ave. I disse fire første og saa nøgterne Dage har han utvivlsomt ordnet det meste af det forretningsmæssige. Sammen med Ridefogeden Thomas Beck har han redet rundt paa Bøndergodset for bl. a. med egne Øjne at se, hvordan det skred frem med Opbygningen efter Krigens onde Ødelæggelser bare et Par Aar før. — Der hørte 45 Gaarde, 17 Boel + et Antal Gadehuse under Skovgaard, saa der var nok at inspicere. Mange af Gaardene laa ganske vist i Nærheden, i Kollerup (5), Hygum (9) og Skovbølling (10), men der var jo ogsaa spredte Besiddelser, og saa langt borte som i Farre hørte 9 Gaarde under Skovgaard. Det har taget sin Tid, inden Rantzau kom omkring til dem alle, og det har ogsaa taget lidt Tid, inden Livet i de smaa Landsbyer kom ind i det gamle, rolige Leje efter et saadant Besøg. For Bønder og Boelsmænd var Christian Rantzau ikke netop »Naadig-

herren«, men »Hans grevelige Strengthed«, og det gjorde nok en Forskel. Har nogen af dem alligevel haft Lyst til at fremkomme med en Klage over et eller andet, maaske vedrørende Ridefogeden, saa har et advarende Sideblik fra Thomas Beck rimeligvis hurtigt kunnet bringe vedkommende til Fornuft. Der stod meget paa Spil for en lille Bonde, om Ridefogeden fik et Horn i Siden paa ham. Ridefogeden var paa Hverdage en meget formaaende Herre. — Hvad kunde det vel ogsaa nytte at klage! Rantzauerne var — som ogsaa andre holstenske Herrer paa de Tider — særdeles beslutsomme og usentimentale, naar det gjaldt om at faa et Udbytte bjerget i Land. Det var faa Aar senere, at Ulrik Frederik Gyldenløve paastod, at »i Holsten gør man før Nar af den gode Gud end af Penge«. — Og Thomas Beck var heller ikke oplært til at vise Blødsødenhed. Han repræsenterede Greven og ikke Bønderne. Der fandtes Ridefogeder, der gik i Brechen for Bønderne, men Thomas Beck synes ikke at have været en af dem. Han talte næppe nogen Sinde »Roma midt imod«. Krigene lærte godt nok baade Greven og hans Ridefogeder, at man ikke kan plukke Haar af en skaldet, og tvang dem til at eftergive baade Landgilde og Skatter, men saa saare der igen voksede Haar ud, var de der naturligvis med det samme. — Men trods Bøndernes Afhængighed af Ridefogeden og deres Frygt for ham, kunde det dog ske, at Plagerierne og Nøden blev saa uudholdelig, at Forsigtighed blev sat til Side, og en Klage- og Bønsskrivelse afgik til Breitenburg.

Efter Bøndergodset gjaldt Inspektionen Skovene: om der var Spor efter natligt Skovtyveri eller anden utilladt Hugst, og om der var Tegn til et godt Oldenaar, hvilket var meget vigtigt, da »Ydesvinene« i Efter-

aarsmaanederne indtil Jul gerne skulde kunne æde sig en Smule Vækst og tilstrækkelig Fedme til ude mellem Stammerne.

Og saa var der altsaa, og ikke at forglemme, Studene ude paa de skovgaardske Græsgange. Rantzau havde den Sommer 60 Stude paa Græs ved Skovgaard, og de var Genstand for hans særlige Bevaagenhed, hvad de regnskabsmæssigt ogsaa fortjente. Dem har han været ude at taksere, om der var tilfredsstillende Trivsel i dem, og han har talt dem, og talt dem om igen for en Sikkerheds Skyld, at der ikke skulde være et Par for mange, som Ridefogeden snyltede sig til at fede op for egen Profits Skyld. Selv den bedste Ridefoged var alligevel ikke helt til at stole paa. Som »Gref-Inde Mette Bilde« skrev til en senere Rantzau: »Her Grefue er saa langt borthen hand icke kand Spørge, vad Profit, En forvalter kand gjøre paa saa meget goedtz, den forrige Grefuen hafde blev meget Rig, denne gjør ligesaa, bønderne tør ey klage —«. Thomas Beck har imidlertid med Sindsro overværet, at Rantzau talte Stude. Der var tres Stude, og der var heller ikke flere. Ellers var den gode Thomas ikke senere, da han som Ridefoged paa Skovgaard blev efterfulgt af Giert Rasmussen, blevet forfremmet til Slotsskriver paa Tranekær (Langeland), som Chr. Rantzau dengang ogsaa ejede.

Efter alle disse Inspektionsanstrengelser trængte Hr. Rantzau til lidt ekstra Vederkvægelse, og den gik han da ogsaa straks og ufortrødent i Gang med at skaffe sig. Den 2. Juli blev der desaaarsag hentet en ny Forsyning Øl hjem fra Vejle, og det gentager sig, ifølge det daterede Regnskab, den 4., den 5., den 6., den 9. og den 11. Juli, hver Gang en Tønde, den 5. dog $1\frac{1}{4}$ Td., hvilket giver et samlet Forbrug paa $7\frac{1}{4}$ Td. eller 870 Potter og et gennemsnitligt dagligt Forbrug

paa lige ved 60 Potter, skævt fordelt, med Tyngdepunktet lagt paa sidste Del af Opholdet. Det ser oven i Købet ud til, at der har været Dage med det dobbelte Forbrug. Det er godt drukket, men dog ikke Rekord. Ind imellem blev der serveret Vin, men det blev nu ikke til store Sager, kun alt i alt 32 Potter, hvad saa siden Grunden kan have været til dette Maadehold. Alligevel, naar hver gik til sit, og Grev Rantzau kom til Ro i sin Himmelseng, der utvivlsomt var forsynet med baade »Pernell« (Panel) og Fodtrin (saadan var de fine Senge paa Skovgaard), maa han have haft let ved at falde i en dyb Søvn, og han har kunnet sove trygt, eftersom Vinduet var udstyret med et »Tralleværk«, paa det at ingen uvedkommende »schal indstige«.

Den 3. Juli led Selskabet en bitter Skuffelse. Den Dag var Rantzau blevet slikmundet og sendte et Bud til Vejle med 8 Skilling, der skulde omsættes i Jordbær. Det mislykkedes. Budet kom tilbage uden Jordbær. Det gjorde et saa stærkt Indtryk paa Greven, at han lod det indføre i Regnskabet, hvor der staar disse triste Ord: »Jordbær for 8 Skilling. Kunde ikke skaffes.«

Øllet, der altsaa blev hentet til Skovgaard fra Vejle, var af fremmed Bryg, da dansk Øl var meget ilde anset, selv af Landets egne Børn, og blev inddelt i 1) almindeligt dansk Øl og 2) det, der var værre.

Den Mad, Øllet skyllede ned, var derimod saa dansk som vel muligt. Den bestod af Skovgaards egne Produkter, men er alligevel sat til gængs Pris i Regnskabet. Der blev fortæret to hele Flæskesider, 3 Lam, 12 Høns, 60 Æg + en ikke nærmere angivet Mængde »Graffenbrad«, der betyder Oksesteg, og det er ansat til 16 Skilling. Til Orientering kan maaske tjene, at et Lam er vurderet til 8 Sk., en Høne til 2 og Æg til

8 Æg for 1 Skilling. — Der blev ogsaa spist Ørreder, fra Gaardens egne Fiskedamme og for 43 Skilling; det svarer til Prisen paa 344 Æg. Ørreder har aabenbart alle Dage været dyr Mad. — Lisbeth bagte, udelukkende til Gæsternes Behov, Brød af en Tønne Rug og »Smaabrød« og andet fint Brød af meget nær en Skæppe Hvedemel, og alt det Brød gled ned paasmurt med tre Ottinger Smør à 2 Rigsdaler. Bemærkelsesværdigt er et stort Forbrug af Salt og navnlig Eddike og et meget lille Forbrug af Sæbe. — Saadan levede Standspersoner altsaa dengang, naar der ikke var Raffinementer at sætte paa Bordet.

Et gammelt Ord fra de Tider vil vide, at »en Tysker, der er ædru, anses for syg«. Christian Rantzau og hans Følge har næppe hele Tiden, mens de opholdt sig paa Skovgaard, kunnet »anses for syge«.

I de 15 Dage, Besøget varede, aad Selskabets Heste 15 Tdr. Havre, og da flere Aars Skovgaardsregnskaber klart oplyser, at Godtfolks Heste, naar de for kortere eller længere Tid var opstaldede paa Gaarden, uanset Aarstiden, blev betænkt med 2 Skp. Havre daglig pr. Mule, saa er det jo ikke vanskeligt at regne ud, at der har været fire Heste.

I Aaret 1640 giver Christian Rantzau i en »Memorial« Thomas Beck følgende Besked: »For hvert Par Okser at græsse og om Vinteren at fodre skal der ikke tages mindre end $4\frac{1}{2}$ Rmk., og saafremt de ikke er at bekomme, skal Fogeden lade mig det vide, da vil jeg selv købe Oksen — —.«

Disse $4\frac{1}{2}$ Rmk. har aabenbart ikke, i hvert Fald ikke altid, været at bekomme, thi Greven køber senere selv Stude, som han baade græsser og fodrer paa Stald paa egen Regning og Risiko. I 1647 indkøbte han til Skovgaard 30 Par, og det blev en ganske god Forret-

ning, især fordi han kunde sælge dem allerede et halvt Aar senere. Regnskabet ser saaledes ud:

Indkøbspris pr. Par	17 Rdl. 46 Sk.
½ Aars Rente (6 % p. a.) af 17 R. 46 S.	26 -
Foderpenge pr. Par	4 -
Samlede Udgifter pr. Par	22 Rdl. 24 Sk.
Salgspris pr. Par	25 Rdl. 12 Sk.
Fortjeneste pr. Par	2 - 36 -
Fortjeneste paa hele Holdet	82 - 24 -

Det er et særdeles smukt Udbytte, navnlig i Betragtning af, at Renterne og Foderpengene ogsaa gaar i Rantzau's egen Lomme. Udgifterne til Røgteren er minimale: »En Karls Løn for Øxen at vogte til Drifue Thider: 3 Rdl.«

Christian Rantzau var virkelig Studehandler i den store Stil. Man maa jo huske paa, at Skovgaard var den mindste af hans Besiddelser. Faa Aar senere skriver han til sin Ridefoged paa Demstrup: »Jeg haffde forhaabet, at du skulde hafued nogle flere end 252 Oksen staled —.«

I Studehandel gælder alle Kneb, naar bare de bliver brugt med Held, og Christian Rantzau baade kendte dem og brugte dem. Han ved af Erfaring, at »Købmændene« har den kedelige Vane at ville »udskyde« nogle af de mindst præsentable Stude af hvert Hold, ligegyldigt hvordan Holdet ellers er. Derfor har Thomas Beck een Gang for alle faaet Ordre til, at han, naar det lakker mod den Tid, da Opkøberne kommer, da skal tage 10 Stude af Bøndernes og sætte dem sammen med Skovgaards Stude, saa at de (Opkøberne) ikke ved andet, end at de har været der hele Tiden, »paa det, at ingen af mine Oxen bliver schut«. Dog

skal han først gøre Akkord med Bønderne, hvad de skal have for dem, hvis Købmændene tager nogen af dem, »men det første han har brændt og klippet, da skal Bønderne have deres igen, hvilke han ikke har taget«.

Naturligvis gik det ikke altid lige godt. Et andet Aar ser et Studeregnskab noget anderledes ud:

Købt 50 Stude	541 Rdl. 12 Sk.
Renter af Penge	32 - 23 -
Foderpenge	87 - 24 -
Er i alt	<u>661 Rdl. 11 Sk.</u>
Der døde 5 Stude.	
Solgt 20 Par	560 -
I Beholdn. 5 Stude (daarlig Trivsel)	50 -
5 døde (!) Huder	5 -
Er i alt	<u>615 Rdl.</u>
Tab	46 Rdl. 11 Sk.

Den ene af Studene i det Hold maa have vakt Rantzau og Ridefogedens Forundring, eftersom Farven helt undtagelsesvis er angivet. Den var »blegrød«.

Der kunde ogsaa ske værre Ting i en Studeflok end spredte Dødsfald og daarlig Trivsel hos somme af Dyrene. Studene kunde blive angrebet af »Long Sougt« (Lungesot), »Blod« og anden Daarligdom. I 1654 og igen 1657 var det galt paa Skovgaard. Der blev i disse Tilfælde intet sparet for at komme de syge Dyr til Hjælp. De blev behandlet med Terpentiniolie, med »Isop-Vand« (Isop er en Læbeblomst) og med Pimpinelle. Der gik Bud helt til Viborg efter »en Karl«, der var særlig behændig med Hensyn til at indgive de angrebne Stude Medicin, og til »Lundenis« efter en »Øxendogter«, der ogsaa forstod at lokke sine Patien-

ter til at tage Medicin, men ellers havde som Sær-opgave »at slaa Fæet op«, og det vil sige at aarelade det. Det med Blodet tog »en Quinde fra Brantbierrig« sig af, uden at vi dog ved, om hun havde Held med sig. Midt i alt det Rend af fremmed Folk blev det nødvendigt at lade smede en ny Lænke til Bindehunden.

I 1657 blev disse Helbredelsesmidler suppleret med kloge, men ikke tilstrækkelige Forebyggelsesmidler. Greven bestemmer:

»Eftersom der er Sygdom blandt Øksen paa Gaarden, saa vil det være fornødent, førend Øksene opstaldes og flere Øksen til Gaarden tages, at der bruges Middel dennem at kurere, og vilde disse syge Dyr udi een Stald og de sunde udi en anden alene at opsættes, og derfor (et Skillerum) tvert over Øksenstalden dicht gøres enten med Lervægge til at tilklines eller ogsaa mures, og siden god Agt gives, at ikke nogen Tid i Vinter, naar dette Fæmond vandes, at det kommer til Hobe, men ethvert Parti deraf (særskilt) altid ud og ind drives, og (det vilde være gavnligt), at ethvert Parti kunde have sit eget Vandsted, og naar de sunde Øksen opstaldes, faar man for al Fares Skyld ogsaa give dennem noget ind og lade dennem aderen (aarelade) og tage Tjære og lade dennem dermed 3 Gange daglig stryge udi Næseborene.«

— Den ondeste af alle Kvægsygdomme, nemlig Kvægpesten, hører en noget senere Tid til. Den kom fra Asien, ad samme Vej som Hunnerne og Rotterne, og hjemsøgte ubarmhertigt alle. Da var kloge og dumme, forsigtige og uforsigtige lige magtesløse. Ingen Medicin hjalp, ikke engang den drabelige Teriach. Pesten gik gennem de beskidte, mørke Stalde og hen over Overdrevene tøjlesløs og almægtig som en Steppebrand. Der var intet andet Raad imod den end at bede

til Gud. Retfærdige og uretfærdige flokkedes i Kirkerne, i Kollerup Kirke og i alle de andre Kirker Landet over, for sammen med Præsten i Ydmyghed at gøre Knæfald og bede Gud Herren om at vise Barmhertighed, og det helst snarest muligt, at ikke Vandene helt skulle lukke sig over det danske Bondeland og dermed over alle Kongens Riger og Lande. Faren var der og var overhængende. Det vil man forstaa, naar man faar at vide, at op mod 99 % af de angrebne Dyr døde, og at de i Forvejen meget smaat besatte Stalde paa faa Aar maatte afgive ca. 2 Millioner Stykker Hornkvæg.

Bønnen, der blev fremsagt, var redigeret af Embedsmænd i Kancelliet og paabudt af Enevoldskongen, og den blev bedt i Oprigtighed og af Dybsens Nød: »Herre! Den fordærlige Sygdom blandt Hornkvæget i adskillige og mange af vore Provinser og Lande erkender vi for en Frugt af vore Synder, vi føle derudi din Revselse, vi frygte din Vrede, vi bekende at have fortjent denne og værre Straf, at din Retfærdighed viser paa Kvæget det, som din Barmhertighed endnu forskaaner Folket for, men vi falder dig o naadige og milde Forbarmer til Fode og bede, at du i Naade vil forbarme dig over de Steder, hvor denne Landeplage er begyndt, at den igen maa ophøre, og over andre Steder i Hans Majestæts Riger og Lande, at Plagen ej maa komme videre. Sig Herre: Det er nok! Og byd denne Plage at ophøre, at vore Munde igen med Glæde kan takke dig, og vore Hjerter bekiende med David: Dine Domme ere en stor Afgrund, du hjælper baade Mennesker og Kvæg. Amen.«

Saaledes ser et Afsnit af »det gyldne Seculum« altsaa ud. Det indeholdt ikke meget hverken af Guld eller Glæde.

— Studene paa Skovgaard var — i hvert Fald for

det store Tals Vedkommende — ikke en Del af den faste Besætning. De blev indkøbt, fedede op og efter et halvt eller et helt Aars Forløb solgt igen, sydpaa, hvor de endte som »Graffenbrad« paa tyske Middagsborde. Den faste Besætning var der ikke noget herregaardsagtigt over. Den 1. Maj 1640 bestod den af:

- 2 Køer
- 4 Stude
- 4 Kvier
- 71 Faar
- 26 Lam
- 41 Svin
- 29 Grise
- 7 Gæs
- 7 Gæslinger
- 16 Høns
- 31 »Kivlinger«.

Hverken i Aarene før eller Aarene efter var den stort anderledes, bortset fra, at den under Krigene (Torstenson og Carl Gustav) blev spist paa Stedet eller bortført af Fjenderne eller af de Hjælpetropper, vore Forbundsfæller sendte os.

Det er lidt smaat med »Malkebesætningen«, saa Skovgaard er altsaa ikke nogen »Smørgaard«. Derfor virker det ogsaa ret umotiveret, at der til Gaardens faste Folkebestand hører en Mejerske. Det gør der nemlig. I Regnskabet for det samme Aar (1640) staar der: »Til et Par Lagener til Mejerskens Seng Blaargarnslærred, 4 Alen lang og halvtredie bred.« — Hun maa utvivlsomt være blevet brugt til andet end at kærne Smør. For øvrigt malkede man ogsaa Faarene og lavede Faareost.

Som man ser, er det indenfor Husdyrbruget næst

Studene især Svinene og Faarene, der betyder noget i Bedriften. Dette skyldes dog ikke udelukkende en Rantzaubeslutning, men er vel nok saa meget en naturlig Følge af de foreliggende Forhold.

Hvis man undersøger Skovgaard's Jordebogsregnskab fra disse Aar for at finde ud af, hvad Fæstebønderne har maattet yde i Landgilde, kommer man for et enkelt Aar til følgende Resultat, der maa have Gyldighed for alle andre Aar ogsaa, da Landgilden var den samme fra Aar til Aar og ikke konjunkturbestemt:

Rug:	43	Tdr.	1	Skp.
Rugmel:	16	-		
Rug:	34	-	4	-
Havre:	100	-		
Smør	3½	-	3	Pund
Staldøksen:	2	Stkr.		
Fodernød:	19½	-		
Faar:	4½	-		
Lam:	2	-		
Gæs:	10	-		
Høns:	8	-		
Svin:	30	-		
Penge:	155	Rdl.	2	Sk.

Desuden modtog Gaarden ad anden Vej (Konge- og Kirketiende) aarlig 2 Kalve, 14 Lam og 2 Grise. Det bliver i alt 20 Lam og Faar og 32 Svin, og disse Ydelser danner et naturligt Grundlag for Svine- og Faareholdet. Det er de Svin, der kommer til Skovgaard ad disse Veje, der kaldes »Ydesvin«.

Den fyldigste og interessanteste af Rantzaus Memorialer til Ridefogeden paa Skovgaard er den fra 1654. Foruden meget andet indeholder den en nøje Anvisning paa, hvordan man skal forholde sig med Svinene,

baade mens de er levende, og naar de er slagtet: »Der skal af de bedste Yde-Svin, som alle skal være Galte, tages af Bøndernes 18 Stykker eller saa mange som Oldenen i Hockeballe og Thybyehaffue Schou er sat og takseret for, hvilke skulle derpaa slaas og saa længe gaa, til samme Olden er fortæret, og siden agtes, at dersom de paa samme Olden ikke bliver fuldkommen fede nok, da skulde de fremdeles opstilles paa Sti og saa meget Korn af Havre og Byg dertil gives, at de bliver ganske fede og saadan, at de kunde blive boue-lukt.«

Til at passe paa Svinene, mens de æder Olden ude i Skoven, skal antages en Karl, som ogsaa skal vaage over, at ingen fremmede Svin trænger ind i Slaraffenlandet og napper Maden fra de skovgaardske. Christian Rantzau haaber, at det kan arrangeres saa praktisk, at han med det samme kan indkassere et gammelt Tilgodehavende: »Og dertil kan tages enten Jes Volsen eller en anden, som er noget skyldig.«

Men hvad enten det nu bliver Jes Volsen eller en anden, der faar til Opgave at holde Styr paa Svinene, saa bliver det desværre i alle Tilfælde en Fyr, man ikke kan stole paa, og derfor skal Ridefogeden (der nu hedder Giert Rasmussen) holde meget nøje Opsyn med Manden, at han ikke »med nogen ser gennem Fingre«. Det er især i Hockeballe Skov, man kan befrygte, at Snyderiet vil gaa i Svang, og derfor skal Giert Rasmussen først og fremmest have sin Opmærksomhed henvendt paa den. Og han maa endelig sørge for, at ingen opdager ham i Utide, naar han tager ud paa Inspektion, og naar han saa har haft det Held at slippe uset ind i Skoven, saa skal han, som Greven udtrykker sig, »lure«. For Jes vil der efter dette være betydelig Risiko forbundet med »at se gennem Fingre«.

Svinene er kommet mange forskellige Steder fra og kender altsaa ikke hinanden paa Forhaand, og derfor er det klart, at de i Begyndelsen ikke kan forliges og slet ikke vil færdes i Flok. Det skal de imidlertid hurtigst muligt lære, ellers vil det være alt for uoverkommeligt at passe dem og ogsaa at øve betryggende Inspektion, og Greven ved, hvordan Sagen skal gribes an. Først skal der af »Stauer og Riis gierdes en liden Hafue i Skoven«, og derind skal Svinene gennes om Aftenen »med det allersildest« og drives ud igen »i allerførste Dagning«. Naar det har staaet paa en Uges Tid eller saa, maa Dyrene have lært hinanden at kende og vil af sig selv gaa i Flok, og saa er den »liden Hafue« ingen Nytte til mere, saa meget mere som Svinehyrden hele Tiden har haft et Tudehorn at blæse udi for yderligere ved Musikkens Hjælp at opdrage Svinene til at vise det nødvendige Samfundssind.

Mens disse 18 Svin gaar ude i Skovene og æder Nedfaldsolden og smaafryser, er der hjemme paa Gaarden »opsat« til hurtigere Fedning 20 andre Ydesvin. Det bliver i alt 38 Stykker. Saa mange skal Skovgaards Bønder ganske vist ikke levere, men saa er der hentet Forstærkning fra Herningsholm, saa Tallet kunde blive fuldt. Greven har Brug for 38 Fedesvin og vil ikke nøjes med mindre.

Ydesvinene er kommet nogenlunde til Skelsaar og Alder, inden de bringes til Skovgaard. Der er ikke Fedt paa dem, men de har et veludviklet Ribbenstremmeværk, hvor der er Plads til Fedt, og det er Christian Rantzaus Haab, at de 20 Svin i Svinestien skal kunne være færdige til Slagtning, inden de 18 maa hentes hjem fra Skoven, men skal de naa det, vil det ogsaa være nødvendigt, at der »sker sønderlig og goed Flid«. Der tildeles hvert af dem for de 2—3 Efteraarsmaane-

der 2 Tønder Byg og 1 Tønde Havre. Det skulde kunne give til Resultat, at de før Jul var »boue-lucket« og med »3 Finger Flesck«.

Naar man er kommet saa langt, skal Svinene slagtes, og alt Flæsket skal derefter røges og sendes til Breitenburg. Samme Skæbne venter naturligvis ogsaa de 18 Svin, der har gaaet ude i Skovene. Er de ikke fede nok, naar Oldenen er fortæret, skal de sættes paa Stald og kornfodres, til de er i Orden.

Det bliver altsaa 76 røgede Flæskesider, der kan sendes fra Skovgaard til Breitenburg. Imidlertid viser Regnskabet fra Skovgaard, at der baade i 1654 og 56 sendes ikke 76 men 90 Flæskesider til »Hans Naades Hoffholdning paa Breitenburg«. Hvor de sidste 7 Svin er kommet fra, ved jeg ikke. — At alle Flæskesiderne skikkes til Holsten er mere, end Ret er, for der er en Aftale, der bestemmer, at Folkene paa Skovgaard hvert Aar skal beholde 8 Flæskesider til deres eget Forbrug. Denne Aftale agter Rantzau ikke at holde, og derfor bestemmer han uden at spørge den anden Part, at »Folkene paa Schougaard skulle haffue Omrasch (Affald) af 12 Svin i Stedet for«, og det er jo faktisk Snyderi. Den Skovgaard beskikkede Del bliver derefter: 12 Svinehoveder, 12 Ryg, 12 Forsteck, 36 Met Ister, 12 Svinemauer, 24 Ister Flommer og 48 Svin-Føeder. Mere kan det ikke blive til, skønt det pudsigt nok af Hovedregnskabet fremgaar, at Svinene det Aar har haft 5 »Svine Føeder« hver.

Saadan ser den Tids Baconeksport ud.

De 4 Svin — eller Omrasch, der skal svare dertil — er et fast Forbrug paa Skovgaard fra Aar til Aar, men der bliver da ogsaa serveret anden Kødmad. I 1640 slagtedes der »til Gaardsens Behov« 1 Ko, 5 Faar og 8 Gæs, og ogsaa Gæssene er virkelig blevet spist af

Folkene. Grevens Forbrug, naar han besøger Gaarden, er altid opført særskilt. Kosten kunde ogsaa varieres. I 1644 blev der, stadig til »Gaardsens Behov«, indkøbt 1 Tønde Torsk, 1 Tønde Sild, 2 Lispund Bergfisk og 2 Skp. Ærter foruden en Del andet. Et andet Aar er der købt Løg, og desuden hedder det: »Givet for en Tønde Øl, som Tienere bekommer aarlig til Opslet, som er købt i Vejle: 2 Rdl.« — Det skal der nok være kommet en glad Aften ud af! Og der kan ikke være Tvivl om, at Forhaandsforventningen har faaet Mejnningen til at gaa rappere.

Den ene af de to Middagsretter har der ikke været store Muligheder for at variere. Tilsyneladende har der ikke været andet at vælge imellem end Grød og Grønkaalsuppe, som de havde let ved at skaffe sig. »Svine Føeder« havde de jo nok af paa Skovgaard, og rimeligvis havde de en hel Skov af Grønkaal. Rantzau opfordrer i hvert Fald Ridefogeden til at sørge for, at der bliver saaet Grønkaalsfrø gentagne Gange i Sommerens Løb. — Man skulle synes, at det var to billige Retter; men alligevel finder Greven stundom, at der gaar for meget til. I 1654 er han smaat utilfreds. Da er der »malet efter Fogedens Opskrift paa 3 Personer til Brød og Mellgrød Rug: 6 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk.«. Denne Udgiftspost faar af Greven følgende Paategning: »Er 4½ Tdr. til Brød og 1½ Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. til Grød noget for meget til Grød.« — Derimod blander han sig ikke i, at der samme Aar er brugt 11 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. Byg til Øl og Gryn. At Livet ikke kan leves uden Øl, og meget Øl, ved Rantzau fra sig selv.

De 11 Tdr. 6 Skp. og 3 Fdk. Byg er noget nær Halvdelen af Skovgaards egen Avl af den Vare. Gaarden havde paa den Tid vistnok mellem 110 og 120 Tønder Land under Plov. Den hvert Aar tilsaade Del blev

benyttet til Rug, Byg og Havre og desuden et mindre Areal til Boghvede. Paa 110—120 Tdr. Land kunde der avles meget Korn nu, men dengang hørte Tallet for Foldudbytte hjemme i den lille Ende af den lille Tabel. Det gør det paa Hovedgaardene og endnu mere udpræget paa Bøndergaardene. Hovedgaardene havde almindeligvis den bedste Jord, og desuden fik Bønderne ofte Høst og Hjemkørsel sinket paa skæbnesvanger Maade af Hoveriarbejde og Tiendetagernes Smøleri.

Her er nogle Tal vedrørende Saaning og Høst. Jeg henter dem fra en lille Række af Aar, da et enkelt Aars magre Udbytte jo kunde skyldes ugunstige Vejrforhold:

1641:

Rug	saet:	9 Tdr.		høstet:	29 Tdr.	5 Skp.
Byg	- :	7	- 1 Skp.	- :	45	- 5 -
Havre	- :	62	- 3 -	- :	198	- 6 -

1642:

Rug	- :	10	- 2 -	- :	25	- 3 -
Byg	- :	6	- 1 -	- :	25	- 2 -
Havre	- :	72	- 2 -	- :	205	- 7 -

For Aarene 1643—45 hedder det kort og godt: Fjenderne tog det! Og for at komme langt nok bort fra Krigens Følger, vælger jeg nu Aarene 1654—55—56.

1654:

Rug	saet:	11 Tdr.		høstet:	58 Tdr.	3 Skp.
Byg	- :	4	- 5 Skp.	- :	16	- 3 -
Havre	- :	50	-	- :	150	- 6 -

1655:

Rug	- :	10	-	- :	42	- 5 -
Byg	- :	4	-	- :	14	- 2 -
Havre	- :	47	-	- :	127	- 3 -

1656:

Rug	saet: 11 Tdr.		høstet: 41 Tdr. 7½ Skp.
Byg	- : 3	- 6 Skp.	- : 16 - 6 -
Havre	- : 56	- 7 -	- : 114 - 1 -

Rugen angives altid at være saet Mikkelsdag, Havren ved Paasketid, enten denne Højtid saa er faldet tidligt eller sent, og Byggen er aldrig saet før i Begyndelsen af Maj, et enkelt Aar den 12. Maj. — Angivelserne om Foldudbyttet hos et stort Tal af de rantzauseke Fæstebønder er mindre oplysende, fordi Udsædsmængden er angivet i Tønder, men Høstudbyttet i Traver. Forholdet er nogenlunde det, at 1 Tønde Udsæd resulterer i 3 Traver Udbytte, med Svingninger baade opad og nedad. Men hvad ved vi saa om Negene?

For Boghvedens Vedkommende artede det sig f. Eks. i 1646 saadan, at 4 Tønders Udsæd gav 6 Tønder 5 Skp. igen. Samme Aar avledes der i Gaardens Humlehave 42 Skp. Humle.

Der er ogsaa Høravl paa Skovgaard, men der er ikke oplyst stort andet om den, end at den er der, og saa en hel Del om Hørrøns Anvendelse. — »Avlet dette Aar her ved Gaarden af skaget Hør: 14 Lispund. — Og saa er der af andre Afgrøder — udover Urtegaardens — kun Tale om Hamp og Ærter. — I en Memorial, vistnok fra 1652, bestemmes, at der aarlig skal saas Hampefrø, og »Jorden dertil omgraffues dybt og med Fliid«. — Af Ærter skal der aarlig saas saa mange, at der kan blive nok til Køkkenbrug ogsaa paa Heringsholm. I det hele taget har der været et ret udstrakt Samarbejde mellem de to Gaarde. — For Hørrøns og Hampens Vedkommende er det svære Arbejde tilbage, naar Indhøstningen har fundet Sted. Saa skal det skættes og hegles, og derved fremkommer der et

Blandingsaffald, der kaldes Blaar. Af den rene Hamp blev der lavet Sejl til Møllevinger og snoet Reb. Men der skal hvert Aar sendes 13 Mark Blaar (en Mark = $\frac{1}{2}$ Skaalpund) til Herningsholm, som de »13 smaa Kedener (Indsiddere) skal spinde«, og der skal »aarliggen sendes fra Skovgaard saa meget Hør til Herningsholm, som de der paa Gaarden kan spinde«. Resten behandles hjemme paa Skovgaard. Efter Spindingen blev utvivlsomt alle Traadene samlet paa Skovgaard, og saa begyndte Vævningen. Den var Niels Væver i Vejle og Hans Skomagers Kone i »Graffengaard« Mestre for. I 1640 vævede Skomagerkone 38 Alen hvidt Dynevaar, og det fik hun betalt med $1\frac{1}{2}$ Sk. pr. Alen. Samme Aar vævede Niels i Vejle 24 Alen lidt finere Dynevaar, men han fik 5 Skilling pr. Alen, baade fordi hans Produkt jo altsaa var finere (med smaa blaa Striber), og fordi han jo da var et Mandfolk. — Skomagerkone i Graffengaard maa have været en vældig Slider. Foruden de 38 Alen Dynevaar vævede hun samme Aar 108 Alen almindeligt Blaargarnslærred, 42 Alen af en eller anden Afart af Slagsen, der benævnes »grouf Skabblorlerred«. Hun blev sikkert underbetalt paa det grusomste. Rantzau gav hende 1 Søsling pr. Alen, og 1 Søsling er $\frac{1}{2}$ Skilling. — Men det var endda ikke alt. Hun afleverede yderligere 31 Alen Hørgarnslærred, som hun fik 31 Skilling for. Det bliver 219 Alen i alt for 3 Rdl. 19 Sk.

Hvad det Arbejde angaar at lave Hampereb, saa vil Rantzau, at det skal gøres uden for den egentlige Arbejdstid: »Og saadant Arbejde kan af Folkene paa Gaarden om Aftenen ved Ilden gøres færdig om Vinteren.« — Der var ogsaa andet, der kunde gøres om Aftenen ved Ilden. Naar et Par Kvinder bliver sat til at flette 12000 Alen Halmsimer til Brug ved Tækning

paa Skovgaard, saa har de lyse Timer næppe strakt til.

Efter at Hampen og Hørren er høstet, skal der paa de derved ledigblevne Jordstykker plantes Grønkaal, før at endnu en Afgrøde kan komme til Nytte. Men Christian Rantzau høster ogsaa, hvor han ikke har saaet. Hvis der ved hans Gaarde er Mulighed derfor, skal der omkring Sankt Hans »avles en stor Hob Bregner at give Faarene om Vinteren at æde, saa ogsaa naar Heden eller Lyng er god at lade et Parti grøn Hede avle og til Føde for Faarene oplægge og om Vinteren at forfodre«.

Det er tydeligt, at Christian Rantzau er en meget nøjeregnende og fordringsfuld Arbejdsgiver. Naar der er Haandværkere paa Gaarden, og det er der ofte, skal Ridefogeden strengt paase, at de møder, saa snart det dages, og bliver og slider i det, saa længe Lyset tillader det, og for at de ikke skal spille Tiden med Ting, som en ikke faglært kan udføre, skal de have en Hovbonde til deres fulde Opvartning, og han maa heller ikke nogen Sinde være ubeskæftiget. Greven minder i det Stykke lidt om Valdemar Atterdag, om hvem Ærkebispens i Lund sagde, at i hans Tid undtes der ingen Ro til at spise, til at udhvile eller til at sove.

Et Aar beslutter Grev Rantzau, at Skovgaards Marker skal »omgraves med Grøft og Vold«, og til det Arbejde udkommanderer han ikke blot hver eneste af Skovgaards egne Hovbønder med Skovle og Spader, hvad han vel har Ret til, men han skikker ogsaa Bud til Herningsholm efter alle de Fæstebønder, han har der, at de skal komme og grave, ja, selv fra Demstrup henter han et Par Mand, der har et særligt Haandelag for Gravning, og det forekommer noget ekstraordinært. Men Grøfterne bliver gravet og Volden rejst. — Det er som en Farao, der bygger en Pyramide.

Skovgaards Bønder har foruden det mere almindelige Hoveriarbejde ogsaa nogle Forpligtelser, der kaldes »Seksmilsegter«, »Firemilsegter« og »Eenmilsegter«, hvilke Udtryk dækker over Kørselspligt. Christian Rantzau takserer disse Ture særdeles suverænt. Han sender et Aar alle Bønderne til Herningsholm efter Mursten, hver Bonde med to Vogne, og næppe er de kommet hjem og har faaet et lille nødvendigt Pusterum, før de maa af Sted igen, denne Gang dog kun med een Vogn hver. Skønt der er ca. 9 Mil mellem Skovgaard og Herningsholm, bliver Turen afskrevet paa Regnskabet som en Seksmilstur. Vejen, der blev fulgt, gik over »Fendesbeck«, som jeg ikke ved, hvor er, Ejstrup og Lille Nørlund. Ad samme Vej drev de Svinene fra det ene Gods til det andet, naar det faldt for. Saa fulgte der almindeligvis en Vogn med med Foder, men der er ogsaa Regnskab, der viser, at Foderet blev købt undervejs.

Som Eksempel paa, i hvilke Ærinder Bønderne blev sendt ud, kan yderligere nævnes, at Christen Ipsen i Skovbølling maatte køre til Horsens med »min Sadel og Phistoler«, der trængte til Reparation, og en anden Bonde bliver sendt ud paa samme Tur, men efter en Tønde salt Flæsk. En anden Gang bliver fire Bønder skikket til Ry efter et Møllehjul. — I Sammenligning med den Art Kørsel maa det være rene Fornøjelsesture at køre rundt med Lisbeth. Hende kører de til Vejle med, naar hun skal købe Frø til »Uter Haffuen«, eller naar hun skal sælge Faareost eller Uld. Ulden bliver aftaget af en Hattemager Vinter.

Foruden Kørselen er der Løbene. En enkelt Mand, som til Eksempel Peder Smed i Skovbølling, kan være paalignet 2 Seksmilsløb, 2 Firemilsløb og 4 Eenmilsløb. — Et Seksmilsløb kan bestaa i at bringe et Brev til Herningsholm.

Det skal nok passe, at Christian Rantzau har haft god Forstand paa Penge og har vidst at være om sig, men der er heller ingen Tvivl om, at han efter den Tids Standard har været en dygtig Landmand. Han har lært sine Ridefogeder, hvordan Jorden skal behandles til »Sommerkornet«, og hvordan til Rugen. Det sidste kræver ekstra Omhu: »Naar der skal pløjes til Vinterkornet, skal det paases, at Ageren da altid til Hobe pløjes og oprygges, at Vandet kan drage deraf og ikke stande paa Rugen om Vinteren, og at de Mellem-Reene bliver store og veludpløjet, saa Vandet kan løbe ud af denne bort imellem Agrene.« — Han er interesseret i en god Mødding og forlanger, at der for hvert Lag Gødning skal lægges et Lag Strøelse, saa Møddingen kan blive desto større. Han paabyder, at alle de Buske, der staar paa Gaardsens Mark udi Engene og imellem Agrene, dennem skal ryddes, og dennem, som deraf er tjenlig, kan plantes og graves ned omkring de to Løcker ved Vesterporten. Dette bliver ganske vist udsat, men er ligefuldt et Udtryk for hans Bestræbelser og vil give Gevinst, naar det næste Aar eller ad Aare bliver realiseret. Det vil det ogsaa gøre, at den »gammel Heed-Jord Norden Skoven ved Kollerup Marker, som kaldes Sandvad Heede«, skal opbrydes. Naar det er sket, skal Stykket i første Omgang tilsaas med Boghvede og Aaret efter med Rug.

Rantzau sætter sine Bønder til at grave Grøfter gennem vaade Arealer, saa Vandet kan løbe bort, og Jorden ogsaa der kan komme til at tjene ham. Han kan lide at plante og at komme Skovtræer til Hjælp. Han vil Vesten for Skovgaard have plantet et Læbælte af »Pile og andre Træer, som Vinden kan afholde«, og han forlanger, at de unge Bøgetræer og de unge Ege i Skovene skal »opsneddeles« (beskæres) og Grene af

dem afhugges, saa Træerne kan faa »des mere Mod til at gro i Højden, og kan saadanne Grene bruges til Gjerdsel«.

Endelig kan det nævnes, at Grev Rantzau anlægger nye Humlehaver, at han driver udstrakt Dambrug, og at han er Ekspert i Biavl. I Memorialen fra 1654 giver han klar Besked om, hvordan han vil have sine Bistader indrettet, og om Biernes Røgt og Pleje Aaret igennem. Han vil have 20 Bistader alene ved Skovgaard, og det er der saa naturligtvis ogsaa.

Christian Rantzaus Virkestrang var en Byrde for Bønderne, men værre var det, at Thomas Becks Efterfølger som Ridefoged viste sig at være »mere kejserlig-sindet end Kejseren selv«. Han afslørede sig efterhaanden som en Bondeplager af værste Slags. Til sidst blev hans Behandling af Bønderne saa hensynsløs og ondartet, at de endelig tog Mod til sig og sendte en Klage til Breitenburg. Det skete i 1661, og naar man læser den, maa man huske paa, at det dengang kun var faa Aar siden, Carl Gustavs Tropper hærgede Jylland. Jeg gengiver Klagen, fordi den saa gribende fortæller om magtesløse Menneskers dybe Nød.

Bønderne bønfalder Christian Rantzau, at han »ville ansee voris Fattigdom ock Armod, som vi udi denne besværlige Tid haffuer lidt ock ustanden ock endnu med besværlige Skatt dagligen paahengis endocksaa med besværlige Egter ock Arbejde, desligeste med Løb, som Deris Høy-Grefle. Naadis Fuldmægtige Giert Rasmussen her paa Deris Naadis Gaard Skovgaard os nu paasætter, videre end som af Arrilds Tiid paa Gaarden været haffuer huorfor vi fattige Undersaatter nødis til at giffue Deres Naade tilkiende, dett vi besværis af forn. Deris Naadis Fogett Giert Rasmussen med Auflingen til en Deel af de øde Gaarde, derudi at hand haffuer ladet os føre Møget ud till en Deel af de samme

øde Gaarde, ladet os pløje Jorden ock ladet os saa Kornet derudi ock dernæst haffuer han ladett Kornet høste ock ladet føre udi Skovgaard's Lade (forgangen Aar lige saa vel som i Aar), men voris gunstige Hosbund ved vel selff, hvad han deraf bekommer, saa at vi fattige Mænd, som efter denne besværlige Tiid *ere offuer bleffne*, haver arbejdet ock ørket til samme øde Gaarde noget nær saa meget enhver for sig, som vi tilforne af Arrilds Tid (alt i alt) gjort haffuer. Hvorfore vi Deris fattige Undersaattere ydmygeligen begærer af Deris Naade, dett Deris Høy-Grefl. Naade ville ansee voris fattige Leylighed ock giffue os nogen Forlindring, lige som andre gode Mænd her omkring os deris Tienere giffuett haffuer, eftersom en Part af os ere saa forarmede, att vi icke haffuer en Ko, hvorfore vi fattige Mænd nødis till at giffue Deris Høy-Grefflige Naade dette tilkiende ock ydmygeligen begærer, at Deres Høy-Grefl. Naade ville sætte os en Karl paa Skovgaard, som vi maatte snakke og tale med, eftersom Giert Rasmussen er saa strenge, saa vi ville fordriste os til bedre at komme udi Tale med Hans Høy-Grefflige Naade selff end som med Giert Rasmussen, fordi dersom Giert Rasmussen skall længe besidde Skovgaard, skall Greffuens Gods — det som icke er øde — snart bliffue øde. Gierne ombedendis Hans Høy-Greffuelige Naade os icke fortæncker for voris dristige Skriffuelse ock Anmodning, ville saa hermed haffue Hans Høy-Greffuelige Naade voris gunstige Hosbunde med alt kiært elsckende Gud Allermægtigste troligen befalet.

Skovbølling den 16 September 1661.

Christen Søffrensen, Peder Rytter, Jesper Knudsen,
Claus Søffrensen, Christen Jensen alle af Skovbølling
Søren Pedersen boendis i Hockballe.

»Vi fattige Mænd, som efter denne besværlige Tiid ere offuer bleffne«, det betyder: har overlevet Krigen, og øde Gaarde vil sige Gaarde, der ingen Fæstebonde er paa, og hvis Bygninger i mange Tilfælde ogsaa mangler. Det er Krigens Værk. Endnu i 1662 var under Skovgaard 24 Gaarde »ganske øde« (nedbrudt eller afbrændt), og af Resten er 13 saa medtagne, at Rantzau har maattet bekvemme sig til at give dem fri for Landgilde. Saa stort har Tabet af Menneskeliv været, at det ikke er muligt at faa Gaardene besat. Der maa tilkaldes Folk fra Landet Nord for Limfjorden, hvor Krigen har gjort mindst Fortræd. I Aarene 1662—63 kommer der fra Vendsyssel og Thy 5 Bønder til Hygum og 1 til Skovbølling. Rantzau maatte ogsaa redde lidt i Land ved at bortfæste en Gaard til en Kvinde.

Grey Rantzau er ikke blot sine Bønders Herre og Arbejdsgiver; han er ogsaa deres Øvrighed. Hvis en Bonde forser sig, er det Greven, der bestemmer Straffens Størrelse. Han idømmer med Lyst en Bøde, der jo, naar den bliver erlagt, gaar i hans egen Lomme. Har en Bonde »bedraugen en Quinde«, tjener Rantzau 10 Rigsdaler paa den Historie, og da Niels Jacobsen junior i Høgsholt i 1640 er gaaet over Gevind og »har slaget hans Hustrus Moder«, tager Rantzau 6 Rigsdaler hjem, uden at ynke den gamle Kone: Vil hun efter Overfaldet ikke blive paa Gaarden, saa skal Niels ikke være forpligtet til at give hende noget til Underhold. En anden Dom lyder saadan: »Saa fremt det kan bevises, at Mats Hansen i Høgsholt har bedrevet ulovligt Skovhugst, skal han give til Brøde 2 Rigsdaler, og hvis det ikke kan bevises, da skal Las Jacobsen, som har anklaget ham, give de samme 2 Rigsdaler.«

Den »onde og ukristelige Sædvane« at handle om Bønder, som var de Kreaturer, var Christian Rantzau ogsaa impliceret i, som Køber: »Vide maa I Jens Niel-

sen, at jeg nu haver solgt og afhændet den halve Bondegaard, I paabor, til den Høj- og Velbaarne Greve og Herre, Herr Christian Rantzau, Greve til Rantzau, Herre til Breitenburg, Ridder, hvorfor I efter denne Dag skal give hannem eders Skyld og Landgilde, Egt og Arbejde og al anden Rettighed, som I mig hidindtil gjort og givet haver. Og holde Hans Høj- og Velbaarne Greve for eders rette Øvrighed. Vidende eder herefter at rette! Gud befalet. (2. Nvbr. 1654)«

Det er nok muligt, at Jens Nielsen ikke fik det værre af den Grund; men solgt og købt, og det ganske uspurgt, blev han dog.

Trods al Travlhed glemmer Greven ikke at tænke paa Øl og Vin og anden stærk Drik. Der findes mellem Papirerne fra den Tid en Opskrift paa en drabelig og mangestrenget Brændevin. — Han glemmer heller ikke sin Værdighed. Og hans Undersaatter, af hvad Navn nævnes kan, faar heller ikke Lov til at glemme den. Den skal indskærpes sammen med Guds Ord. Derfor lader han det grevelige Vaaben, Symbolet paa Værdigheden, ophænge i alle de Kirker og Præstegaarde, der sorterer under ham, at Præst og Menighed bestandig kan have det for Øje, og han lader det anbringe paa alle sine Hovedgaarde »udi en af de bedste Stuer«.

Og hermed er vi saa nødt til at forlade Christian Rantzau. Hans Godsejertilværelse og Livet paa og omkring Skovgaard formede sig ikke udelukkende, som det her i det store og hele er skildret. Læserne vil af Bøndernes Klageskrivelse fra 1661 forstaa, at Krigene (Krigene) var frygtelig haard ved Skovgaard og dens Landsbyer, som da ogsaa ved største Delen af det øvrige Land.

Men Historien herom kan, af Pladshensyn, ikke fortælles her.

BYEN OG SLÆGTEN BRØNSTED

Af Niels Brøndsted.

JØRGEN MADSEN BRØNSTED

Vor Fædrenegaard, »Hørregaard«, ligger i Brøndsted By, Gauerslund Sogn, Holmans Herred — nærmere betegnet midtvejs mellem Fredericia og Vejle og umiddelbart ved den smukke Elbodals yderste Afsnit, inden den med dens fiskerige og bugtede Aaløb forener sig med den ca. 5 km lange og 2 km brede rør- og bakkeomkransede Randsfjord, der i Virkeligheden i Løbet af de sidste 2—3 Aarhundreder er forvandlet til en Indsø med et ca. 2 km langt Aaløb som Forbindelsesled til Vejle Fjord. Som saa mange andre Gaarde i Trekanten Fredericia—Vejle—Kolding var den gennem flere Aarhundreder en gammel Rytterbondegaard eller Krongodsgaard, som de ogsaa kaldtes, under Koldinghus Rytterdistrikt, nærmest at betragte som en Slags Forpagtergaard med en yderst beskeden aarlig Afgift, men med Pligt til under Krige at stille Ryttere og Heste til fri Raadighed for de skiftende Konger. Det var en Egn med store Gaarde og frie Bønder, der aldrig havde kendt til Vornedskabets Svøbe eller til at trælle under Herremændene.

Gaarden er en gammel Slægtsgaard og nok een af dem, der i hvert Fald i Jylland har været længst i samme Slægts Eje, idet den fra 1634 — sandsynligvis

længere — er gaaet i Arv fra Far til Søn, dog med en enkelt Undtagelse, hvor den blev overtaget af en Datter og Svigersøn. Ifølge »Trap« var den oprindelig en adelig Sædegaard, der i 1511 tilhørte Christian Pedersen (Glambæk). 1536 og 1543 nævnes hans Søn Niels Christiensen som Ejer. Dens tidligere ensomme Beliggenhed paa den yderste Mark umiddelbart helt ude ved Randsfjord markeres imidlertid tydeligt ved det gamle Voldsted med Rester af Munkesten under Mulden, Antydning af Voldgrave og Konturerne af den ca. 35 m lange og 5 m brede Vejdæmning, der fører over Engen ud til Voldstedet.

I to efter hinanden følgende Generationer i første Halvdel af det 18. Aarhundrede blev der paa Gaarden født usædvanlig mange Sønner, nemlig fem, henholdsvis seks, foruden adskillige Døtre. Fra første Generation »udvandrede« tre, nemlig Gert, Søren og Jørgen Madsen som Sønner af Mads Sørensen (ca. 1680—1738), og fra anden Generation to Sønner, nemlig Jens og Hans Nielsen som Sønner af Niels Madsen (1715—1780). Alle tog de Navnet Brøndsted. Naar man véd, hvor Børn, der er født paa Gaarde, hænger ved disse, ved Dyrene, ved Markerne, ved Skoven, Engene, Aaløbene, og hele Milieuet, der jo var blevet noget af selve Livet, forstaar man, at det nok ikke har været helt con amore, de har maattet tage Afsked med Barn-domshjemmet, hvor hver Plet ved sine Minder har været dem dyrebar, men da Forældrene vel næppe har haft Raad til at sætte dem alle i Vej ved Køb af Gaarde eller rettere som Fæstere af Ryttergaarde har man maattet forsone sig med Tanken om Nødvendigheden af at maatte betrede nye for den Tids Ungdom saa uvante Veje. De har nok været nogle rigtige Hjemmefødninger, men det skal ikke lægges dem til

Last. Af det følgende vil man se, at de trods alt dog klarede sig rigtig godt i det fremmede.

Kun de fem »Udvandrere« vil blive omtalt. Se iøvrigt vedlagte kortfattede Slægtsfortegnelse.

Det maa være naturligt først at fortælle noget om Jørgen Madsen Brøndsted (f. 4. okt. 1724), da han er den af de tre Brødre og to Brodersønner, vi ved mest om og som saa afgjort i flere Henseender Livet igennem har grebet ind i de hjemlige Forhold og paa mangfoldige Maader slægtsmæssigt set præget ikke alene sin egen Tid, men ogsaa Slægtens i Fødebyen i Aartier fremefter for ikke at sige helt op til Nutiden. Hans Skæbne har formet sig paa en Maade, der ligger helt ud over det almindelige.

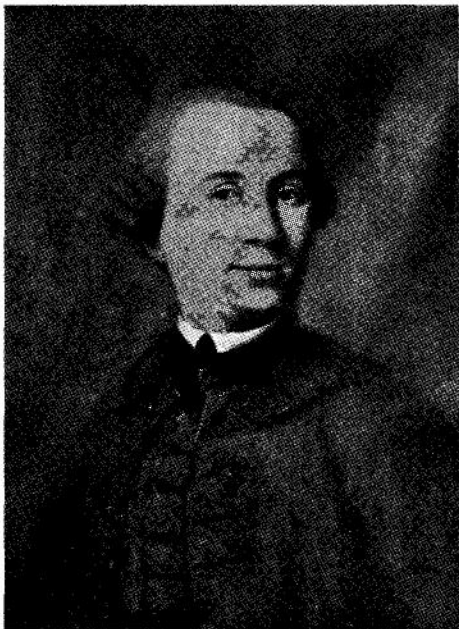
Tidspunktet for Brøndsteds Ankomst til København kendes ikke, men at den har fundet Sted i 21—22 Aars Alderen maa vel anses for sandsynligt, maaske endda tidligere ved eventuel Indkaldelse til Militærtjenesten.

Naar og hvor Brøndsted blev gift kan ikke oplyses, men hans Hustru Sophia Amalia Geis var født i Hillerød (døbt 7. Februar 1730) som Datter af Overgartner Geis ved Frederiksborg¹⁾ Slotshave og Hustru Anna Cathrina Wilchen. De blev ikke viet i Hillerød og sandsynligt ej heller i København, da de ikke findes indført hverken i de respektive Kirkebøger for Holmens eller Garnisons Kirker for 1747—1750 eller i Stadsarkivets Vielsesprotokol. Derimod ses det, at de maa have haft 4 Børn, skønt kun de følgende 3 er indført i Kirkebøgerne:

1. Holmens Kirke: »Jørgen Madsen Brøndsted, Tjener hos Kammerjunkeren Godow, og Hustru Sophia Geis, en Datter Anna Dorthea Birgitte, døbt 9—9 1750. Faddere Johan Geis, Controleur Lund m. fl.«

¹⁾ Frederiksborg Kirkebøger.

2. Trinitatis Kirke: »Anno 1756, d. 24. Marts havde Tjener Jørgen Madsen Brøndsted og Hustru Sophia Geis i Borregade et Barn til Daaben kaldet Friderica

Kgl. Fuldmægtig Jørgen Brøndsted i Uniform.

Abelline Margrethe. Faddere Controleur Lund, Gros-
handler Monsr. Thimm m. fl.«

3. Trinitatis Kirke: »23. Januar 1759 havde Jørgen Madsen Brøndsted, Fuldmægtig ved de Agende Poster og Kiæreste Sophia Amalia Geis i Borregade et Barn til Daaben kaldet Johanne Marie. — Madame Johanne, Gartner Geis paa Frederiksborg som Svigermoder bar det. Faddere: Postmester Boetius, Winant Thiis i Silkeborg m. fl. var Faddere.«²⁾

Man vil se, at Gartner Geis' Hustru nu hedder Jo-

2) Holmens og Trinitatis Kirkebøger.

hanne. Hun maa altsaa være Sophia Amalies Stedmoder.

Kort efter det sidste Barns Fødsel døde Moderen. I Kirkebogen læser man: »10. Februar 1759. — Monsr. Jørgen Madsen Brøndsteds Hustru, 30 Aar gammel død i Barselseng, fra Borregade ligefor Landgreven; begravet udi Jord A.«

Der blev afholdt Skifteforretning i Københavns Borgret 1759 efter Jørgen Madsen Brøndsteds Kone Sofie Amalie Geis, og der er bevaret en Mappe med Regnskaber, som var fremlagt i Skifteretten.³⁾ Det anføres, at Enkemanden Sr. Jørgen Brøndsted var Fuldmægtig hos Postmester Ewald, og at han med sin afdøde Hustru havde 4 levende Børn. Disses Navne er ikke anført i Skiftepapirerne. Afdødes Fader Sr. Geis, Gartner ved Frederiksborg Slot blev Børnernes Formyndet.

Gennem mundtlig Overlevering har man hidtil ment at vide, at der i Brøndsteds Ægteskab kun havde været to Døtre — nemlig de paa Billedet sammen med Faderen afbildede, af hvilke den ene skulde være død efter ca. 1½ Aars og den anden efter kun 3 Ugers Ægteskab. Nu forstaar man, hvor vanskeligt vi helt fra Barndomsaarene havde ved at placere den yngste Datter. Hvem af de to forestillede hun; hun lignede jo ingen af dem.

Sandsynligvis er det sidste Barn død samtidig med Moderen, men Brøndsteds Dispositioner taler afgjort for, at de alle fire er døde, inden han faa Aar før sin Død for stedse forlod København.

Det vil ses, at baade Jørgen, Brødrene Gert og Søren samt Brodersønnen Jens morsomt nok alle begyndte i Stillinger, der tangerer hinanden, idet Jørgen ret og

³⁾ Skifteretsprotokollen fra København.

Jørgen Brøndsted med sine to Døtre.

slet blev Tjener, medens de tre andre blev Kammer-tjener, Taffeldækker hhv. Kongelig Lakaj. Beskedne, men vistnok fornuftigt valgte Stillinger, idet saadanne i hine Tider ofte var Forløbere for ny og bedre. Hovedsagen var, at man var i en Standspersons Brød, hvor man, hvis man ellers havde Evnen til at gøre sig afholdt og gældende i det ny Milieu, havde Chancen for — ofte endda ret hurtigt at opnaa en hel anden og bedre Stilling. Man maa ikke glemme, at man endnu levede i Enevældens Tidsalder, hvor Embeder kunde oprettes og besættes af de paagældende Myndigheder omtrent efter Behag og uden synderlig Frygt for Kritik.

Vi ser, at endnu i 1756 ved det andet Barns Fødsel nævnes Brøndsted som Tjener, men ved det sidstes Fødsel i 1759 er han »Kongelig Fuldmægtig ved den

Hamborgske Agende Post« for Post-Mester Behrens. I Mandtalslisterne⁴⁾ findes en Notits om, at tvende Børn, Anna Dorthea Birgitta 12 Aar og Friderica Abellina Margrethe 6½ Aar gl. tilhørende Postmester Behrens Fuldmægtig Mons Brøndsted er sat i Kost hos Paukeren ved Livgarden Diedrich Lieber. Aarsagen hertil maa nok søges i Udnævnelsen til Fuldmægtig, men sandsynligvis er Hjemmet fremdeles opretholdt, skønt Udnævnelsen maa have medført, at han i lange Perioder har maattet være borte fra dette. Oprindeligt boede Brøndsted i Vester Borregade 93 (Borgergade), men fra 1771—1782 bor han i Studiistrædet 91. Da han ikke findes optaget i senere Udgaver af Vejviseren, kan det med nogenlunde Sikkerhed fastslaaes, at han en Gang i 1782 for bestandigt har taget Ophold paa »Hørregaard«.

Brøndsted kaldes baade »Agende Postfører« og »Fuldmægtig ved den kgl. Majestæts Hamborg Agende Post i København« — sidstnævnte er nok det rigtige, og den fortæller os, at han saavel som sin Chef, Postmester Behrens maa have haft Ansættelse med kgl. Udnævnelse indenfor Postvæsenets Rammer. De to agende Postruter København—Nakskov og København—Hamborg indtog en Særstilling inden for Postvæsenet, idet de for en meget moderat Lejeafgift var bortforpagtet til de respektive Postmestre. Medens den Agende Post til Lolland besørgede al Slags Post — ogsaa Breve, havde den til Hamborg kun Godsforsendelser og Personbefordring, da Brevpost og Aviser befordredes med de ridende Poster. I 1728 gik de Agende Poster een Gang ugentlig nemlig hver Lørdag fra begge Steder. De fulgte samme Vej som de ridende Poster over Assens, Aarø Sund, Haderslev, Flensborg,

4) Skattemandtalslisten 1762, Pag. 203.

Slesvig, Rendsborg, Itzehoe og Pinneberg til Hamborg. Til Befordringen brugtes i Reglen 6 Dage om Sommeren og 7 om Vinteren. Der var ialt 4 Agende Postmestre paa denne Rute og de forpligtede sig til at gøre 13 Rejser om Aaret, men det var ret almindeligt, at de holdt en Fuldmægtig, som foretog en Del af disse mod Andele i Indtægterne.

Da Brøndsted har været een af disse, kan det vel siges, at Gaaden angaaende Mystikken om, hvorledes han i Løbet af relativt faa Aar — fra omkring 1759—1779 — har kunnet samle sig en Formue, der maalt med Nutidens Maalestok maa have andraget et betydeligt Beløb.

Det var meget anselige Værdier de agende Poster medførte og havde Ansvar for. Bl. a. ind- og udførte »Det Ostindiske Kompagni« saaledes mange Tusinde Rigsdaler. Ifølge en Indberetning fra 1736⁵⁾ indkom der fra Hamborg i 1736 366.574 Rdl. og 22.224 Stk. Dukater og afgik fra København 65.465 Rdl. og 2.314 Stk. Dukater. De agende Postmestre paa denne Rute skulde ikke stille Kaution, da en saadan »til en halvtredsindstyve Tusinde Rigsdaler og mer sig kunde be- drage«. Som Godtgørelse oppebar de hver for sig Fragten af, hvad de medførte, men da der var stor Konkurrence mellem de 4 Postmestre besluttede man, at de skulde have fælles Kasse, og at Indtægterne skulde deles lige imellem dem.

Af Takster, der tilfaldt Postmestrene og altsaa ogsaa Postfuldmægtigen kan f. Eks. nævnes: 1 Rejsende mellem København og Hamborg 13 Rdl. om Sommeren og 15 om Vinteren. Den Rejsende maatte frit medtage 60 Pund Rejsegods, og der skulde daglig gives ham

5) Generalpostamtets Kopiprotokol 1737, Br. m. 36.

et Maaltid Mad, hvorimod han selv maatte sørge for Natteleje. 1 Sølvbarre 6 Sk. pr. Pund. Juveler efter Værdi, 2 Mark for 100 Rdl., 1 Ridderkors 2 Rdl., 1 Bimpel med 10 à 12 flamske Sild 4 Mk. o. s. v. i een Uendelighed.

Men udover disse var der andre — endogsaa ret betydelige Indtægtskilder. Som een af disse kan nævnes det private Salg af Aviser — nærmest udenlandske, idet der paa daværende Tidspunkt kun udkom een dansk, den Wielandske. Man ser saaledes, at en Postforvalter ved det københavnske Postkontor paa et Aar havde 3000 Rdr. i Fortjeneste alene af de udenlandske Aviser og efterlod sig en Formue paa 93.000 Rdr. væsentlig samlet gennem de mange ukontrolerede Sportler. Og saa var man ovenikøbet »fritagne for Skat og anden Tyngel!«

Udgifterne ved Postens Fremførelse maatte man selv afholde, og der maatte kun benyttes de i Købstæderne forordnede Vognmænds Vogne med Betjening.

Ved en Kabinettsordre af 17. Januar 1777 tilmeldtes det Generalpostamtet, at alle eksisterende agende Poster i Riget nu skulde gaa for Postvæsenets Regning — d. v. s. Postvæsenet overtog dem fra 1779. For at denne Reform kunde gennemføres, maatte man imidlertid affinde sig med hittidige Forpagtere — de agende Postmestre. Efter Generalpostamtets Forslag tilstodes der hver af disse en aarlig Pension af 600 Rdl. Det oplyses, at disse nu var gamle Mænd, der ikke selv rejste mere, men havde en Fuldmægtig, der rejste for dem. Man maa anse det for givet, at Brøndsted fra samme Tidspunkt har forladt Postvæsenet, men ikke København, da han jo som nævnt endnu i 1782 bor i Studiiestræde 91. Det vides ikke, om han ogsaa fik Pension.

Allerede i 1765 maa Brøndsted have været en velstaaende Mand, idet han paa den store Auktion over Kolding Rytterdistrikts Jorder købte det meste af Brøndsted Byes Tilliggender og hertil kom en »Proprietærgaard« i Gauerlund. Hvad han har foretaget sig i Tiden fra 1779—1782 vides ikke, men det ligger nært at antage, at Beslutningen om hans allersidste Rejse først er taget efter den sidste Datters Død.

Den 2. Maj 1774 indsender Brøndsted Ansøgning om det ledige Embede efter Postmester Behrens. Selve Ansøgningen findes ikke, men i Journalen læser man: »Jørgen Brøndsted gjør allerunderdanigst Ansøgning om at succedere sin Principal Jydsk og Hamborg Agende Postmester Berends, da han i 18 Aar har forestaet Tjenesten som Fuldmægtig.« Resolution: »Efter Forordningen af 20. Februar 1717. Kan ikke forestilles«. Brøndsted fik altsaa ikke Embedet, men adskilligt tyder paa, at dette ikke blev besat — noget der ikke kan undre, da man i Ledelsen længe havde været indstillet paa helt at nedlægge de to agende Postruter. Beklageligvis har det ikke været muligt at finde nævnte Forordning. Af ovenstaaende ser man, at han allerede i 1756 har faaet Stillingen som Fuldmægtig.

Vi har nu hørt en Del om Brøndsted — i hv. Fald saa meget, at vi sammenlignet med forhen nu er i Stand til dog at danne os en Mening om, hvorledes hans Tilværelse maa have formet sig — mere end just om ham selv, om hans Karakteregenskaber, og vi ved, at hans unge Hustru døde allerede som trediveaarig fra tre maaske fire Døtre, der ogsaa alle døde unge.

Som tidligere nævnt blev Brøndsted født i 1724 paa »Hørregaard« som Søn af Mads Sørensen (ca. 1680—1738), og ejendommeligt nok døde han samme Sted

1787 og blev »den 2. Søndag i Advent« begravet i Gaardens gamle Gravsted paa Gauerlund Kirkegaard. Af hans Testamente, der er dateret den 27. oktober 1786 fremgaar, at han allerede inden Ejeren af »Hørregaard«, Broderen Niels Madsen døde havde fast Ophold paa denne, at han efter Broderens Død boede hos Svigerinden og til Slut hos Broderdatteren Dorthea Nielsdatter og hendes Mand Laurids Kring, der da havde overtaget Gaarden. Hos hende har han nok haft det godt i sin sidste Levetid.

I Testamentet læser man: »Gaarden er nu bortskødet til ovenbemeldte min salig Broders Datter Dorthea Nielsdatter, gift med Laurids Kring, i Betragtning af den ømme og kærlige Omhyggelighed hun har vist og endnu dagligen viser imod mig i min skrøbelige Alderdom«.

Til Brodersønnen Mads Nielsen bortskøder han i 1782 en Proprietærgaard i Gauerlund »med dens Bygninger og alt dens Tillæggende udi Skov, By og Mark, alle nævnlige Herligheder som dertil ligger og af Arildstid tillagt haver og med Rette dertil bør at ligge intet i nogen Maade undtagen ligesom den nu forefindes, og saaledes som den mig haver tilhørt, skal nu efter denne Dag aldeles følge og tilhøre bemeldte min Brodersøn Mads Nielsen og hans Arvinger som et frit og uigenkaldeligt Skøde til evindelig Arv og Ejendom o. s. v.«. Efter denne morsomme lidt svulstige Ordlyd maa det antages, at her gælder det om i særlig Grad at fastslaa, at alle Herligheder til evig Tid skal tilhøre Brodersønnen. I Skødet oplyses yderligere, at Mads Nielsen faar alle disse for en Købesum af 700 Rigsdaler.

Ifølge et andet Skøde, dateret København d. 22. Maj 1767, bortsælger »Jeg underskrevne Jørgen Madsen

Brøndstedt, Fuldmægtig ved den Hamborger agende Post« atter en Gaard, men denne Gang i Brøndsted By, til Morten Hansen, gift med en Broderdatter, for den Summa af 605 Rdr.

I 1782 opretter Brøndsted sit Testamente, der er dateret den 19. August, og Indledningen lyder saaledes: »Da jeg underskrevne Jørgen Madsen Brøndsted, der i nogle Aar har opholdt mig hos min Broder nu afgangne Niels Madsen i Brøndsted Gauerlund Sogn, her i Coldinghus Amt udi Riber Stift, er gammel og svagelig og daglig maa forestille mig Døden og jeg ikke haver nogen Livsarvinger, saa haver jeg med fri Villie og velberaad Hu og med Fornuft og Forstand besluttet ligesom jeg ogsaa med min allernaadigste Konges og Herres forventende allernaadigste Approbation beslutter og deklarerer at med hvad som jeg efter min Død efterlader mig det være sig rede Midler, Ejendomme eller andet, hvad Navn det og haver skal saaledes forholdes.« Herefter nævnes de mange forskellige Ejendele i Form af Gaarde, rede Penge, Møbler og Malerier m. m.

Af ovenstaaende ses, at Brøndsted til sin Slægt solgte adskillige Gaarde — alle gode første Klasses Gaarde — til meget billige Priser for ikke at sige til Spotpriser.

Hvorledes Brøndsted er kommet i Besiddelse af »Proprietærgaarden« i Gauerlund ses ikke, men Resten af de erhvervede var som tidligere nævnt Rytterbøndergaarde alle beliggende i Brøndsted By og købt paa Auktionen i Kolding i 1765.

Brudstykkevis lyder Skødet saaledes: »Skøde fra Jørgen Brøndstedt paa Hartkorn, Ager og Eng, 19 Tdr. 3 Skæpper 1 Album af det forign Rytter-Distrikts Gods i Coldinghus Amt.« Begyndelsen lyder som

sædvanlig saaledes: »Vi Chr. den Syvende af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge de Wenders og Gothers Gjøre Vitterligt.« Og saa anføres alle de Gaarde »der er ham anslagen med alle Herligheder saasom Ager, Skov, Hegn, Eng, Mose, Hede, Sø og Vandløb m. m.« ved den store Auktion den 30. Maj 1765 og følgende Dage. Skødet slutter saaledes: »Givet paa vort Slot Frederiksberg d. 10. Juni 1766. Under vort Kongl. Haand og Segl Christian Rex (L. S.)« Paraferet af A. P. Bernstorff.

Vi kender nu en Del til Jørgen Brøndsted baade hvad angaar hans Manddomsaar i København saa vel som hans sidste Leveaar paa Fædrenegaarden, saa vi sammenlagt med vort Kendskab til hans efterladte mange Løstøregenstande og de gamle Dokumenter nu ser os i Stand til at danne os et nogenlunde godt Billede af ham. At han har været godgørende kan ikke omtvistes, men at han ogsaa maa have været i Besiddelse af en vis Kultur og Skønhedsglæde synes ikke alene at fremgaa af hans med sikker Smag valgte Effekter, men maaske i nok saa høj Grad af den aabenbare Evne han overalt lægger for Dagen, naar det gælder den vanskelige Kunst at omgaa Penge og Værdier. At han ogsaa har været i Besiddelse af en god Portion common sense, er der vist ingen der betvivler. Men endnu mangler vi at høre lidt om det mere personlige.

Som man ser, er Indledningen til hans Testamente holdt i en vemodig lidt klagende Tone; han er en svagelig Mand og føler sig ældet, skønt han kun er 58 Aar gammel. Han betror os, at han forsøger at gøre sig fortrolig med Døden, og at han ikke har Livsarvinger.

Baggrunden for hans Beslutning om at tilbringe

sine sidste Leveaar paa Fædrengaarden maa naturligvis søges i, at hans allernærmeste — Hustru og fire Døtre — nu alle er døde. Ifølge mundtlig Overlevering paa »Hørregaard« døde een efter 1½ Aars og en anden efter kun 3 Ugers Ægteskab. Endnu ved man ikke, hvem Ægtefællerne var. Mon ikke det er gaaet let for ham at forestille sig Døden nu, da han ikke mere »haver nogen Livsarvinger«. Han har nok, som saa mange ældre Mennesker paa Landet før ham, forstaaet Kunsten at dø med Resignation. Det har været noget helt selvfølgeligt, at nu var Tiden inde til den sidste Rejse. Man var forberedt, og den virkede ikke afskrækkende. Man føler med ham og beundrer ham tillige.

Det er betegnende for Brøndsted og samtidigt noget rørende, der tager een om Hjertet, at han hurtigt efter Børnenes Død uden Vaklen beslutter, at nu er der kun et at gøre, nemlig at vende tilbage til Barn-domshjemmet, til Slægten paa »Hørregaard«, for her i Fred og Ro at tilbringe sin Livsaften i den Daglig-livets Rytme, han var fortrolig med fra sine tidligste Leveaar, medbringende hele sit smukke herskabelige Indbo og sandsynligvis ogsaa hele sin Formue, der som tidligere nævnt i det væsentligste blev anvendt til Køb af Gaarde til den nærmeste Slægt. At betænke Foreninger eller andre »trængende« Institutioner har aabenbart ikke haft denne traditions- og slægtsbetonede »Hjemmefødning«s Interesse. Vel er hans nærmeste borte, men ikke Slægten, og dette ene staar ham nu klart, at ikke kun den gamle Fædrengaard skal pekuniært rodfæstes men ogsaa de øvrige Familie-gaarde, og det blev de og saa grundigt, at Sporene efter næsten 200 Aars Forløb stadig kan paavises, idet de samme Slægter endnu sidder lunt inden Døre

paa de samme gamle Rytterbøndergaarde. Den »Kgl. Agende« satte sig i Sandhed et smukt Minde.

Af de gamle Auktionsprotokoller fra Auktionen paa Koldinghus ses, at det for de fleste Købere i Amtet var meget vanskeligt omgaaende at fremskaffe den halve Købesum, der straks skulde indbetales til Kongens Kasse ja saa vanskeligt, at det for adskilliges Vedkommende viste sig umuligt at erhverve Gaardene, uanset at de som Rytterbønder havde indehaft dem i flere Slægtled. For Rytterbønderne i Brøndsted var dette imidlertid ikke noget Problem. Den Side af Sagen blev jo ordnet af »Den agende Postfører«. Gaarden skal bevares for Slægten, og Slægten skal støttes. Tanken er ham ingenlunde fremmed. Da han blev født, havde Gaarden jo allerede i flere Generationer været i samme Slægt, og det der var Skik og Brug fra Arilds Tid maatte efterleves. Iøvrigt disponerer han jo kun paa samme Maade, som hans Forfædre før ham havde gjort — ja nøjagtigt paa samme Maade som fornuftige Indehavere af Gaarde i Danmark den Dag i Dag praktiserer. Flere med samme Indstilling — og de respektive Regeringers Opmuntring til Sparsommelighed var overflødiggjort.

Og hvorledes har Forbindelsen mellem de fem »Udvandrerne« og Fædrenehjemmet saa senere hen i Livet formet sig? Har en saadan i det hele taget fundet Sted, uanset at Samfærdelsesforholdene sammenlignet med vor Tids var alt andet end just komfortable, enten Rejserne saa maatte foretages paa aabne Vogne, Smakker eller andre mindre Fartøjer. Det var jo længe før Deligencernes og Dagvognenes Tid, saa man har over alt nok maattet nøjes med de saakaldte »Holstenske Vogne«, der var aabne og i hvert Fald benyttedes af de »Agende Poster« til Befordring

af Passagerer mellem København og Hamborg — eller rettere sagt mellem Skandinavien og hele Europa. Det maa have været en baade broget og malerisk Forsamling den »Agende« her havde i sin Varetægt. Et begrænset Antal Vognstole med Kalesche kunde dog stilles til Afbenyttelse mod en højere Betaling. Mon de fem er vejet tilbage for saadanne Ubehageligheder, naar det gjaldt et Besøg i Hjemmet? Jeg tror det ikke. At Jørgen har været her meget ofte undrer ikke, naar man betænker, at hans Metier jo medførte, at han sandsynligvis mindst een Gang maanedligt var i Nærheden, naar han som tidligere omtalt paa Vej til Hamborg benyttede Ruten over Assens—Aarøsund. Vi ved ogsaa, at Hans i Bamble ofte besøgte Hjemmet, enten det nu har drejet sig om Indkøb af Havefrø og Planter her i Landet eller i andre Lande som Tyskland, Holland og England. Ogsaa i Anledning af Skiftet efter Farbror Jørgen var han her. Der er ikke Tvivl om, at baade Gert, Søren og Jens før eller senere ogsaa har været hjemme, men paaviselige Holdepunkter herfor har man dog ikke. Men uanset dette har mange af deres Efterkommere — ikke mindst Gerts — til Gengæld indhentet det forsømte ved i Aarenes Løb gennem talrige Besøg at opleve Egnen og Byen og Gaarden, hvor Stamfaderen var født. Samtidig har man jo ogsaa haft den Oplevelse at se de gamle og smukke Juelske Familieportrætter.

Inden vi tager Afsked med Gaarden, den lille Landsby, Skovene og Elbodalens side Engdrag — alt sammen noget den »Agende« elskede saa højt, vil vi endnu en Gang i Tankerne følge ham paa Turen ud ad Markvejen langs de hundreदारige gamle Brombær- og Hasselhegnsdiger, helt ud til det Sted, hvor Bakkerne ned mod Randsfjord begynder, og hvorfra

man pludseligt stilles over for den lille blinkende Fjord, flankeret af høje Bakker med spredte smaa Bøgeskove, hvis Skønhed endnu ikke brydes af den ulyksalige Trang til at plante de mere givtige Graner, de to smukke Gaarde Ødstedgaard og Nebbegaard og ved Fjordens østlige Ende dens Vartegn, den lille senmiddelalderlige Egeskov Kirke, højt knejsende paa sin Bakketop umiddelbart ud til Fjorden. Er Vejret klart, fortøner sig i den fjerne Periferi til højre den store dejlige Trelde Skov og Trelde Næs med dets hundredaarige majestætiske enkeltstaaende Bøgetræer paa den yderste Spids og Treldeklint, hvor Næsekonngen havde sin Borg. Til venstre for Vejle Fjords Udløb ses Bjerreherreds Skove med den smukke historiske Gaard »Rosenvold«, og langt ude i Kattegat, tildels skjult bag Næsset, anes en af Danmarks smukkeste Smaaøer, den lille Æbelø.

Efter Sigende har de paagældende Myndigheder, for hvem intet i Naturen er helligt, naar det gælder nye Husmandsbrug, allerede luftet den fiskerige Fjords Udtørringsmuligheder. Gud forbyde, at sliq Vandalisme nogensinde maatte blive Virkelighed.

Og saa slutter vi den »Agende Postfører«s Saga med at fortælle lidt om, hvorledes vi maa antage hans sidste Leveaar paa »Hørregaard« har formet sig. Hvis man tør dømme efter mundtlige Overleveringer, er Samværet med hans Slægtninge forløbet baade harmonisk og gnidningsløst, men større Betydning maa dog tillægges hans egne Udtalelser i Testamentet, i hvilket han som tidligere nævnt saa smukt fremhæver Broderdatteren Dorthea Nielsdatters ømme og kærlige Omhyggelighed for ham. Man mærker endnu Varmen i det smukke Forhold, der uden Tvivl har bestaaet imellem dem; men hun fik ogsaa en rundelig Beløn-

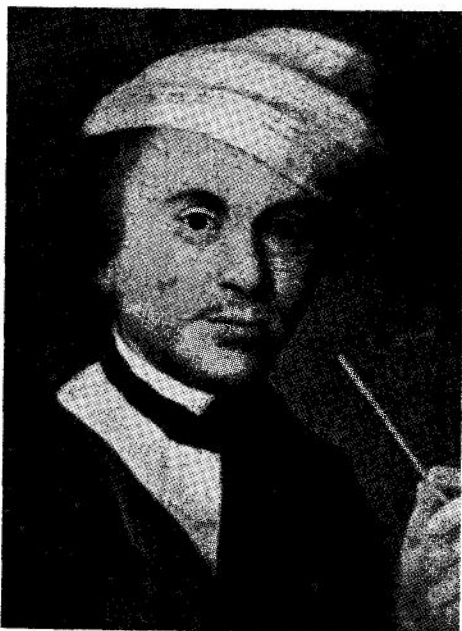
ning, idet hun og hendes Mand arvede Gaarden, der var Byens største og bedste med dens ca. 12 Tdr. Hartkorn (ca. 125 Tdr. Land). Efter Datidens Forhold har han nok boet komfortabelt, idet Hovedbyg-

Datteren i Brudedragt.

ningen, inden han tog fast Ophold paa Gaarden, blev forlænget med 3 Fag, hvorefter man maa formode, at der har været god Plads til hans smukke Barokmøbler, de antike Spejle, Sølvstøjet og hans store Garderobe m. m. Men først og sidst maa dog nævnes de 5 Familieportrætter, malet af Vennen og Maleren Jens Juel, forestillende ham selv i Uniform, ham selv med de to ældste Døtre, den yngste i Brudedragt, Kontrolør Søren Brøndsted i Rørvig samt Jens Juels Broder.

Oprindeligt fandtes 8 — maaske 9 Malerier af Jens Juel, men et af disse blev i 1849 desværre foræret til en Regimentskirurg, der var indkvarteret paa Gaarden, som Tak for god Behandling for en alvorlig Sygdom

Jens Juels Broder.

af et af Familiens Medlemmer. Det var et Damepor-
træt, der med den ene løftede Arm og Haand skygger
for den ene Halvdel af Ansigtet. De to andre blev for
ca. 100 Aar siden overladt til et Familiemedlem i en
Naboby hhv. til en Bekendt i Brøndsted. Begge blev
i sin Tid solgt til Direktør Ole Olsen og ved Auktio-
nen efter denne blev i hvert Fald det ene købt af Dir.
Neye. Det er det samme Billede som omstaaende af
Jørgen Brøndsted i Uniform men i mindre Format.

Billedet af Jens Juels Broder blev 1930 paa Winkel & Magnussens Auktioner erhvervet af Provst Fenger til en Pris af 5025 Kr.

Hvis man tør fæste Lid til een i sin Tid i »Fredericia Dagblad« optaget Artikel om »Gamle Mesterværker i Brøndsted«, er det andet et Selvportræt af Jens Juel — en Oplysning, den paagældende Journalist anfører at have modtaget af afdøde Fru Karen M. Kring. At der ogsaa har været et Billede af Mesteren selv forekommer sandsynligt, men dets nuværende Opholdssted har hidtil ikke kunnet findes.

Her i disse Omgivelser har han saa dagligen kunnet glæde sig over de smukke Effekter, der hver især indebar saa dyrebare Minder fra hans tidligere Hjem med Hustru og Børn.

De gamle Mesterværker, der nu i de ca. 200 Aar, der er forløbet, siden Jørgen Brøndsted tog Ophold paa »Hørregaard«, har prydet dens Vægge, er saavel som de øvrige nævnte Effekter af de skiftende Generationer — ikke mindst den nuværende Fru Kring Madsen og Datteren Else — behandlet med en enestaaende Pietet og nænsom Forstaaelse. Som en fornøjelig Illustration hertil skal nævnes, at Kunstmaler Hj. Matthiessen, der for ca. 45 Aar siden restaurerede Malerierne, har fortalt mig, hvor overrasket, ja grebet, han blev, da den gamle Fru Kring, foranlediget af en Forespørgsel af Matthiessen, med Besvær rejste sig fra Lænestolen, gik hen til Chatollet og fremtog ikke alene Sølvsukker-tangen, som den kaffedrikkende unge Datter netop benytter, men ogsaa de yndige smaa Kaffekopper, som de tre i hyggeligt Fællesskab benytter.

Det kan omdiskuterer hvilket af Portræterne, der er mest karakteristisk, men rent umiddelbart og vel

ogsaa paa Grund af hendes kranke Skæbne gribes man mest af dette farverige Billede. Det var vist afdøde Museumsdirektør Carl Madsen, der i Anledning af en Udstilling af Juelske Billeder omtalte hende i følgende poetiske Vendinger: »Og det dugfriske, der er over Billedet af Postførersens unge Datter, er simpelthen henrivende. Hun er i Brudedragt, ung og yndig, med en skæv blomsterprydet Hat paa det pudrede Haar, har nøgne Skuldre, men en kruset Strimmel om Halsen af Anstændighedsgrunde. Kjølens Udskæring er kantet med grønne Baand med indvævede Blomstermønstre, og Bruden har Granater i Ørerne. Jens Juel kunde jo faa Øjne til at leve ved en enkelt Refleks paa rette Sted, saa man aner Fugtighed og Glans under Vipperne. Saadan ogsaa med Postførerdatteren. Hendes Mund har han malet buttet og fristende som et Jordbær.«

Kan det undre, om Jens Juel har følt sig særlig inspireret ved at have haft dette søde Væsen siddende for sig? Fælles for Portrætterne af Jørgen Brøndsted og Broderen fra Rørvig er Ansigternes livfulde Udtryk og Øjnernes Munterhed. Begge har de det lune Glimt i Øjet.

Det var vistnok ved samme Lejlighed, at Nic. Lützhøft i »Politiken« skrev: »Jo, sit Haandværk forstod Jens Juel, og Maler var han født til at være.

Det ses straks af de tidligste Arbejder, det nydelige lille Billede af Søsteren og de rørende elskværdige Portrætter af Jørgen Madsen Brøndsted og hans Familie.

Vist er disse Billeder af den 20aarige Maler naive og sommetider lidt ferske. Men ubehjælpsomt, end-sige kejtet malte er de slet ikke; og Følelsen for Farvernes Samklang og Virkning ejer de som noget selvfølgeligt.«

Og saa tilsidst kan det maaske interessere at høre lidt om det Venskabsforhold, der i Aarenes Løb vitteligt udviklede sig mellem Jens Juel (1745—1802) paa den ene og Jørgen Brøndsted og Brodersønnen Jens Brøndsted paa den anden Side. Vel har man paa »Hørregaard« gennem mundtlige Overleveringer været vidende om dette Venskab, men først nu kan man fastslaa, at et saadant har bestaaet, og med lidt Fantasi og sund Fornuft er man ogsaa klar over, hvorledes Bekendtskabet maa være opstaaet.

Dette, der altsaa senere udviklede sig til et Venskab, er maaske indledet allerede under Jens Juels første længere Rejse, da han fra Degnehjemmet i Gamborg som nykonfirmeret rejste til Hamborg, hvor han blev sat i Malerlære hos Malermester Gehrmann, der ogsaa var i Stand til at vejlede ham i Malerkunsten, men da Opholdet her varede i ca. 6 Aar, har der jo senere været rig Lejlighed til atter at mødes, hvad enten det nu er sket under eventuelle Ferierejser hjem til Gamborg eller at man under Brøndsteds hyppige Ophold i Hamborg rent sædvanemæssigt har søgt hinandens Selskab. Jyden og Fynboen var jo saa at sige fra samme Egn, og begge var de jo Landsbybørn. De har hurtigt fundet hinanden, og det er sandsynligt, at for Juel, der kun var 16 Aar, har det i den store fremmede By været en moralsk Støtte at kunne raadføre sig med den erfarne og 21 Aar ældre Jørgen Brøndsted. Iøvrigt har Brøndsted ogsaa nok haft Udbytte af at omgaas Juel, der karakteriseres som en god og opvakt Dreng.

I Kunstmusæets Aarsskrift 1926—28 skriver Museumsdirektør Falck saaledes: »J. Juel var fin og godhjertet som faa og saa gerne det bedste i sine Medmennesker«, medens Arkivar Henny Glarbo i sin Ar-

tikel »Nogle Undersøgelser om Jens Juels Slægt og Barndom« citerer en Udtalelse af Pastor Bierfreund, der var Præst i Ydby — Nabosognet til Gamborg: »Jens Juel vandt sig Venner allevegne, hvor han færdedes«. I nævnte Artikel finder vi iøvrigt adskilligt, som maa interessere os.

Det oplyses saaledes, at Jens Juel hele sit Liv veg tilbage for at skrive Breve — ja at man hidtil kun har fundet 4 virkelige Breve fra hans Haand. I Akademiets Forhandlingsprotokol omtales det flere Gange, at Professor Juel rejser nogle Uger til Fyn. Dels har det vel været for at male, idet han malede talrige Billeder af de mange Herregaardes Indehavere saavel som af det velhavende Borgerskab i Assens og Fredericia, men sikkert ogsaa for at besøge sin Mor, som han følte sig varmt knyttet til.

Men det, der i denne Sammenhæng interesserer os mest er, at vi her faar at vide, at Møller Niels Christensen gift med Juels Søster Anna Sophie først boede i Fredericia, senere paa forskellige jyske Møller bl. a. i Brøndsted.

Det ellers saa gode Forhold mellem Juel og Søsteren og Svogeren led i Anledning af Skiftet efter Moderen i 1799 et Knæk. Senere blev de forligt og samme Sommer aflagde Juel et Besøg hos dem i Brøndsted.⁶⁾

Efter denne interessante Oplysning maa man gaa ud fra, at han samtidig ogsaa har besøgt sine Venners Hjem »Hørregaard« — et Besøg, der sikkert ikke har været det første, idet man maa anse det baade for naturligt og sandsynligt, at han allerede i Perioden i Aarene før sin store Udenlandsrejse i 1772 sammen med Jørgen Brøndsted har besøgt dette.

Angaaende Jens Brøndsteds Forhold til Juel skriver

6) Arkivar Henny Glarbo i Kunstmusæets Aarskrift 1926—28.

hans Oldebarn, Fru Ingeborg Andreasen, f. Erichsen, meget fornøjeligt i sine Erindringer: »Han var en god Ven af Juel, der ofte bad om at maatte male ham, der var en smuk Mand, men blev altid afslaaet under Henvisning til, at han ei vilde hænge i en Marskandiser Boutik efter sin Død«. (Se iøvrigt under Omtalen af Jens Brøndsted.)

At Kontroløren i Rørvig ogsaa blev malet af Juel viser, at han før eller senere paa een eller anden Maade har været knyttet til de fleste af Sønnerne fra »Hørregaard«. Kan det undre, hvis Bekendtskabet i Aarenes Løb blev til et intimt Venskab.

Og saa slutter vi Omtalen af »Den Agende Postfører« med at citere Ovid: »Intet glemmes hurtigere end Velgerninger« — en Udtalelse, der sikkert ogsaa i Dag har fuld Gyldighed. I vort Tilfælde kan man dog konstatere, at det er Undtagelserne, der bekræfter Reglen. Jørgen Madsen Brøndsted er ikke glemt og vil aldrig blive glemt, saa længe hans Slægtninge findes paa hans Gaarde.

GERT MADSEN BRØNDSTED

Gert Madsen Brøndsted, der sandsynligvis var ældste Søn af 1. Generation, begyndte sin Løbebane paa Stamhuset Rathlousdal, hvor han blev Kammer tjener hos Geheimeraad Chr. Rathlou for senere indtil sin Død i 1746 at overtage Stillingen som Forpagter af Skægs Vandmølle under Rathlousdal.

Han efterlod sig Enke, f. Worsøe, samt 3 Sønner: Christian 4 Aar, Gert Ditlev 3 Aar og Søren 1 Aar gl. Da disse endnu er ganske smaa, kan man vel gaa ud fra, at han sandsynligvis er født omkring 1705 maa ske endda tidligere — et Tidspunkt, der passer godt med Brødrenes Fødselsaar.

De to yngste døde ganske unge, medens Christian blev Præst, først i Fruering og senere Præst og Provst i Horsens, hvor han endnu mindes baade som en meget dygtig og myndig Prælat.

Ikke længe efter Gert Brøndsteds Død gifter hans Enke sig med den unge Mand, der opgjorde Dødsboet og som var Geheimeraadens juridiske Raadgiver. At han senere blev Godsforvalter paa Rathlousdal viser, at vi hidtil har svævet i en Vildfarelse, idet det var ham og altsaa ikke Gert, der blev Godsforvalter.

Man vil se, at Oplysningerne om Gert er sparsomme. Aarsagerne hertil maa vel dels søges i hans korte Levetid men ogsaa i, at de saa nyttige Kirkebøger mangler, da disse brændte samtidig med Præstegaarden i Gauerlund i 1742. Men er Kendskabet til Gert ringe, kender vi saa meget mere til hans Efterkommere, idet der fra hans Søn Provsten nedstammer en vidt forgrenet Slægt af akademisk uddannede og fremragende Medlemmer væsentligt boende i København.

Provstens ældste Søn Gerhard Johannes eller Gert Johan blev Stamfader til Asminderød-Slægten, som bl. a. Forfatteren K. G. Brøndsted tilhører; og Provstens yngste Søn var den internationalt berømte Arkæolog, Professor Peter Oluf (Ole) Brøndsted (1780—1842), som blev Stamfader til Røde-Hus-Slægten.

SØREN BRØNDSTED

Og saa skal vi høre lidt om den Kgl. Toldkontrolør Søren Brøndsted (han benytter ikke Madsen-navnet). Da han er fire Aar ældre end Broderen Jørgen, er det sandsynligt, at han ogsaa er den, der først er emigreret og som har inspireret Jørgen til at følge efter.

Den 11. Januar 1763 blev han udnævnt til Con-

En Slægtsfortegnelse til Orientering ang. de 3 Brødre og to Brodersønner, der i 1700-Tallene forlod »Hørregaard«.

Jørgen Olufsen (nævnes i 1634 og 1664 som Ejer)

Søfren Jørgensen

Mads Sørensen (c. 1680—1738)

<i>Gert Madsen Brøndsted</i> (c. 1705—1746) Møller, Rathlousdals Vandmølle	Hans Madsen (1709—1767)	Niels Madsen f. 1716	<i>Jørgen Madsen Brøndsted</i> Kgl. Fuldm. (1724—1787)	<i>Søren Madsen Brøndsted</i> (1721—1794) Kgl. Toldktr. v. Rørvig Toldsted
--	----------------------------	-------------------------	---	--

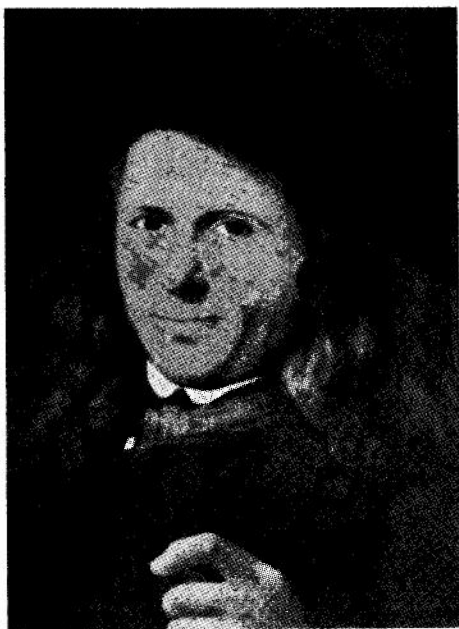
<i>Jens Nielsen Brøndsted</i> Kgl. Lakaj	<i>Hans Nielsen Brøndsted</i> (1752—1800) Agronom og Gartner Bamble, Norge	Dorthea Nielsdatter g. m. Laurids Kræng »Hørregaard«	Laurids Nielsen	Søren Nielsen	Mads Nielsen	Karen Nielsdatter
---	---	--	-----------------	---------------	--------------	-------------------

afd. Søren Kring Madsen
»Hørregaard«

Jørgen Madsen
»Brøndstedgaard«

afd. Niels P. Pedersen
»Korsfoldgaard«

troleur ved det daværende store Toldkontor i Rørvig, og han fik Embedet ifølge mundtlig kgl. Ordre, formentlig fordi han var Taffeldækker hos Kronprins Christians Hovmester Ditlev Reventlow.⁷⁾ Det ligger nær at antage, at han samtidig med Aftjening af sin

Toldkontrollør Søren Brøndsted.

Værnepligt har formaaet at skaffe sig Forbindelser, ved hvis Hjælp det har været muligt at opnaa denne foreløbige Stilling.

»Den 12. December 1763 blev Monsieur Søren Brøndsted, Controlleur i Rørvig i Sjælland og Jomfru Anna Maria Hasselager Cammer Jomfru hos Fru Geheime-raadinde Reventlow copulerede af Hr. Hofprædikant

⁷⁾ Ifølge en Skrivelse fra Rigsarkivet 1907.

Qvist. — Copulationen skeede i Hans Excellence Hr. Geheime Raad Rabes Huus paa Østergade. — Monsieur Borchmann hos Geheime Raad Rabe var Forlover for Brudgommen og Ober Visiteur Hyllested var Forlover for Bruden.«⁸⁾

Hofpræsten attesterede tillige, at Brøndsted *ikke* tidligere havde været gift. Af en Erklæring fra Brøndsted i 1772 fremgaar det, at han da var 50 Aar og hans Hustru »ungefær« 40 Aar.

Embedet som Toldkontrolør i Rørvig var eftertragtet, da »Oplandet« var omfattende, idet Skibene her maatte stoppe op for Undersøgelse om toldpligtige Varer forefandtes, hvorefter Lugerne i saa Fald blev forseglet, medens selve Toldafgiften blev opkrævet ved de paagældende Byers Toldsteder i Nykøbing S., Holbæk, Frederiksværk, Frederikssund og Roskilde samt flere andre Pladser. Endnu findes den gamle, smukke og nu fredede Toldbygning i Rørvig.

Omstaaende ses Brøndsted i malerisk Antræk tilsyneladende i Uniform og malet af Jens Juel. Ejendommeligt at han ikke selv beholdt dette smukke og maaske bedst malede Billede af dem alle. Billedet hænger nu paa Hørregaard. Naturligvis er der en Mulighed for, at der ogsaa blandt hans Efterkommere findes et Eksemplar. Juel veg som bekendt ikke tilbage for at copiere sine Billeder, men hidtil har det ikke været muligt at efterspore hans eventuelle Efterkommere, blandt hvilke der efter Sigende findes flere Præsteslægter.

Søren Brøndsted og Hustru efterlod sig følgende Børn:

1. Søn, Detlef, født 4. August 1766.
2. Datter, Mette Dorothea, født 30. August

8) Slotskirkens Vielsesprotokol 1692—1838, Side 69.

1768. (Gift med Sognepræst Henning Arnisæus Errigens Hensemann.)

3. Datter, Helena Cathrina, født 1770. (Gift med Landinspektør, Kammerraad Arent Aschlund, Nykøbing S.)

4. Søn, Mads Christian, født i Juli 1772.

5. Datter, Anna Severina, født 14. Juli 1775.

Arent Aschlund døde 21. Decbr. 1823, 64 Aar og hans Hustru Helena f. Brøndsted døde 16. April 1823, 52 Aar. Sønnen Missionær Søren Brøndsted Aschlund døde 10. Marts 1865, 63 Aar.⁹⁾

I Henhold til Svigersønnen Aschlunds Meddelelser til Skifteretten døde Brøndsted den 11. December 1794 og blev Torsdagen den 18. s. M. »begravet med fuld Ceremonie«¹⁰⁾ paa Kirkegaarden i Rørvig. Samtidig sender han paa Svigermoderens Vegne en Ansøgning til Amtmand Baron v. Løwenschiold om at maatte hensidde i uskiftet Bo »og skifte med Samfrænder«.¹¹⁾

I Berlingske Tidende Nr. 10 1794 averteres Dødsfaldet: »At min Mand Controleur Søren Brøndsted ved en stille Død er hensovet den 11. d. M. i hans Alders 74. Aar, det skulde jeg ikke undlade at tilmelde Slægt og Venner, forvisset om Deres Deltagelse udi min billige Sorg. Rørvigs Toldsted, den 12. December 1794. Anne Marie Brøndsted.«

Hustruen Ane Marie salig Brøndsted, f. Hasselager, døde 88 Aar gammel den 18. November 1819 i Rørvig og blev begravet den 10. November 1819 paa Rørvig Kirkegaard.¹²⁾

Og saa tilsidst kan oplyses, at Kontrolør Brøndsted og »Kiæreste« (Hustru) var første Gang til Alters i

9) Richters 100 Aars Dødsfald.

10) Kirkebogen for Rørvig.

11) Skifteretsprotokollen for Rørvig.

12) Rørvig Kirkes Ministerialbog.

Rørvig Kirke den 15. August 1770 og sidste Gang
4. Søndag efter Paaske 1794.¹³⁾

JENS NIELSEN BRØNDSTED

Ligesom Farbrødrene Gert, Jørgen og Søren begyndte Jens Nielsen Brøndsted (hverken Fødsels- eller Dødsdag kendes) ogsaa sin Løbebane som »tjenende Aand«, men med den Forskel, at han til sin Død beholdt denne Stilling. Snart nævnes han som Livtjener, snart som Kammerlakaj og snart som Kgl. Lakaj. Af spredte Optegnelser fremgaar, at han først var Kammerlakaj hos Christian den VII's Livlæge Chr. Joh. Berger og senere hos Liv-Chirurgus Bodendich paa Christiansborg Slot, hvor han til sin Død ogsaa havde Bopæl. Om han sluttelig blev Lakaj hos selve Majestæten vides ikke med fuld Sikkerhed.

Sandsynligvis i halvfemserne blev Brøndsted gift med Marie Møller (Herkomst ukendt), og i Ægteskabet fødtes følgende tre Døtre: Jensine (f. ? d. ?), Else Dorothea (1804—1843) samt Maren (kaldet Marie) (1797—1875).

Else blev i 1825 gift med Etatsraad, Hovedkasserer i Nationalbanken Valentin Bang Cruse, R., DM. (1797—1880). Ægteskabet omtales som lykkeligt og harmonisk, men allerede i 1843 dør den unge Kone i Barselseng efter at have født sit dødfødte 10. Barn. Aaret efter giftede Etatsraaden sig med sin Svigerinde Maren Brøndsted — et Valg, der vandt alles Bifald, idet man ikke tvivlede om, at hun som hidtil paa den smukkeste og mest opofrende Maade vilde tage sig af de mange smaa Søskenbørns Opdragelse. Dette sidste Ægteskab var barnløst.

Fra første Ægteskab stammer en talrig Slægt, i det

¹³⁾ En gammel Kommunionbog i Rørvig.

væsentlige bestaaende af kendte og fine Handelsdynastier, hvis Indehavere blev Medstiftere af nogle af Københavns største Virksomheder som D. F. D. S., Store Nordiske Telegrafelskab m. fl.

Jeg tillader mig at citere et lille baade rørende og morsomt Uddrag af en Slægtsbog med Stamtavle, der i 1924 blev skrevet af Etatsraadens Barnebarn Fru Ingeborg Andreasen og trykt som Manuskript i 250 Eksemplarer:

»Den Bedstemor, jeg før omtalte, var nu ikke vor rigtige Bedstemor, men vi Børnebørn har aldrig kendt nogen anden. Bedstefar var nemlig gift to Gange, med to Søstre, af hvilke den yngste Dorothea blev hans første Hustru og Moder til alle Børnene. Den ældste Søster hed Maren, men blev senere kaldt Marie og deres Moder, Madam Brøndsted var Enke og boede ude i Lyngby sammen med sine Døtre.

Om denne vor Oldemors Herkomst gaar sære Fragsagn. Det menes nu at være bevist, at hendes Forældre hed Møller, og at hun — sandsynligvis sytten Hundrede nogle og halvfems — blev gift med og var Enke efter Jens Nielsen Brøndsted, der var Kammerlakaj hos Christian VII's Livlæge Berger. Denne var af Bernstorff blevet indkaldt til Danmark og skal, efter hvad der fortælles, ogsaa have brugt sin Lakaj som en Art Amanuensis, naar han kørte paa Sygebesøg, idet han lod Lakajen udføre det grovere Arbejde, om man saa maa sige Kopsætninger og lignende. »Brøndsted« var et Stednavn, som min Oldefar fik, da han var Soldat. Slægtsnavnet var Nielsen, og de stammede fra Jylland, hvor Slægten endnu findes paa Vejleegnen. Dorothea Brøndsted, den yngste Datter var meget smuk; hun havde fine regelmæssige Ansigtstræk, en udtryksfuld Mund, klare Øjne, en rank og statelig Holdning og

noget fint og fornemt i hele sin Fremtræden. Naar og hvor Bedstefar lærte hende at kende, ved man ikke, men maaske han paa sine Rideture — som ung Mand holdt han Ridehest — har set hende i Lyngby, og at det har været Begyndelsen til deres Bekendtskab. I alt Fald blev der vist en Bænk under et store Bøgetræ i Udkanten af Sorgenfri Skov, som det fortælles, at de var blevet forlovede paa.

Kort efter Brylluppet, eller maaske samtidigt, flyttede Moderen og Søsteren ind til de nygifte, og der blev i Tidernes Løb nok for Søster Maren at tage Vare paa. Der kom mange smaa Børn i Ægteskabet, ni, der levede og et lille dødfødt, som Bedstemor døde med, og desuden var der megen Sygdom og Svaghed; navnlig de sidste Aar Bedstemor levede, var hun meget svag, saa Omsorgen for Hjemmet hvilede til Slut udelukkende paa Søster Maren. Det var derfor naturligt, at Bedstefar et Aar efter sin Hustrus Død giftede sig med hende, og at hun blev Moder for alle de moderløse Børn.

Der fortælles, at da han kom ind til sin Svigermor, Madam Brøndsted, der som sædvanligt sad i sit hyggelige Værelse ved sin Rok og spandt, for at sige hende, at han tænkte paa at gifte sig igen, blev hun yderst forbitret og sagde, at det kunde hun jo ikke forhindre ham i, men saa vilde hun sige ham, at saa forlod hun straks hans Hus. »Ja men det er jo Maren« udbrød han. »Naa det er jo en anden Sag, saa bliver jeg naturligvis.« Og hun var og blev til sin Død Midtpunktet for alle. Kom der Besøg, skulde de først ind at hilse paa Madam Brøndsted.«

Og saa lidt om denne Slægtsgrens Forhold til Maren Jens Juel, der ikke kun malede Farbrødrene Søren og Jørgen men ogsaa sidstnævntes 3 Døtre for-

uden et Par andre Familiebilleder. Man ved ikke alene gennem mundtlig Overlevering fra Slægtled til Slægtled men ogsaa gennem senere Optegnelser der ikke er kommet med i Slægtsbogen men senere nedskrevet af Fru Andreasen paa et Ark Papir, at hendes Oldefar den Kgl. Lakaj var en god Ven af Jens Juel. Man læser følgende:

— — — »Fik et flot Børne-Udstyr sendende, da det første Barn blev født; elegant Brudekjole med lyserøde Bouketter; et Stykke opbevaret i en Naalebog. Juliane Maries Brudesko og hendes egne har været i Familiens Besiddelse.

Perlehalsbaandet paa Enkedronning Juliane Marie brast, da hun ankom til Slottet ved Struenses Fængsling. Hun lod dem ligge, men Hofdamen tog dem op og gav dem senere til Frk. Leth, som gav dem til Fru Leth i Lyngby, der paa Foranledning af Fru Walther, hvis Fader var Lakaj, delte Perlerne imellem sin Datter og Helene Blom.

Lakaj Brøndsted havde en Broder, der beholdt Gaarden i Jylland og han antog Navnet, da han kom i Hoffets Tjeneste.

Han var en god Ven af Jens Juel, der ofte bad om at maatte male ham, der var en smuk Mand, men blev altid afslaaet under Henviisning til, at han ei vilde hænge i en Marskandiser Boutik efter sin Død.« — En Udtalelse, der afslører en vis Menneskekundskab.

Til Forstaaelse af ovenstaaende Citat skal oplyses, at Brudekjolen og Børneudstyret var til Else Dorthea Cruse f. Brøndsted og fra Enkedronningen — et Forhold, der styrker den Antagelse, at Brøndsted inden sin Død blev Kgl. Kammerlakaj. Helene Blom var Barnebarn af Cruse.

Ved Farbroderens Død arver Jens Brøndsted 100

Rdl. samt en Klædning m. m. Som et Kuriosum kan nævnes, at samtidig med Fremsendelsen af Kvitteringen erklærer han, at han »gerne ønsker een af de bedste Klædninger — af Kulør rød eller hvid«. Af Selvsyn har han nok haft Kendskab til Farbroderens omfattende Garderobe. Maatte han dog faaet sit Ønske opfyldt.

Det er vel sandsynligt, at Jørgen Brøndsted gennem sine Forbindelser har skaffet Brodersønnen Stillingen paa Christiansborg, og Vejen fra denne til at gøre Jens Juels Bekendtskab har ikke været lang, idet han efter Hjemkomsten fra sin fleraarige lange Studierejse til Italien og Frankrig m. fl. andre Lande hurtigt blev kaldt til Hoffet som Hofmaler. Men Brøndsted har altsaa, som man ser, desuagtet haft sine Betænkeligheder ved at lade sig male af en Berømthed!

Man forstaar nu bedre, hvorfor der i denne Slægtsgren desværre ikke findes Malerier af Jens Juel. Men hvor morsomt, hvis der ogsaa havde eksisteret et Portræt i fuldt Skrud af denne aabenbart baade kloge og muntre Mand.

HANS NIELSEN BRØNDSTED

Og saa til sidst en Omtale af Agronomen og Gartneren Hans Nielsen Brøndsted (1752—1800) — et flittigt, uselvisk og idealistisk indstillet Menneske, der med sit Tjenersind paa den smukkeste Maade forstod at gøre sig gældende i Broderlandet Norge. Han var den eneste af de fem der for bestandigt drog udenlands.

Indledningsvis skriver Torfinn Skard i sin Bog om ham: »Han er blitt gitt hederstitelen »Hagebruksapostel«, fordi arbeidet hans står i en særstilling mellem alle som arbeidde for hagebruk i Norge på den tiden.«

Vi har altid vidst, at Hans Brøndsted lærte Gartneri hos Overgartner Geis ved Frederiksborg Slotshave men ikke før nu, at denne ogsaa var Jørgen Brøndsteds Svigerfar. Imidlertid forstaar man nu, at Valget af Lærepladsen netop blev ved denne Have, der iøvrigt var anset for et særdeles godt Lærested, hvor der i Sommertiden anvendtes en Snes Mennesker til Pasning af den store Park.¹⁴⁾ Efter en treaarig Læretid fra 1771—1774 erholdt han Svendebrev og fra samme Gartner Mesterbrev den 13. Februar 1775. »Begge Breve yderst zirligt udstyret paa Pergament.« Svendebrevet har følgende morsomme Slutning, der røber, at Geis var af tysk Afstamning: »Til desto større autensitet har jeg egenhændig underskrevet dette Testimonium og bekræftet den med min vanlige Visum.

Således foregik i den Kongelige Have Fredrichsburg d. 22. April 1774.«

Efter Læretidens Udløb fortsatte Brøndsted som Medhjælper til 13. Februar 1775. Det antages, at han her efter har suppleret sin Uddannelse med een eller maaske flere Udenlandsrejser, indtil vi atter træffer ham som Leder af Have- og Parkanlægene, der var knyttet til Moss Jernværk. Hvorlænge han har opholdt sig paa Moss vides ikke, men man mener med Sikkerhed at kunne fastslaa, at han her efter atter rejste til Udlandet.¹⁵⁾

I Høsten 1785 er Brøndsted atter i Norge og ifølge mundtlig Overlevering skulde han være kommet med et Skib, der tilhørte Skibsreder Høeg i Kragerø, og det antages at Høeg-Familien, der havde udprægede Haveinteresser nok har paavirket ham til at slaa sig

¹⁴⁾ Johs. Tholle: Danske Gartnervirksomheder I, 1934.

¹⁵⁾ Langt den største Part af følgende Oplysninger om Hans Brøndsted har Henhold til Biblioteksinspektør Torfin Skards Bog »Hans Nielsen Brøndstedt 1752—1800«.

ned i det paagældende Distrikt nærmere betegnet Bamble. Forbindelsen med denne Familie varede Livet ud.

Saavidt man forstaar har Brøndsted i Begyndelsen levet baade under vanskelige og trange Kaar, men det, der vel har pint ham mest, har nok været den ringe Interesse, Befolkningen straks viste for Havedyrkningen. I 1787 paatænkte han endogsaa en Overgang helt at forlade Bamble. At Økonomien har staaet paa svage Fødder ses af en Udtalelse i 1787 fra Præsten Peter Dybdahl i Bamble om, at Brøndsted næppe havde kunnet klare sig igennem, dersom der ikke var kommet »Tilstød fra Venner i Fredritz«.

I denne vanskelige Periode tog Dybdahl Initiativet til en Indsamling saa der blev Mulighed for at betale de store Beløb, der var medgaaet til Indkøb af Frø og Frugtræer i Danmark og Tyskland, og da der samtidig kom økonomisk Støtte fra Høeg i Kragerø, blev der Mulighed for at fortsætte.

»Tilstød fra Venner i Fredritz« skal nok ikke tages bogstaveligt i den Forstand at disse netop har boet i Fredericia. Hjælpen fra denne Side har Brøndsted nok faaet dels som Arv efter Farbroderen Jørgen Brøndsted, men man kan da ogsaa tænke sig, at een eller flere af Brødrene eller Søstrene — der var jo nok at vælge imellem — har kunnet og villet hjælpe ham. Jørgen Brøndsted døde i December 1787 og under et Ophold paa Hjemegnen i Anledning af Skiftet i sidste Halvdel af Juli 1788 ses det, at Brodersønnerne Hans og Søren ikke alene har kvitteret for een af de »bedste Klædninger«, samt »hvad de lyster der ved min Død forefindes«, som der staar i Testamentet, — det vil sige, hvad der blev til Rest efter det protokollerede var udleveret, men ogsaa for hver 100 Rigsdaler. Kvitte-

ringen for Klædningen er for Hans Brøndsteds Vedkommende dateret Fredericia d. 22. Juli 1788, medens Kvittringen for de 100 Rdl. er dateret Gauerslund d. 23. Juli 1788, hvilket vil sige hos Broderen, Mads Nielsen, der her allerede var tilskødet en Gaard og som ifølge Testamentets Ordlyd skulde udbetalte Beløbet, der med flere andre, ialt 700 Rdl., stod i Gaarden indtil Farbroderens Død. Ved Læsningen af Torfinn Skards Bog maa man nemlig tro, at Hans Brøndsted kun arvede en Klædning, men som det ses, arvede han dog en Del mere, idet 100 Rdl. i hine Tider var en ikke helt ringe Sum, men indrømmes maa det, at sammenlignet med den øvrige Søskendefloks Arv var de to Brødrers beskeden, men vi haaber, at han ikke er blevet altfor skuffet over at erfare, at den gamle Regel, der iøvrigt stadig holdes i Hævd, at hjemmeværende Børn ofte favoriseres i Arvesager paa Bekostning af de, der blev tvunget ud til andre Bopladser. Farbror Jørgens Bemærkning om, at *de* maa tage hvad de lyster synes at tyde paa, at han i Grunden godt kunde have tænkt sig en lidt større Arvepart til de to Brodersønner. Maatte de i Testamentet beskrevne pragtfulde Klædningsstykker saasom en violet Klædes Kjole og Vest med gule Knapper (10 Rdl.), en mørkeblaa overskaaren Plysses Vest med Kamelhaarsknapper (5 Rdl.), en indsprængt Klædes Kjole og Vest med gule Knapper o. s. v. have forsonet med Tabet af det sandsynligvis mere eftertragede Mammon.

Som Aarene svandt tegnede Forholdene sig ogsaa noget lysere for Brøndsted — takket være ikke mindst hans talrige Velynderes utrættelige Anstrengelser for at interessere de paagældende Myndigheder for hans saa samfundsvigtige gode Sag. Blandt disse kan for-

uden Pastor Dybdahl nævnes Amtmanden i Bratsberg, Frederik Moltke, der gennem personligt Bekendtskab havde faaet Interesse for Brøndsted, Skibsreder Høeg og Pastor J. H. Wille, der skrev en lang Artikel i »Samleren« med Titlen »Ædelmodighed af en norsk Gartner«. Den sluttede saaledes: »Eiede Norge mange saadanne Patrioter, hvor vilde da ikke dette saa rare Land inden kort Tid sættes i en blomstrende Forfatning«. Blandt alle, der har skrevet om Brøndsteds Arbejde udadtil, er der Enighed om, at ideelle Synspunkter for ham var Drivkraften.

Sognepræsten i Bamble, Job Dissington Vahl, der siden 1789 havde kendt Brøndsted skrev saaledes: »Besjælet af en besynderlig Iver og Nidkærhed for at undervise og ophjælpe, i vidløftig Cirkel, een i Hauge-, Ager- og Jord-Dyrkning ukyndig Bonde-Almue, opofrede han ogsaa sin egen Velfærd, Helbred og Kræfter, uden at have dertil nogen anden offentlig Bestalling eller Kald, uden alene hans Lyst og den Glæde, at andres Velfærd kunde blive befordret. Som et Lys, der fortærer sig selv ved at brænde for andre, fortærede han sig selv, sine Kræfter og Velfærd for andres Skyld. Tidlig hvert Aar i Foraaret udstod han meget ondt i det vanskelige Føre. Rejste omkring ej allene i Bamble Sogn, men og i mange langt bortliggende Præste-Gield, for betids i Foraaret at være nærværende og undervise dem om, hvorledes de skulde anlægge og dyrke Hauger og Jord. Paa egen Bekostning holdt han Folk, som han havde oplært til at assistere sig, uddelte Haugefrøe gratis til de uformuende, viste dem hvorledes de skulde pode og inoculere Træer, som han forskrev og anskaffede dem. De Kundskaber han i dette Fag havde forhvervet sig i Danmark, Holland, Engeland og Tyskland, søgte han

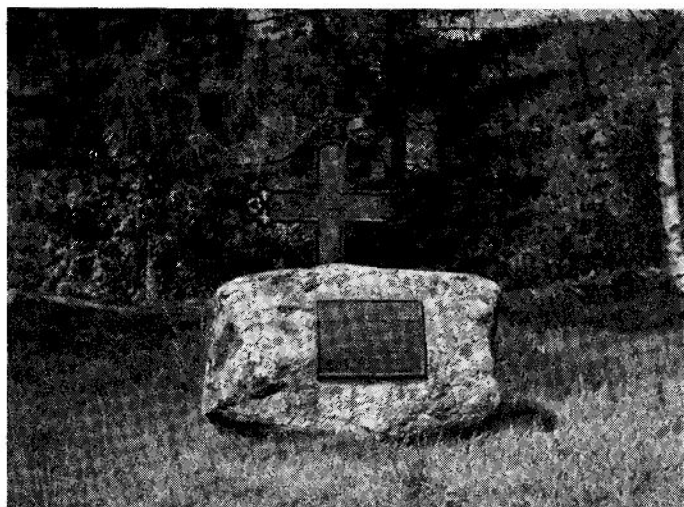
med Held og Virksomhed at udbrede overalt uden at høste andet deraf, end Bevidstheden om, ski nt mod sin og Families største Skade, at have bidraget til Almenmaal.«¹⁶⁾

I Løbet af to Aar i Tiden fra 1785—1787 fik ikke kun praktisk talt alle, som ejede Jord i Bamble og Omegn hver sit Haveanlæg, men ogsaa Egne helt til Kragerø og de mange  er tog Lære af det gode Eksempel.

Den 10. Maj 1788 blev Brøndsted gift med Marthe Jacobsdatter Halvorsen (f. 1767). I  gteskabet var 6 Børn, fra hvilke der paa Spindesiden endnu findes adskillige Efterkommere, medens den sidste mandlige Bærer af Br ndstednavnet, Skibskaptajn N. H. Brøndsted, døde i 1907 efter et Ulykkestilfælde ombord paa et Skib i Oslos Havn. Samme Brøndsted — en høj, smuk Mand — erindrer jeg fra et Besøg han omkring 1890 aflagde paa »Hørregaard«. — Samtidig med sit Giftermaal overtog Brøndsted med Svigerfaderens Støtte » degaarden« — ogsaa ofte kaldet »Brøndsted«. Forhaabentlig har han her haft nogle lykkelige Aar med Hustru og Børn, men med økonomien har det i Begyndelsen nok været saa som saa, idet Jorden var forsømt og tiltrængte en gennemgribende Kultivering.

Under et Ferieophold i Vendsyssel i August 1952 benyttede jeg Lejligheden til samtidigt at besøge Bamble for at se Egnen, hvor Brøndsted havde virket og takket være Pastor Ulltveit-Moe og Lensmand Hellstr m og Frues (sidstn. en direkte Efterkommer af Brøndsted) elskværdige Imødekommenhed blev dette Besøg en stor Oplevelse, idet jeg fik Lejlighed til baade at besøge »Ødegaarden« ved Brevikstrand og den in-

¹⁶⁾ Dissington Vahls F lgeskrivelse med Marthe Brøndsteds Ansøgning til Kongen om en Understøttelse. Dat. 12. Aug. 1800.

teressante middelalderlige Kirkeruin paa den smukke, gamle Kirkegaard i Bamble, hvor Brøndsteds prunkløse Grav findes under Grønsværet, der nu prydes af en ligesaa prunkløs som smuk Mindesten — et Milieu i fin Harmoni med det Billede, man har dannet sig af Mennesket Hans Brøndsted.

Stenen, der er hentet fra »Ødegaarden«s Have, har følgende Indskrift:

GARTNER HANS N. BRØNDSTED

født 1752 i Danmark

død 1800 i Bamble

I dine Spor — saa frodig gror
en Hage skjønn — det er din Løn.

Rejst i 1952 av taknemlige Bamblefolk.

Ifølge »Breviksposten« af 9. Juni 1952 formede Højtideligheden sig paa den smukkeste Maade. Et meget stort Antal Mennesker var mødt, og der indlededes

med en Gudstjeneste i Kirken, hvor Pastor Ulltveit-Moe prædikede. Her efter gik man i Procession til den gamle Kirkegaard, hvor den højtidelige Afsløring fandt Sted.

Blandt de mange Talere var ogsaa Brøndsteds Oldebarn, Fru Lensmandinde Jenny Hellstrøm fra Lange-sund. Fruen udtalte bl. a: »Hans Brøndsted var en varm Kristen. Da spille det en liten Rolle, om han fikk lite av Verdens Lønn, nævnte hun.«

Hvad »Ødegaarden« angaar saa er de mere haand-gribelige Minder fra Brøndsteds Tid nu kun faa, men nogle findes — ja flere end ventet. Man ser saaledes endnu Grundmuren til den daværende toetages Hovedbygning, hvorfra man maa have haft en ganske stor-slaaet Udsigt ned over Haven til den nære Fjord og Skærgaard med de bedaarende smaa yppige men ubeboede Klippeøer, og en Grotte, som man endnu ynder dem i danske Haver findes ogsaa. Torfinn Skard skriver i sin Bog: »Over inngangen til grotten er det lagt en sten, som danner en lav port. Dette er jo nettop noe en kan tenke seg at mannen fra slettelandet har hatt glede av å få istand.« — En hel rigtig Antagelse, men jeg kunde tænke mig, at Hans fra Slettelandet alligevel med et Suk har konstateret at lidt færre af Kampestenene ikke havde været det værste.

Og hvad har man saa mon saa højt mod Nord kunnet dyrke af Frugttræer m. m. i den fhv. store Have? I Henhold til et Brev i 1810 fra Sognepræst Dissington Vahl ser man, at man fra Planteskolen kunde købe Planter og Podekvister samt omtrent de samme forekommende Frugtsorter som i Danmark ja endogsaa »hviide Jordbær og røde og hviide Province-roser m. m.« kunde erholdes. Takket være Havens lune Beliggenhed mod Syd og i Læ for Nordenvinden har det ejendommeligt nok været muligt baade at

dyrke fine Frugtsorter, Valnødder — og Vindruer. Gaardens Ejer gjorde mig opmærksom paa, at Boltene, der havde fastholdt Vinrankerne, endnu sad der.

Der blev plantet omkring 200 Frugttræer, og der fortæller, at Brøndsted skal have udtalt, at hvis han bare kunde tjene 1 Rdr. pr. Træ vilde han være velbjerget. Planteskolen har haft et Areal af 12—14 Maal Jord, altsaa et ret anseeligt Areal, da et Maal omfattede 2600 Kvadratalen. Paa denne Gaard, der er opgivet til at have været paa 25 Dekar Indmark og ca. 50 Dekar produktiv Skov nedlagde Brøndsted et stort og af Staten særdeles paaskønnet Arbejde, og han modtog økonomisk Støtte fra mange Sider bl. a. efter Amtmand Moltkes Anbefaling ogsaa fra »Det aggeshuusiske patriotiske Selskab«. Ikke destomindre er man klar over, at han i hele sin Norgesperiode alligevel har maattet kæmpe med store økonomiske Vanskeligheder, hvad Aarsagerne saa end har været. Mon han med sin idealistiske Livsindstilling ikke har været for god til denne Verden?

Brøndsted foretog baade mange og lange slidsomme Rejser rundt i Distrikterne, og det fortæller, at han paa en Hjemtur paa Isen over Tokkevandet fik »Helseknekken« for Livet.

Ordret tillader jeg mig at citere Torfinn Skard: »Ingen gartner i Norge på den tiden ble så mye omtalt av øvrighet og presse som Hans Nielsen Brøndsted. Fikk han mon se noe av det selv? Det var i alle fall anerkjennelser som måtte glede ham. Wilses biografi ble også gjengitt i en bok 1793 og der tilføyer forfatteren »Solche Handlungen wie Brönstads, können nie zu sehr ausgebreiten werden.

Möchte doch einer unsrer Dichter sie in einem Volkslied vereweigen.«

De siste 5—6 årene lader det til (etter det hans kone

skriver) at helse var så svak at han måtte holde seg mer i ro hjemme. Dessuten kom til at »Omsorg for hans tilvoxende Familie udkrævede mere af hans Tid«. De tre lærlingene gjorde også at han måtte være mer hjemme og endelig heter det at »— deels bleve Bønderne ved de dyre og trykkende Tider ey at overtale at gjøre nye Anlæg«.

De årlige 50 rd. fra staten var falt bort i 1794, og en får intrykk av at inkomstene fra eiendommen ikke paa langt nær har strukket til, — så mye mer som han fortsatte sin patriotiske ferd at oplære bondestanden.«

Hans Brøndsted døde den 31. Maj 1800 og blev som tidligere nævnt begravet paa Bamble Kirkegaard den 7. Juni efterladende sig Enke og 6 Børn i alt andet end betryggende økonomiske Forhold. Allerede den 22. Juli sender hans Enke Marthe Jacobsdatter en Ansøgning til Kongen om en Pension eller Understøttelse. Denne fik en særdeles velvillig Behandling, og det blev fortalt, at »Cancellie-Presidenten, der har kiendt ham (Brønsted) personligen, bevidner, at de ham meddelte fordelagtige Vidnesbyrd ey overdrive den Berømmelse, som ham efter hans Fortienester tilkommer«. Præsidenten var den tidligere nævnte Fr. Moltke. Det glædelige skete, at Ansøgningen blev imødekommet og skulde træde i Kraft fra 1. Jan. 1801. Men i denne Glædens Køl vand fulgte flere, der ogsaa maa have glædet Hjemmet paa »Brøndsted«, som den ogsaa ofte kaldes i de officielle Dokumenter, idet lange Uddrag af de Dokumenter, der var tilsendt Cancelliet i København blev offentliggjort baade i »Collegial-Tidende« (Kbh. 1802, s. 73) og i »Trondhjems Adresse-Contours Efterretninger«. Herefter kunde man i førstnævnte Blad et Par Numre senere læse følgende: »Til det Danske Cancellie er indkommet et anonymt Brev, dateret 2. d. M. (februar) hvormed fulgte 25 Rdl.

som Indsenderen begjærte at maatte indsendes til den i No. 5 af denne Tidende omtalte Gartner Brøndsteds Enke. Indsenderen har tillige udladt sig med, at han, ved denne Lejlighed, ønskede sig en større Formue for at kunde med samme Kraft, som Vilje, understøtte dem, der handle saa patriotisk og uegennyttig som bemældte Brøndsted, samt Ønsket Hæld over det Land der har en for dets sande Tarv omhyggelig Fyrste, som belønner gode Handlinger, og ei sætter sin og Landets Hæder i udvortes Glimmer; — — — Cancelliet har tilsendt Amtmanden over Bratsbergs Amt foranførte 25 Rdr. for at stilstilles den værdige Brøndsteds Enke.«

Og senere i Adressekontorets Efterretninger hedder det om ham: »Som et Lys, der fortærer sig selv ved at brænde for andre, saaledes fortærede Brøndsted sig selv, sine Kræfter og sin Formue for sine Medmenneskers Skyld. Med et svageligt Helbred fortsatte han sin patriotiske Iver for at opmuntre og gavne Bondestanden indtil sin Død.«

Og saa slutter vi Beretningen om »Hagebrukets Apostel«, Hans Brøndsted med atter at citere Torfinn Skard: »Selvom gården ikke ble i familien, er Brøndsted-navnet knyttet både til den — og til bygda for all tid. — — —

Bildet en får av Brøndsted og arbeidet hans er nokså ufullstendig og det mangler mange detaljer, men livsgjerningen hans har satt varige spor etter seg i norsk hagebrukshistorie.«

Vi — Hans Brøndsteds danske Slægtninge — beder Hr. Biblioteksinspektør Torfinn Skard modtage vor hjerteligste Tak for den interessante og smukke Omtale af Hans Brøndsted i den af Dem i 1952 udsendte Bog: Hans Nielsen Brøndstedt 1752—1800.

ARKÆOLOGISKE SMÅSTYKKER

VANDFORSYNINGEN AF »KOLDINGHUS«

Det er bekendt, at »Koldinghus« var udstyret med et vandspring til slottets vandforsyning, og at Chr. III's dronning *Dorothea*, som var en dygtig og virkelysten dame, var sjælen i dette foretagende.

I Vejle Amts Aarbog 1931 er der givet en indgående beskrivelse ved afdøde kæmner I. O. Brandorff af drikkevandet i Kolding i gamle dage.

Brøndgravning på toppen af Slotsbanken, der ligger ca. 22 meter over d. v., har sikkert været et tvivlsomt foretagende, og man har derfor i midten af det sekstende århundrede set sig om efter andre kilder.

Ved gravninger har man fundet vandrender af genneborede træstammer, som bekræfter de historiske overleveringer, hvorefter vandkunsten på slottet forsynedes fra to kilder, nemlig »Piledammen« syd for slottet i en afstand af ca. 1000 meter i luftlinie, og et væld et sted vest for slottet. Det sidste sted angives af Brandorff efter mundtlig overlevering til redaktør P. Eliassen som omkring »Alpedalen« ved matr. nr. 2i af Harthe. Navnet »Alpedalen« refererer sig til en dyb slugt i retningen s.v.—n.ø. lige nord for gården »Alpedalslyst«, og slugten er nabo til matr. nr. 2i af Harthe — altså stemmende med den mundtlige beretning til Eliassen.

Denne alpedal, som med navn er angivet på Geodætisk Instituts målebordsblad, er imidlertid beliggende ca. 3000 meter i luftlinie fra slottet.

Jeg anser det for ganske udelukket, at man med datidens primitive hjælpemidler har indladt sig på at lægge en vandledning af denne længde. At man har fundet trærender ude ved Alpedalen efter traditionen for 150 år siden, kan forklares ved, at dronning Dorothea også eksperimenterede med inddampning af salt vand på disse lokaliteter.

Men hvorfra er da vandet hentet til forsyning af den vestlige ledning til slottet?

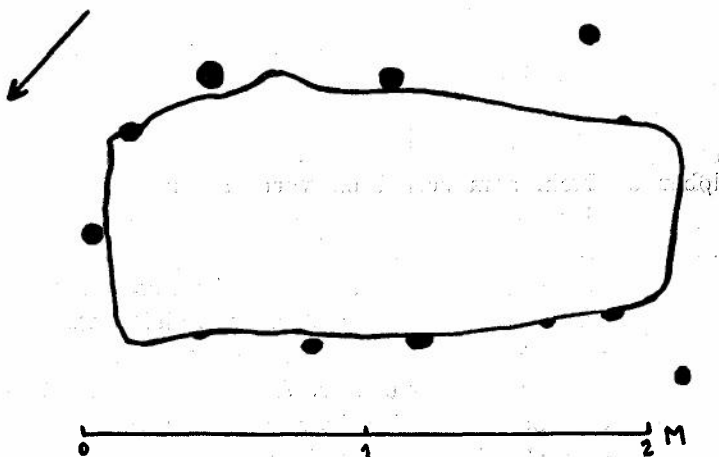
Går man ud ad Galgebjergvej til købstadens vestlige grænse, kommer man til en slugt, hvorigennem der løber en bæk, som selv i en varm sommer flyder rigeligt. Slugten hed i gamle dage »Trolldruen«, jvfr. P. Eliassen. Fra denne kilde var det mere overkommeligt at føre en trærende ind til slottet uden pumping; afstanden var kun små 2000 meter, og højdebeligheden er ca. 30 meter, medens slotsgården, som nævnt, ligger 22 meter over d. v. At man ved anlæget af Vejlevej i 1861 traf på ledningen stemmer nøje med retningen fra »Trolldruen« til slottet.

Jeg har ikke haft lejlighed til ved gravning at finde rester af den af mig formodede ledning over arealet syd for Galgebjergvej, men det ville være en smuk gestus, om vandværket nu ville yde bistand til et sådant arbejde, da man i dag henter sit drikkevand ca. 10 km vest for byen.

C. A. Lassen,
civilingeniør, cand. polyt.

HØJ MED FODKRANS OG GRAV MED STOLPEHULLER

Hos gdr. Emil Nissen, Stubdrup Mark, Harte sogn, mtr. nr. M. 3, var man under pløjning stødt på nogle store sten, der viste sig at ligge i ring. Da Emil Nissen blev klar over, at stenene var sat af mennesker, sendte han bud efter undertegnede for at få fundet nærmere undersøgt. — I januar 1954 begyndte jeg undersøgel-

Selve graven med stolpehuller.

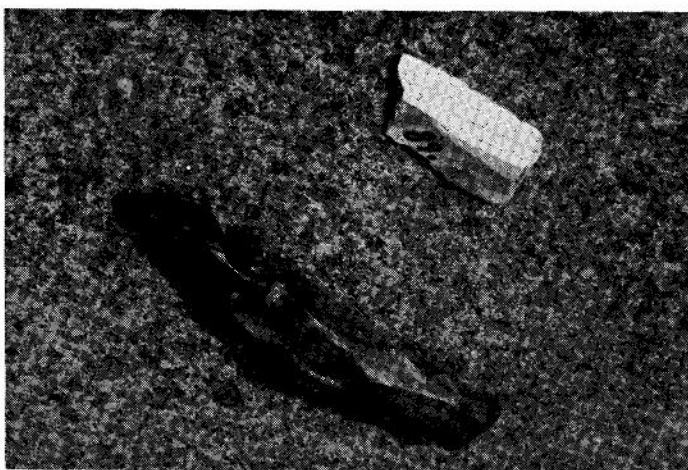
sen, og Emil Nissen, der var meget interesseret i fundet, hjalp mig hele tiden med arbejdet. De store kampesten, der dannede fodkransen, lå allerede opgravet og dannede en stor halvcirkel. Inden for stenene kunne man skimte en flad forhøjning, så det lå nær at antage, at stenene var fodkransen af en gravhøj, og at der så måtte være en grav indenfor. Stenkransen havde en diameter af $15\frac{1}{2}$ m, og stenene var hestehovedstore, indtil 40 gange 50 cm.

Omkring højens midte begyndte vi at lede efter selve graven, idet vi afdækkede et stykke på ca. 3 gange 4 m. Straks under muldlaget stødte vi på små trækulstykker, som gerne findes i høje fra enkeltgravsfolket. Omkring 30 cm nede viste sig de første spor af stolpehuller, og spændt gravede vi videre for at se, om der var plan over de lyse pletter, som lidt efter lidt trådte frem i den mørkere fyld. Snart kunne vi konstatere, at pletterne fremkom i to rækker med plet over for plet. Det varede ikke længe, før vi havde fundet 14 stolpehuller — 6 i hver langside og een i begge ender.

Graven lå omtrent øst-vest, hvilket er det almindeligste hos enkeltgravsfolket. Graven rundede lidt i enderne, hvilket også fremgår af de to stolpehuller, som er rykket lidt tilbage. I forhold til fodkransen var graven noget forskudt mod sydøst i højen. Den laa ca. 6 m fra fodkredsen mod øst og 8 m fra vest.

Under stor forsigtighed fjernede vi nu jorden inden for stolpehullerne og håbede at finde et eller andet, som kunne tidsfæste graven. Desværre var graven tom; men i den vestlige ende fandtes tydelige rester af trækul fra en side- og endeplanke, 2 gange 5 gange 10 cm. Ligrester kunne ikke påvises.

Stolpehullerne var 4 til 7 cm i diameter, og de havde en dybde af 28 til 31 cm. De gik et lille stykke ned i den faste undergrund, lidt dybere end graven. Ved lodret snit viste det sig, at stolpehullerne tilspidsede sig allernederst, og flere gange var der een eller flere småsten omkring. Stolpehullerne viste sig øverst som en lysebrun plet, men længere nede blev de mørkere. Stak man et stykke ståltråd ned i stolpehullet, gik det meget let helt ned til bunden og viste dybden. Ved siden af stolpehullerne var jorden anderledes fast.

Spidsvåben af flint og knækket flintflække i jordfylden over graven med de 14 stolpehuller.
Stubdrup mark — Harte sogn — 1954.

Gravens bund lå ca. 70 cm under højoverfladen. De to endestolper stod nøjagtig 200 cm fra hinanden. Afstanden mellem stolpehullerne på de to langsider var fra øst til vest: 77 cm, 79, 94, 95, 79, 77. Disse afstande giver altså gravens længde og bredde.

Det viste sig, at kun de $\frac{2}{3}$ af højen var omgærdet af sten. Mod nordøst manglede stenkransen. Her er stenene sikkert engang taget op, men hvornår vides ikke. I den nuværende kreds lå der 70 sten. De lå så tæt ind til hverandre, at det ofte kneb at sætte en spade imellem.

I jordfylden over graven fandtes en knækket flintflække, ret svær type, 4 gange $2\frac{1}{2}$ cm, og et ret groft tilhugget flint-spidsvåben, elleve gange to cm. De findes nu i min samling som nr. 89 og 90.

Strengt taget behøver disse to flintsager ikke at have noget at gøre med det folk, som har bygget højen,

men alligevel har jeg gemt dem, da de i deres simple form nærmest peger hen mod enkeltgravsfolket, som ikke rigtig mestrede flinten.

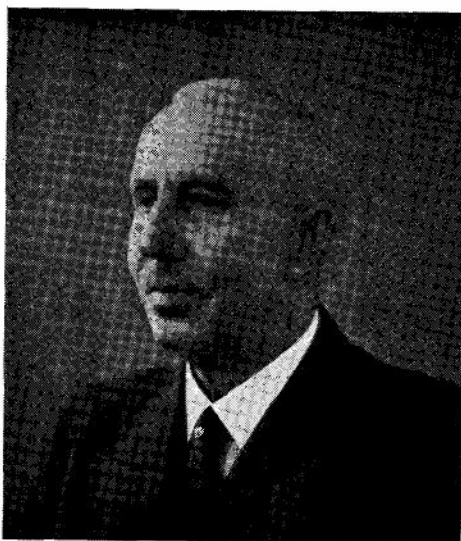
Jeg vil mene, at graven stammer fra enkeltgravsfolket, men at man blot her i stedet for rammen af sten omkring trækisten har sat de 14 stolper for at holde plankerne på plads. Jeg har før i rammegrave med sten fundet enkelte stolpehuller af samme størrelse som her.

Da man ikke før har fundet en sådan grav med et helt sæt stolpehuller omkring, meldte jeg fundet til Forhistorisk Museum i Århus, som sendte magister P. Kjærum her ned. Magisteren var selvfølgelig meget interesseret i stolpehullerne som han tegnede og undersøgte på alle måder. Stolpehullerne var ægte nok, derom nærer jeg ingen tvivl.

I udgravningen nord for graven fandtes en del stolpehuller, som dog ikke stak saa dybt som de omkring selve graven. Ni af disse stolpehuller dannede en halvkreds uden om graven mod nord. Inden for denne kreds fandtes fem stolpehuller. Syd for graven undersøgte jorden kun $\frac{1}{2}$ m ind, og et par enkelte stolpehuller viste sig. Det ser derfor ud til, at der rundt om graven har været rejst en ring af stolper med enkelte stolper indeni.

Man må håbe på, at der igen må findes en sådan grav med stolpehuller, og at der så må være lagt gravgods i, så man med bestemthed kan sige, fra hvilken tid den stammer.

Leo Nourup.

J Ø R G E N K R A G

FØDT 4. MAJ 1874, DØD 1. JUNI 1956

I 1914 blev Amsraadsmedlem, Proprietær Jørgen Krag, Trappendal, Hejls, Medlem af Vejle Amts historiske Samfunds Bestyrelse. Han efterfulgte her Proprietær Chr. Ravn, Sjølundgaard, som havde været med fra Starten 1905.

Det maa have været let at faa Øje paa Krag til saadant Valg. Han sad paa en Ejendom, Slægten gennem flere Generationer trofast holdt fast ved, og han var tidligt en af sin Hjemegns centrale Skikkelser, hvem stedlige Folk betroede de Opgaver, der til enhver Tid ligger for og skal røgtes. Allerede dengang sad Krag i Hejls Sogneraad og Vejle Amsraad, deltog i Ledelsen af Kolding Sydbaner og Kolding Folkebank m. m. Overalt vandt Jørgen Krag Tillid, og for sin dygtige, retskafne Gerning nød han almindelig Anseelse.

Gennem 29 Aar gjorde Krag en mærkbar Indsats i Vejle Amts historiske Samfunds Tjeneste. Troligt fulgte han Bestyrelsens Møder, der gerne fandt Sted i Amsraadssalen,

Vejle Raadhus. Altid indtog han samme Plads, og ogsaa paa anden Maade vidste man, hvor man havde ham. Det kendtes sædvanligt, at naar Krag talte om Tingene, faldt hans stilfærdige, men myndige og kloge Ord med afgørende Vægt, hvorfor det ogsaa var naturligt, at han efter Kammerherre Knud Valløes Død 1937 valgtes til Historisk Samfunds Formand, et Hverv, han varetog indtil 1943, da han mente at maatte unddrage sig Genvalg, hvad vi alle dybt beklagede.

Jørgen Kragh nærede levende Interesse for Hjemstav-
nens Udforskning; det var ham magtpaaliggende at fremme
denne bevarende Sag, og han øvede et ihærdigt Arbejde
for Vejle Amts historiske Samfunds Trivsel.

Vi skylder at mindes Jørgen Krag med Tak.

Rasmus Mortensen.

BOGANMELDELSE

G. Lind: Om Smadderkatte, Jernkøer og lang-
ovrede Træske (Bøndernes Livsvilkaar i det
gamle Tyrstrup Herred 1526—1864). Kolding 1956,
127 Sider. (Pris 14,00 Kr.)

Anmeldt af *Jakob Jakobsen*.

Den danske Tandlæge, Dr. G. Lind fra Amsterdam, som i 1944 vendte tilbage til Danmark for at tilbringe sit Otium i sit Fødeland (og paa sit Hjemegn) og siden har boet paa Landstedet Trapholt ved Kolding, har benyttet dette Otium til at fortsætte et Ungdomsarbejde; som 19-aarig udgav han sin Slægts Stamtavle, nu suppleret op til det just udkomne digre 2 Binds-Værk om »Lind-Slægten« fra Lindgaard i Dalby Sogn igennem 500 Aar. — Selvom Dr. Lind ogsaa medtager Mødreneslægterne *Lunde* (fra Flemløse-Skartved), *Brems* (fra Skærbæk-Herslev-Brøndsted) og *Lomholt* (fra Vejlbj-Store Velling), maa hans 578 Sider efter sin Natur dog kun kunne paaregne en yderst begrænset slægtsinteresseret Læserkreds, ogsaa selvom denne Slægtsbog har kunnet føres usædvanligt langt tilbage (til før Reformationen) takket være et begunstigende Kildemateriale.

Dr. Lind har imidlertid i Tilslutning hertil ladet udkomme som et særligt Værk Slægtsbogens Indledningskapitel, der er bragt i Handelen under ovenanførte Titel. Selvom det er skrevet »for at give læserne af et slægts-historisk værk om mine forfædre — hvoraf en del har været bosiddende i Fjelstrup og Dalby sogne fra før reformationen op til vor tid — den fornødne baggrund til forstaaelsen af de forskellige forhold, der ofte paa afgørende maade har grebet ind i deres liv og tanker«, skønnes

Bogen dog at have saa stor kulturhistorisk Interesse, at en Anmeldelse for Vejle Amts Aarbogs Læsere kan forsvares.

At »langovrede« er et Dialektudtryk om Træsko-Overlæder, at en »Smadderkat« er en særlig Slags Lampe, og at »Jernkøer« er et fiskalt arveretligt Begreb, har sikkert været andre end Anmelderen ubekendt; lykkeligvis medgives disse sære Udtryk — der gør en god Titel, det skal indrømmes — samtidig en fuldgyltig Forklaring. Alligevel kan der ankes lidt over saadanne sproglige Rariteter (som »Lutendrank« og »Hypokras« paa Side 75, »Klipskoler« paa Side 86 og »Nandest« paa Side 91), naar de som her savner en naturligt forklarende Note. Bogen er dog absolut velskreven og trods denne — efter Anmelderens Opfattelse — skæmmende Manér, hvorpaa der ovenfor er fremdraget Exempler, paa mange Maader interessant, fordi den bringer saa mange kulturhistoriske Kendsgerninger om syd- og sønderjydske Livsform og Tankegang. Ikke mindst læseværdige er dens to sidste Kapitler om Aandslivet (i Nordslesvig) og om de særlige landboretlige og landbrugsfaglige Forhold, fordi disse er væsensforskellige fra det øvrige Danmarks, og fordi den ubetvivlelige Danskhed, som dengang herskede i Landsdelen, ikke var præget af *den* nationale Fanatisme, som den voldeligt paatvungne Adskillelse fra Moderlandet for 92 Aar siden gav saa rig Næring til. Der er i denne smukt trykte og statelige Bog saa mange Forhold — ikke blot vedrørende Sønderjylland, men ogsaa de 8 nørrejydske Sogne (der oprindeligt er sønderjydske), som i 1864 undgik Fremmedvældet — at der er Glæde og Velvære forbundet med at beskæftige sig med den og beskæftige sig mere med den end blot den flygtige Gennemlæsning, som en Anmeldelse paa Falderebet til Aarbogens Færdigredaktion har fordret, og Anmelderen kan derfor anbefale ogsaa andre Læsere til at vende tilbage til Bogen i en mindre travl Stund.

ARSBERETNING

Årsmøde afholdtes søndag den 16. septbr. 1956 på hotel Fakkegrav i forbindelse med besigtigelse af voldstedet Stagevold i Stagsrode skov og slottet Rosenvold.

Der deltog ca. 200 medlemmer og gæster, og befordringen foregik i 2 rutebiler og 44 personbiler. Deltagerne mødtes ved den nye skole i Stouby, hvorfra vogntoget kørte til Stagevold, der iøvrigt er omtalt i en artikel i årbogen 1945, side 78--93, af Christen Leif Vebæk. Selskabet blev modtaget af statsskovrider, dr. agro. A. S. Sabroe, Boller, der tog initiativet til udgravningerne i 1941/42, og af skovløber Jensen, der deltog i udgravningerne. De 2 herrer redegjorde levende og interessant for det gamle voldsteds historie og for udgravningerne. Derefter fortsattes til Rosenvold, hvor selskabet blev modtaget af lensgrevinde Rantzau og lensgreveparrets 2 døtre. Lensgreven, der havde været optaget af en øvelse i hjemmeværnet, ankom kort efter. Selskabet blev derefter i 4 hold indladt i slottet, hvis interiører blev forevist af lensgreven og lensgrevinden bistået af magister Skov og amtslæge Jakobsen. Efter besøget på Rosenvold kørte selskabet til Fakkegrav hotel, hvor der blev drukket kaffe, og hvor årsmødet blev afholdt.

Formanden, amtmand Wamberg, indledte årsmødet med at udtale mindeord over fhv. amtsrådsmedlem,

proprietær Jørgen Krag, Hejls, der var afgået ved døden den 1. juni 1956 82 år gammel. Jørgen Krag var fra 1914 til 1943 medlem af samfundets bestyrelse og fra 1937 til 1943 dets formand.

Formanden blev valgt til dirigent og aflagde beretning, hvorunder han omtalte, at et smukt indbundet eksemplar af samfundets festskrift »Jelling, Det gamle Kongesæde« var blevet overrakt til Hans Majestæt Kongen den 5. december 1955. Af de 500 eksemplarer af skriftet, der var bestemt til salg, var pr. 1. september 1956 solgt 319 eksemplarer. Efter aftale med dr. Dyggve er hans artikel »Jelling-kongernes mindesmærker« blevet optrykt i Askov-tidsskriftet »Dansk Udsyn«, og Historisk Samfund har fået 1000 eksemplarer af artiklen. Af disse særtryk har dr. Dyggve fået 150 eksemplarer, medens resten vil blive solgt fra bogladerne i Vejle og omegn. Formanden omtalte endvidere de artikler, der vil fremkomme i årbogen for 1956. Da kassereren, org. H. C. F. Hansen, var forhindret i at deltage i mødet, aflagde formanden regnskabet for 1955—56, som godkendtes af årsmødet.

Bestyrelsesmedlemmerne amtslæge Jakobsen, direktør Hess, sognerådsformand Østergaard-Hansen og gårdejer Vyff afgik efter tur, men genvalgtes. I stedet for landinspektør Axel Johansen, der havde ønsket at udtræde af bestyrelsen efter at være flyttet til Sjælland, valgtes amtsskolekonsulent Winther, Grejs.

Overingeniør Båggø genvalgtes som revisor.

På forslag af bestyrelsen forhøjedes medlemsbidraget fra 5 til 6 kr. årligt.

A. M. Wamberg.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Driftsregnskab fra 1. april 1955 til 31. marts 1956.

Indtægter:

Bidrag fra stat og kommuner:

Undervisningsministeriet	850,00	
Statens alm. videnskabsfond	3000,00	
Vejle amt	100,00	
Fredericia kommune	50,00	
Fredericia havn	100,00	
Kolding kommune	100,00	
Vejle havn	50,00	
	<u>4250,00</u>	4250,00

Sognekommuner:

Taulov	10,00	
Givskud	15,00	
Thyregod	10,00	
Tyrsted-Uth	25,00	
Viuf	10,00	
Eritso	25,00	
Vinding	15,00	
Egtved	15,00	
Gauerslund	25,00	
Vester Nebel	10,00	
Brande	25,00	
Urlev-Stenderup	15,00	
Skibet	15,00	
Give	25,00	
Harte-Nr. Bramdrup	10,00	
Pjedsted	25,00	
Lindeballe	25,00	
Engom	25,00	
Hornstrup	25,00	
Smidstrup	25,00	
Hatting-Thorsted	25,00	
Hover	25,00	
Sdr. Bjært	10,00	
Ringive	10,00	
Randbøl	10,00	
Barrit-Vrigsted	50,00	
Løsning	30,00	
Øster Starup	10,00	
Vejstrup	10,00	
	<u>555,00</u>	555,00
At overføre ...		4805,00

REGISTER

1953—56

- Aalsø-Hoed ved Grenaa, 1954: 9.
 Aarsberetninger, 1953: 175, 1954: 100, 1955: 50, 1956: 188.
 Aastgaard, 1953: 69.
 Agersbøl Herregaard, 1954: 17.
 Ahrenfeldt, Jacob, 1954: 92.
 — Jørgen, 1954: 97.
 Ahrensberg, Hans, 1954: 12.
 — Peder Nielsen, 1954: 10 ff.
 — Præsterne, 1954: 32.
 Aldebertsminde i Højen, 1953: 60.
 Alter, Johan, 1954: 22.
 Alminde, 1953: 62.
 Alsted Herregaard, 1954: 17.
 Amlund Hede, 1953: 45.
 Ammundsen, Smidstrup, 1953: 82.
 Ancher, Johan Andr. Peter, 1955: 43.
 Andersen, Ellen, 1953: 5.
 Askø, 1956: 144.
 Baagøe, Overingeniør, 1953: 176, 1956: 189.
 Bakkely, Christian, 1955: 35.
 Bang, Fr., 1953: 85.
 — Johanne, 1954: 8.
 Barrit, 1953: 21.
 Barritskov, 1953: 23.
 Belønninger fra Landhusholdningsselskabet, 1953: 86 ff.
 Bendsdatter, Catharina, 1953: 8.
 Bentsen, Jakob, 1954: 8.
 Bentzen-Bilkvist, J., 1955: 34.
 Benzon, Niels, 1953: 132.
 Bernstorff, J. H. E., 1953: 137.
 Bertelsen, Christen, 1954: 5.
 Berthelsen, H. P., 1953: 131, 1954: 66, 1955: 48.
 Billund, 1953: 45.
 Bissen, Rudolf, 1955: 33.
 Bjerge Herred, 1953: 6, 9, 13, 22, 27.
 Bjerregaard, Konsistorialraad, 1953: 85.
 Bjerlev, 1954: 6 ff.
 Blaahøj, 1953: 62.
 Blicher, Niels, Præst, 1953: 85.
 — St., 1953: 43, 50, 85.
 Boye, Dr., Haughus, 1953 ff.
 Brammer, Cathrine, 1953: 14.
 — Signe, 1955: 38.
 Brande, 1953: 6, 45, 46, 48, 62.
 Bredal, Niels, 1955: 40.
 Bredegaard, Esbjørn Sørensen, 1954: 9.
 Bremerholm, Aage, 1956: 69.
 Brusik Herred, 1953: 6, 20, 61, 64.
 Bruun, I. C., 1953: 5.
 Brüel, Overforster, 1953: 85.
 Bræstrup, Carsten, 1955: 30.
 Brøndsted, Byen og Slægten, 1956: 136 ff.
 Brøndsted, Møllen, 1954: 21.
 Brøndsted, Niels, 1956: 136.
 Buch, Jens, 1954: 20.
 — Peder, 1954: 12.
 — Peder Ahrensberg Pedersen, 1954: 18.
 — Peder, hans Børn, 1954: 23 ff.
 — Peder, hans Forældre, 1954: 18 ff.
 — Peder, hans Slægt, 1954: 23 ff.
 Buch-Slægten, fra Børkop Mølle, 1954: 20 ff.
 Børkop Mølle, 1954: 20 ff.
 Bülow, v., Amtmand, 1953: 54.
 Bygholm, 1953: 64.
 Carstens, Provst i Frederiks, 1953: 85.
 Carstensen, Jørgen, 1955: 21.
 Christensen, Amtsvejbetjent, 1953: 73.
 — Bertel, 1954: 5.
 — Carl Anton, 1955: 35.
 — Godfred, 1955: 33.
 — H. Steensgaard, 1955: 41.
 — Mads, 1954: 6.
 — Peder, 1954: 6.

- Clausager, P. H., 1956: 52.
 Conring, Hermann, 1953: 132.
 Crone, Gdr., Jelling, 1953: 82.
- Dalgaas, 1953: 13, 18.
 — Carl, Aldebertsminde, 1953: 60.
 — Enrico, 1953: 76, 86.
- Dalsgaard, Christen, 1955: 33.
 Davidsen, Jørgen, 1954: 10.
 Deichmann, Kancelliraad, 1953: 54.
 Donneruplund, Give Sogn, 1954: 15.
- Dons Landsby, 1953: 31.
 Donsgaard, 1955: 25.
 Dons Mølle, 1953: 63.
 Dons, Bertel Jensen, 1954: 14.
 Drechgaarden i Ankjær, 1954: 22.
 Dreyer, Dankwardt, 1955: 32.
 Duus, Kammerraad, 1953: 69.
- Ebstrup, E., 1955: 51.
 Eckersberg, C. W., 1955: 32.
 Eckardt, Godsejer, 1953: 71, 85.
 Egeberg, Jens Jørgen Jensen, 1955: 34.
 Egtved, 1953: 6, 49, 62.
 Einsperg, 1956: 38.
 Ejstrup, 1953: 45.
 Elbo Herred, 1953: 6, 10, 11, 64.
 Elkjær, Kjeld, 1956: 5.
 Eltang, 1953: 62.
 Eltang-Vilstrup Sogne, 1954: 66 ff.
- Engelsholm, 1953: 63, 69.
 Engum, 1953: 62.
 Erritsø, 1953: 13, 19, 29.
 Faarup, 1953: 63.
 Fejø, 1953: 144.
 Femø, 1953: 144.
 Filskov, 1953: 62.
 Find, H. C. V., 1955: 19.
 Firehøje, 1953: 45.
 Fjelstrup, Sindinggaard, 1953: 85.
 Flemløse, Fyn, 1953: 14.
 Flensburg, Andr., 1954: 73.
 — Thomas, 1954: 73.
 Folkedragter i Vejle Amt, 1953: 5.
 Folketingsvalget i Vejlekredsen 1901, 1954: 78.
- Follerup, 1953: 21.
 Follerup Mølle, 1954: 21.
 Forsamlingsbevægelse, den gude-
 lige, 1955: 7.
 Fredericia, 1953: 11, 1956: 5, 69.
 Fredericia-Koldingegnen, 1953: 6, 11.
 Frederik II, 1953: 26.
 Frederik VI, 1953: 85.
 Frederiksen, Farver i Fredericia, 1953: 19.
 Frederikshaab, 1953: 46 ff, 79.
 Fredsted, 1953: 62.
 Friborg, Niels, 1954: 70.
 Friis, Greve, Boller, 1953: 81.
 — Oberstløjtn. i Kolding, 1953: 153.
 — F. C., Præst i Hjarup, 1953: 58.
- Fyhne, J. J., 1955: 30.
- Gadbjerg, 1953: 6, 13, 14, 62.
 Gammelby Mølle, 1954: 21.
 Give, 1953: 62.
 Givskud, 1953: 9, 48, 62, 1954: 5.
 Givskud Kirke, 1954: 17.
 Gjøddinggaard, 1953: 79.
 Gjødding Plantage, 1953: 80.
 Grejs, 1953: 64.
 Grejs Mølle, 1953: 63.
 Grossmann, Augustinus Ernst, 1954: 22.
 Grundet Hovedgaard, 1954: 16.
 Grønninghoved, 1953: 14.
 Grønsøen, 1956: 52.
 Guldbergsminde, 1953: 56.
 Guldbrandsen, g. m. Guldsmid, 1953: 14.
 Gyberg, Clara, 1954: 67.
- Haastrup, Lars, 1955: 11.
 Hahn-Thomsen, Carl, 1954: 98.
 Hald, I. C., 1953: 44.
 Hammer, H. J., 1953: 10, 11.
 Hansen, Arnold, 1954: 99, 1955: 51.
 — Constantin, 1955: 32.
 — David, 1953: 142.
 — Gyde, 1953: 69.
 — H. C. F., 1953: 175, 1954: 101, 1955: 50.
 — N. R., 1955: 40.
 — Theilgaard, 1953: 81.

- Haraldskjær, 1954: 7, 100, 1956: 29.
 Harresø Hede, 1953: 45.
 Harte, Udgravning, 1956: 182.
 Haslund, Otto, 1955: 36.
 Hastrup, 1953: 45.
 Hatting Herred, 1953: 6, 13, 27, 62.
 Hansdatter, Anna, 1954: 18.
 Hanstedgaard, 1954: 16.
 Hedebruget, Selskabet, 1953: 68.
 Hedeselskabet, 1953: 67.
 Hedensted, 1953: 9, 14.
 Helverschou, Anne Margrethe, 1954: 17.
 Henriksen, F., 1955: 37.
 Herredsfogder i Nørvang Herred, 1954: 40.
 Herredsinddeling, Koldingegnens, 1956: 17 ff.
 Herrnhuterne, 1955: 10.
 Herslev, 1953: 29.
 Hess, Amtsfuldm., 1954: 100.
 — Harald, 1953: 175, 1956: 189.
 Hestlund, Thomas, Ulkær Mølle, 1953: 82.
 Hjarup, 1953: 58, 1955: 11 ff.
 Hofman, Hans de, 1953: 5, 54, 58.
 Hofmansfeld, 1953: 46, 56.
 Hofmanslyst, 1953: 56.
 Holmans Herred, 1953: 64.
 Holt, Th. N., 1953: 159.
 Holsten, 1953: 14, 64.
 Hove, Knud M., 1954: 55.
 Hovedtøj, 1953: 6.
 Hovenbeck, Peder Hansen, 1954: 16.
 Hover Kirke, 1954: 23.
 Hundsbæk, Herregaard, 1954: 17.
 Hvejsel, 1953: 64, 1954: 5, 12, 47 ff.
 Hvejsel Kirke, 1954: 16 ff.
 Hvejsel Lundgaard, 1954: 15.
 Høggebjerg, 1953: 19.
 Højen, 1953: 62.
 Højrup, Lejrskov Sogn, 1954: 12.
 Høyen, Lauritz, 1955: 29.
 Ingerslev Mølle, 1954: 10.
 Iversdatter, Anna, 1954: 6.
 Jacobsen, Anna, Hornstrup, 1954: 7.
 Jacobsen, Else, 1954: 7.
 — Gyde, 1954: 6.
 — Hans, Trondheim, 1954: 7.
 — Mads, Bredballe, 1954: 7.
 — Niels, fhv. Byraadssekretær, 1953: 175, 1955: 46, 50.
 — Oluf, Vindelev, 1954: 7.
 — Søren, Gl. Køgegaard, 1954: 7.
 Jakobsen, Jakob, Amtslæge, 1953: 175, 1955: 48, 49, 1956: 189.
 Jelling, 1953: 6, 10, 62, 63.
 Jelling, det gamle Kongesæde, Festskrift, 1956: 189.
 Jensen, F. Elle, 1955: 5.
 — Iver, Filskov, 1953: 74.
 — Mikkel, 1954: 5.
 Jerlev, 1953: 62.
 Jerlev Herred, 1953: 6, 62, 64.
 Johansen, Axel, 1953: 176, 1954: 101, 1955: 51, 1956: 17, 189.
 Juel, Erik, 1954: 17.
 — Jens, Diplomat, 1954: 17.
 — Jens, Maleren, 1956: 153 ff.
 — Niels, Søhelten, 1954: 17.
 Jyder, de stærke, 1955: 6.
 Jysk Landvinding A/S, 1953: 68.
 Jørgensen, Jørgen, 1955: 12 ff.
 Kahlen, Ludvig v., 1953: 52 ff.
 Karolinesynde, 1953: 56.
 Kreditforeninger, 1953: 69.
 Kelkær, 1953: 63.
 Kidde, Amtsvevinspektør, 1953: 73.
 Kirkejordernes Salg, 1954: 57 ff.
 Kirketerp, Præst, 1953: 74.
 Kirkeudsmykninger, 1955: 30.
 Kiærshou, F. C., 1955: 33.
 Klein, Stine, 1953: 15.
 Klubber i Fredericia, 1956: 69.
 Knudsen, Niels, 1954: 8.
 Kolding Aa, 1956: 52.
 Koldings ældste Bebyggelse, 1956: 64.
 Koldingegnens Herredsinddeling, 1956: 17.
 Koldinghus Amt, Jordreformen, 1953: 58.
 — Rytterdistrikt, 1953: 58.
 — Vandforsyningen, 1956: 180.
 Kongenshus, 1953: 52.
 Krauspinner, Marike, 1954: 22.

IV

- Kristianshede, 1953: 50.
 Kristiansejegod, 1953: 56.
 Krag, Jørgen, 1956: 186.
 Krongodssalg, 1953: 144.
 Krømmer, Peder, 1954: 12.
 Käller, Michel, 1953: 55.
 Kærbølling, 1953: 63.
- Laagegaard, 1954: 17, 18.
 Langelund Mølle, 1953: 73.
 Langkjær, Brande S., 1954: 7.
 Lann, Henrik Bering, 1956: 5.
 Larsen, Anders, 1955: 6.
 — Viggo, 1954: 78.
 — Ole Peter Holm, 1955: 5.
 Lasdatter, Margrethe, 1954: 7.
 — Mette, 1954: 6.
 Lassen, C. A., 1956: 181.
 — Laur., 1954: 7.
 — Søren, 1954: 7.
 Lehmann, Orla, 1953: 73 ff.
 Lerbæk Mølle, 1954: 15.
 Lerche, Otto, 1954: 10.
 Leth, Christian, 1954: 18.
 — Hans Sørensen, 1954: 9.
 — Svend Sørensen, 1954: 9.
 Lille Rygbjerg, 1953: 56.
 Linde, Chr. de, 1956: 44.
 Lindeballe, 1953: 45, 62, 1954: 6.
 Lindvig, Bertel, 1954: 8.
 — Hans Chr., 1954: 8.
 — Jens Jørgen, 1954: 17.
 Lottrup, Niels Hansen, 1954: 15.
 Lowson, Jacob, 1953: 142.
 Lund, Palle, 1956: 92 ff.
 Luxdorph, Peder, 1954: 17.
 Lübschitz, J., 1955: 35.
 Lütken, Fr., Søofficer, 1953: 135.
 Lyngby-Albøge paa Djursland,
 1954: 9.
 Iyngby, Chr. Nielsen, 1954: 9.
 — Kirsten, 1954: 10.
 — Mette Margrethe, 1954: 10.
 — Niels, 1954: 10.
 — Palle Iver, 1954: 10.
 Lyngsbækgård paa Mols, 1954:
 10.
 Løsning, 1953: 62.
- Madsdatter, Marie Kirstine, 1953:
 21.
 Madsen, Hans, Nr. Langelund,
 1953:, 74.
- Madsen, Jacob, 1954: 6.
 — Kristen, 1955: 6.
 — Niels, Amtsraadsmedl., 1953:
 159 ff.
 Mahler, Hans Andersen, 1954: 7.
 Malerkunst, 1955: 28.
 Marcussen, Hans, Borgmester,
 1954: 15, 22.
 Mariesnaade, 1953: 56.
 Matthiessen, Søren, Bøgeskov,
 1953: 34.
 Mau, Edv., 1955: 17.
 Michelsen, Propr., Mindstrup,
 1953: 82.
 Medlemsfortegnelse, 1955: 52.
 Mikkelsen, Farver i Fredericia,
 1953: 19.
 Mols, N. P., 1955: 39.
 Moltkenberg, Koloni, 1953: 57.
 Mormand, Herluf, 1954: 7.
 Mortensen, Niels, Husm., 1953:
 96.
 — Niels Th., 1955: 28.
 — Rasmus, 1953: 39, 171, 1954:
 100, 1956: 9, 187.
 Moth, Mathis, Oversekretær,
 1953: 132.
 Munk, Mette, 1954: 7.
 — Sofie, 1954: 7.
 Müller, Adam, 1955: 33.
 Møbjerg, Selvejrbondegaard,
 1954: 6 ff.
 Møller, Christen Hansen, Gdr.,
 1953: 106.
 — Fru Christen, Dons, 1953: 31.
 — Poul Martin, 1954: 21.
- Nationalmuséets Dragtunder-
 søgelser, 1953: 6.
 Nebbegaard, 1954: 22,
 Nebel, 1953: 62.
 Nielsdatter, Anna, 1954: 5.
 Nielsen, Hans Damkær, 1953: 163.
 — Mads, 1953: 162.
 — Niels, 1953: 164.
 — Søren, 1953: 162.
 — Torben, 1954: 5.
 Niss, Thorvald, 1955: 39.
 Nissen, Ed., 1953: 167.
 Novrup, Leo, 1956: 185.
 Nykirke, 1953: 48, 62.
 Nørup, 1953: 14, 62.

VEJLE AMTS AARBOG

1953—1956

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1953–1956

I KOMMISSION HOS
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI
KOLDING

- Nørup, Bertel Christensen, 1954: 5.
 Nørvang Herred, 1953: 6, 62, 64, 1954: 40 ff.
- Odder, 1954: 10.
 Oertz, Frederik v., 1954: 14.
 Ohlsen, Jeppe Madsen, 1955: 40.
 Ovsted-Taaning, 1954: 66.
- Palsgaard Plantage (v. Nr. Snede), 1953: 80.
 Paulsen, Jul., 1955: 39.
 — Jørgen, 1953: 175.
 Pedersen, Christen, Kolding, 1953: 156 ff.
 — Søren Chr., Husm., 1953: 102.
 Peisen, Chr., Aast, 1953: 32.
 Petersen, Carl, 1955: 30.
 — L., 1953: 169.
 — Søren, Hyrup, Stouby, 1953: 70.
 Petersholm, 1953: 63.
 Pilotering i Fredericia, 1953: 166.
 Plantager i Vejle Amt, 1953: 80.
 Planteskoler, 1953: 81.
 Pors, Morten, 1954: 7.
 Poulsen, Anders, 1954: 14.
 Poulsker, Bornholm, 1954: 8.
 Præster: i Eltang-Vilstrup, 1954: 66 ff.
 — i Engum, 1955: 17.
 — i Glud, 1955: 8.
 — i Grejs, 1955: 17.
 — i Hjarup, 1955: 12.
 — i Hvejsel-Givskud, 1954: 5.
 — i Nørup, 1955: 25.
 — i Raarup, 1955: 8, 21.
 — i Skibet, 1956: 38.
 — i Øster Snede, 1955: 8.
- Rambusch, Præst, 1953: 83.
 Randbøl, 1953: 45 ff, 49, 62, 79, 1954: 7.
 Rantzau, Christian, 1956: 108 ff.
 Rasmussen, Jens, Nr. Bjert, 1953: 70.
 Ravnemose, Redaktør, 1954: 101.
 Ravnning, 1953: 63.
 Reventlow, Greve, 1953: 85.
 Reventlows Hedegaard, 1953: 56.
 Ribe, 1954: 7, 8.
- Riber, Simon Hansen, 1954: 5.
 Ringive, 1953: 62.
 Risom, Jens Lauridsen, 1954: 22.
 — Laurids, 1954: 22.
 Rold, Anders, 1954: 10.
 Rosenkrantz, Gunde, 1953: 131.
 — Mogens, 1953: 142.
 Ruballegaard, 1954: 23.
 Røggberg, 1953: 47, 57.
 Rømø, 1953: 22.
 Rørbye, Martinus, 1955: 32.
- Schelde, Niels, Kammerraad, 1953: 135.
 Schierning, Jacob, 1956: 98 ff.
 Schimmelmann, H. K., 1953: 137.
 Schjødt, Hans, Sognef., 1953: 81.
 Schou, P. A., 1955: 35.
 Schønning, Chr. Justesen, 1954: 10.
 Seefeldt, Claus, til Visborggaard, 1954: 7.
 Seerup, Jens Jørgensen, Amtmand, 1953: 132.
 Sehested, Hannibal, 1953: 132.
 Seidelin, Hans, 1954: 76.
 — Hans Jørgensen, 1954: 66.
 — Jørgen Hansen, 1954: 67.
 Sejlads paa Kolding Aa, 1956: 58.
 Selmer, Amtmand, 1953: 48, 50.
 Sindbjerg, 1953: 62.
 Simmel, 1953: 45.
 Skibet Sogn, 1956: 29.
 Skjerrildgaard, 1953: 8, 58.
 Skov, Sigvard, 1954: 92, 1955: 51.
 Skovdal Mølle, 1954: 15.
 Skovgaard Herregaard, 1954: 17, 1956: 108.
 Skovgaard, P. C., 1955: 31.
 Skræppenborg, Peder Larsen, 1955: 5.
 Skærup, 1953: 14.
 Slott-Møller, Agnes, 1955: 38.
 Stagsrode, 1953: 19.
 Stavnsbaand, 1953: 149.
 Steenstrup, Arent, 1953: 48.
 Stendalgaard Skovriderbolig, 1953: 80.
 Stenderup, 1953: 31.
 Stolberg, C. G., 1953: 136.
 Store Rygbjerg, 1953: 54.

- Stovby, 1953: 15, 64.
 Strandhuse, 1953: 12.
 Sundbo, Arne, 1954: 5, 12.
 Swane, Jørgen, 1955: 50.
 Svanning (Svane) Mads Hansen,
 1954: 8.
 Sveistrup, H. C. J. N. B. K., 1955:
 25.
 Sønderjylland, 1953: 8, 19, 64.
 Sønder Omme, 1953: 12, 45, 48,
 62, 1954: 6.
 Sørensen, Søren P., 1953: 176.
- Thaysen, Jens Nicolai, 1953: 88.
 Thestrup, Søren, 1953: 77 ff.
 Thomsen, Albert, 1953: 169.
 — Niels, 1955: 11.
 Thorenfeld, Anton, 1955: 34.
 Thyregod, 1953: 45, 62.
 Toft, Peder, 1955: 39.
 Træplantning, 1953: 82.
 Tyrstrup Herred, 1953: 6.
 Tyvkær, 1953: 62.
 Tørrild Herred, 1953: 6, 62, 64.
- Udskiftning i Hvejsel, 1954:
 47 ff.
- Uldum, 1953: 62.
 Ulf, Peder, 1954: 68.
 Ure, 1953: 63.
 Ussing, Erritsø, 1953: 29.
 Ussing, Svend, 1955: 36.
- Vandel, 1953: 45.
 Vejlbj, 1953: 6.
 Vejle, 1953: 14, 62.
 Vejle Amt: Bondefrigørelsen,
 1953: 131.
 — i Danmarkshistorien, 1956:
 9 ff.
 — Dræningsarbejde, 1953: 45 ff.
 — Folkedragter, 1953: 5 ff.
 — Hedebrande, 1953: 44 ff.
- Vejle Amt: Hedeopdyrkning,
 1953: 39 ff.
 — Hederester, 1953: 127.
 — hist. Samf., Medlemsliste,
 1955: 52.
 — Landhusholdningsselskabet,
 1953: 86 ff.
 — Landboforeninger, 1953:
 67 ff.
 — Plantager, 1953: 80.
 — Sandflugt, 1953: 46 ff.
 — Udstykningen, 1953: 61.
 Vejle Hospital, 1954: 17.
 Vester, 1953: 62.
 V. Hæsing (Fyn), 1954: 10.
 Vibholm, Jørgen Jørgensen,
 1954: 78 ff.
 Villebøl, Poul Nielsen, 1954: 14.
 Vindelev, 1953: 64, 1954: 6.
 Vistoft Kirke, 1954: 10.
 Viuf, 1953: 6, 62.
 Vonge, Niels Andersen, 1954: 15.
 Vorbasse, 1953: 54.
 Vrigsted, 1953: 64.
 Vyff, Kristian, 1955: 51, 1956:
 189.
- Wamberg, A. M., 1954: 101, 1955:
 50, 1956: 189.
 Wang, Albert, 1955: 35.
 Wennerwald, Emil, 1955: 34.
 Winther, V., 1956: 189.
- Zachariassen, H., 1953: 168, 175.
- Ødsted, 1953: 24, 62.
 Ølgaard, 1953: 56.
 Ørnstrup, 1953: 29.
 Ørum Præstegaard, 1953: 63.
 Østergaard, Anders, 1955: 11 ff.
 Østergaard-Hansen, 1953: 175,
 1956: 189.
 Øster Snede, 1953: 62

INDHOLDSLISTE TIL VEJLE AMTS AARBØGER

1953—56

Andersen, Ellen: Folkedragter i Vejle Amt	1953: 5—38
Berthelsen, H. P.: Krongodssalgene og Bondefrigørelsen i Aarene omkring 1765	1953: 131—158
— En Præsteskæbne	1954: 66—77
Bremerholm, Aage: I den gamle Klub. Fredericianske Intérieurs fra det XIX. Aarhundrede	1956: 69—107
Brøndsted, Niels: Byen og Slægten Brønd- sted	1956: 136—179
Clausager, P. H.: Grønsøens Tømning og Sejladsen paa Kolding Aa	1956: 52—68
Elkjær, Kjeld: Et Nytaarsdigt fra Frede- ricia 1815	1956: 5—8
Hansen, Arnold: Apoteker Carl Hahn- Thomsen	1954: 98—99
Holt, Th. N.: To Slægtled, der var med til at præge deres Egn	1953: 159—165
Hvidberg-Hansen, B.: Om Skibet Sogn. . .	1956: 29—51
Jakobsen, Jakob: Niels Jacobsen	1955: 46—48
— H. P. Berthelsen	1955: 48—49
— Anmeldelse	1956: 188—189
Jensen, F. Elle: Peter Larsen Skræppen- borg og de sydjydske Myndigheder	1955: 5—27
Johansen, Axel: Kolding Herreds Historie 1865—1951 og Koldingegnens Her- redsinddeling	1956: 17—28
Kristensen, Sigurd: Spredte Træk fra Skovgaard omkring Midten af det 17. Aarhundrede	1956: 108—135

VIII

Larsen, Viggo: Jørgen Jørgensen Vibholm	1954: 78—91
Lassen, C. A.: Vandforsyningen af Koldinghus	1956: 180—181
Mortensen, Niels Th.: Malerkunsten i Vejle Amt II	1955: 28—45
Mortensen, Rasmus: Hedeopdyrkingen i Vejle Amt	1953: 39—130
— Albert Thomsen	1953: 169—171
— Vejle Amt i Danmarkshistorien....	1956: 9—16
— Jørgen Krag	1956: 186—187
Nissen, Ed.: En Tilføjelse (Pilotering i Fredericia)	1953: 166—167
Novrup, Leo: Høj med Fodkrans og Grav med Stolpehuller	1956: 182—185
Petersen, L.: Arkitekt H. Zachariassen....	1953: 168—169
Skov, Sigvard: Jacob Arenfeldts Skab....	1954: 92—97
Sundbo, Arne: Af Præsterækken i Hvejsel-Givskud	1954: 5—11
— Peder Buch i Hvejsel og hans Samtid	1954: 12—65

	Overført ...	4805,00
<i>Bidrag fra banker og sparekasser:</i>		
Fredericia by- og omegns sparekasse	50,00	
Fredericia privatbank	25,00	
A/S Veile bank	100,00	
Vejle byes og amts sparekasse.....	50,00	
	<u>225,00</u>	225,00
Medlemsbidrag fra 677 medlemmer		3384,90
Livsvarige medlemmer		0,00
<i>Andre indtægter:</i>		
Salg af årbøger		98,65
Rente af obligationer		415,83
Rente af indlån og girokonto		64,51
Refusion af udlagt porto		1106,57
Andre refusioner		358,84
Den Raben Levetzauseke fond		500,00
Salg af jubilæumsskrifter		1684,50
<i>Kassebeholdning overført fra finansåret 1955—56</i>		<u>3199,37</u>
		<u>15843,17</u>
Udgifter:		
Udgivelse af årbogen og festskriftet	12636,32	
Udsendelse af årbogen og festskriftet	1335,45	
Årsmøde	193,85	
Bestyrelsesmøde og repræsentation	284,99	
Arkiv og inventar	29,25	
Tryksager	39,50	
Kontorudgifter	173,20	
Uforudsete udgifter	54,00	
Portoudlæg	8,00	
Administration	72,68	
Ubetalt restsaldo på trykning af årbogen	418,20	
Kassebeholdning at overføre til næste årsregnskab ...	597,73	
		<u>15843,17</u>
<i>Aktiver:</i>	Status.	
Jens Holms legat	10000,00	
Jens Buchs legat	500,00	
Beholdning af årbøger	3000,00	
Indestående i banker og sparekasser	1015,93	
		<u>14515,93</u>
<i>Passiver:</i>		
Legater	10500,00	
Gæld på årbogen 1955	418,20	
Kapital	3597,73	
		<u>14515,93</u>

Fredericia d. 28—5—1956.

H. C. F. Hansen.

Regnskabet er gennemgået og fundet i overensstemmelse med de foreliggende bilag, og kassebeholdningens tilstedeværelse er konstateret.

Fredericia d. 7—6—1956.

sign.: E. Gade. J. H. Baagøe.

Grundfondens regnskab fra 1. april 1955 til 31. marts 1956.**I n d t æ g t e r :**

Beholdning fra regnskabsåret 1954—55	10500,00
Obligationsrenter	402,00
Renter af kapital	13,83
	<u>10915,83</u>

U d g i f t e r :

Overført til driftsregnskabet	415,83
Beholdning at overføre til 1956—57	10500,00
	<u>10915,83</u>

S p e c i f i k a t i o n a f b e h o l d n i n g e n :

Jens Holms legat	10000,00
Jens Buchs legat	500,00
	<u>10500,00</u>

Fredericia d. 31—3—1956.

H. C. F. Hansen.

Regnskabet gennemset og fundet rigtigt.

Fredericia d. 4—6—1956.

sign. *J. H. Baagøe.* *E. Gade.*

MEDELELSE

TIL MEDLEMMERNE

Ældre Aargange af Vejle Amts Aarbog kan faas ved Henvendelse til Vejle Amts historiske Samfund, Ekspeditionen: Organist H. C. F. Hansen, 6. Julivej 58, Fredericia.

Pris pr. Aargang 1905—1940: 3,00 Kr. (Ikke-Medlemmer Bogladepris 4,00 Kr.). 1941—49: 4,00 Kr. pr. Aarg. (Ikke-Medl. Bogladepris 5,00 Kr.). 1950—55: 5,00 Kr. (Bogladepris 8,00 Kr.). Ved Forsendelse tillægges Forsendelsesomkostninger. Udsolgt er: Aargang 1905, 1917 1. Halvbind, 1918 1. Halvbind, 1919, 1923 1. Halvbind og 1934 1. Halvbind.

Desuden sælges følgende Bøger:

	Medl.	Ikke-Medl.
Eliassen, P.: Historiske Strejftog i Kolding og Omegn. En Hjemstavnsbog. 1923. 312 S.	5,00 Kr.	6,00 Kr.
Hansen, Marius: Tirsbæk Gods og Ejere 1421—1921. Vejle Amts Aarbog 1923, I. 277 S.	6,00	7,00
Mortensen, Rasmus: Jysk Jærn. Undersøgelser vedrørende den gamle Jærnudvinding af Myremalm. 1940. 137 S.	6,00	7,00
Vejle Amt. En Hjemstavnsbog. Vejle Amts Aarbog 1934 1. Halvbind. (2. Halvbind udsolgt)	3,00	3,50
Abitz og Bredsted: Litteratur -- Vejle Amt Vba Mus kontor	3,00	4,00
		fag
Ved samlet Køb af alle 46.4 Vejle Amt (Ikke-Medl. 3,00 Kr.) f Vejle Amts årbog 1956		
kommende.		

Bliv Abonnent paa F
Fællesforenings Tidsskri

3317855868

Vejle Byhistoriske Arkiv

3317855868

VEJLE AMTS AARBOG

som kan købes i Boghandelen, udsendes til Medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er **6 Kr.** aarlig plus Omkostninger ved Aarbogens Forsendelse.

Kontingenter for livsvarige Medlemmer er 100 Kr., dog for Institutioner 150 Kr.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af Bestyrelsens Medlemmer eller direkte til Kassereren, Organist H. C. F. Hansen, Fredericia. Telefon 1115.

SAMFUNDETS BESTYRELSE:

Amtmand A. M. Wamberg, Vejle.

Formand.

Apoteker Arnold Hansen, Kolding.

Næstformand, Medlem af Redaktionsudvalget, Arkivar.

Amtslæge, Dr. med. Jakob Jakobsen, Vejle.

Redaktør af Aarbogen.

Organist H. C. F. Hansen, Fredericia.

Kasserer.

Museumsinspektør, Magister Sigvard Skov, Kolding.

Sekretær.

Amtsforvalter Jørgen Swane, Vejle.

Medlem af Redaktionsudvalget.

Direktør Harald Hess, Vejle.

Grdr., Sogneraadform. R. P. Østergaard-Hansen,
Skulsballe pr. Vrigsted.

Maskinmester Edv. Nissen, Fredericia.

Gaardejer Kristian Vyff, Vonsild.

Amtsskolekonsulent V. Winther, Grejs pr. Grejsdal.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI . KOLDING